

Шановні колеги!

Сердечно вітаю вас із Новорічними та Різдвяними святами!

Україна вступає в новий політичний рік на тлі позитивних внутрішніх перемін. Успішно проведені вибори до Верховної Ради підтвердили відданість нашої держави загальноєвропейським цінностям і демократичним стандартам. Сформовано нову, амбітну та високопрофесійну урядову команду.

Нові реалії у внутрішньому житті означатимуть і нову динаміку в діяльності України на міжнародній арені, у вирішенні завдань, визначених Главою держави.

Пріоритетом номер один залишатиметься європейська інтеграція. Україна впритул наблизилася до асоціації з ЄС і цілком логічно, що головні здобутки мають бути саме на цьому напрямі.

Черговим випробуванням професійних якостей української дипломатії стане головування в ОБСЄ. Вірю, що результати наших зусиль сприятимуть зміцненню міжнародного авторитету нашої держави як дієвого учасника демократичних процесів, утвердження безпеки і стабільності на континенті.

Маємо зосередитися на подальшому наповненні практичним змістом стратегічного співробітництва з усіма ключовими партнерами.

З максимальною віддачею і цілеспрямованістю потрібно підійти до забезпечення інтересів національного бізнесу та виробника на зовнішніх ринках, залучення в українську економіку іноземних інвестицій.

Рівноправна і взаємовигідна співпраця зі Сходом та Заходом відповідає довгостроковим стратегічним інтересам нашої держави. Тому необхідно знайти оптимальну формулу гармонійного розвитку торговельно-економічних відносин, передусім із ЄС і державами-членами Митного союзу.

Дорогі друзі!

Окреслені пріоритети відображають лише ключові сфери, де українській дипломатії належить продемонструвати максимальну ефективність. Відтак покладаюся на нашу з вами результативну роботу на всіх інших зовнішньополітичних напрямках.

Важливою запорукою успіху вважаю наявність в Україні дипломатичної команди, упевненої в собі, творчої і наполегливої. Тож хочу побажати, щоб у році, що надходить, українська дипломатія лише примножувала свої чесноти.

Зичу, щоб свято Різдва Христового сповнило вас піднесеним настроєм, наснажило на важливі здобутки на професійному шляху і добрі починання в житті особистому.

Добра і благополуччя вам і вашим рідним!

Щиро,

Леонід КОЖАРА

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, Надзвичайний і Повноважний Посол;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника "Україна дипломатична";
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, член-кореспондент НАН України, директор Інституту законодавства Верховної Ради України;
КОПІШЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом Інституту історії України НАН України;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МИКИТЕНКО Є.О.,
Спеціальний Представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Української академії політичних наук;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 04 від 19.12.2012 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Володимир Семенов, Леся Савчин, Галина Яворська, Валерій Гришаков.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал 2013, № 1. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 15 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:
1 стор. – малюнок Михайла Шлафера.
2 стор. – фото Володимира Харченка

5 Розпочалося головування України в ОЧЕС

ПОЛІТИКА

6 Ілюзія вибору та її ризики для зовнішньої політики України

10 Українсько-російські відносини через призму російських мас-медіа

ЕКОНОМІКА

16 12.12.12. для України розпочався відлік часу для узгодження нових митних тарифів

19 Що рік прийдешній нам готує?

ДИПЛОМАТІЯ

22 Пріоритети та принципи кадрового забезпечення дипломатичної служби США: досвід для України

26 «Зичу вам миру, здоров'я, родинного затишку і щастя!» – новорічні привітання

28 13 – число щасливе: презентація «України дипломатичної»

БЕЗПЕКА

30 Національна безпека України в контексті останніх перетворень у зовнішній і внутрішній політиці

ДОСЛІДЖЕННЯ

32 Бразилія: уроки правління Лули да Сілви та Ділми Руссефф – на шляху до статусу великої держави

38 Польський шлях становлення громадянського суспільства

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

41 Ментальні кордони в Європі без кордонів

42 На межі відвертості: Джордж Буш-молодший у світлі власних мемуарів

44 Китай у глобалізованому світі: зміна парадигм та інституцій

ГЕОПОЛІТИКА

46 Проблеми неспроможних держав: виклик століття

ІСТОРІЯ

50 Печатки – це історичні артефакти, які проливають світло на справжню історію України

5 o'clock

54 Щасливого Нового 2013 року!

56 Книги працюють на українську дипломатію

АРХІВАРІУС

57 Архівні документи доби Директорії

КУЛЬТУРА

60 Суцільний театр

62 Розкрити суть предметів і явищ

Розпочалося головування України в ОЧЕС:

у центрі уваги – просування розвитку багатостороннього економічного співробітництва

У Стамбулі відбулося 27-е засідання Ради міністрів закордонних справ Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).

У засіданні взяли участь голови МЗС Азербайджану, Албанії, Греції, України та Грузії – Ельмар Мамедьяров, Едмонд Панаріті, Димитріс Аврамопулос, Костянтин Грищенко та Майя Панджикідзе, заступник Міністра закордонних справ РФ Володимир Титов, Віце-прем'єр, глава зовнішньополітичного відомства, Міністр з питань європейської інтеграції Молдови Лурі Лєанка і представники Вірменії, Болгарії та Сербії.

На правах господаря форуму засідання відкрив Міністр закордонних справ Туреччини Ахмет Давутоглу. Під час засідання було підбито підсумки піврічного головування Турецької Республіки в ОЧЕС, обговорено подальші кроки на шляху зміцнення Організації та впровадження в життя оновленого Економічного порядку денного для регіону, прийнятого в ході ювілейного саміту ОЧЕС з нагоди 20-річчя Організації (26 червня 2012 р., м. Стамбул).

Було оцінено результати зустрічей за минулий рік міністрів транспорту, фінансів і внутрішніх справ країн-членів організації, а також обмін думками з міжнародних і регіональних проблем; обговорено проекти в галузі торгівлі, транспорту, енергетики, зв'язку, науки та технологій, туризму та освіти.

Найбільше уваги при цьому приділено проектам

у галузі енергетики. Розглянуто також «Новий економічний порядок денний», тобто перспективні плани організації до 2020 року.

Наприкінці засідання відбулася церемонія передачі головування від Турецької Республіки Україні, яка офіційно розпочала головування з 1 січня 2013 р. терміном на шість місяців.

Українська сторона запевнила учасників засідання, що в період головування всі зусилля спрямовуватимуться на зміцнення регіональної ролі Організації. Було окреслено основні пріоритети головування України в ОЧЕС та запропоновано низку регіональних ініціатив. Серед них: реалізація проектів і програм регіонального значення, зокрема, Чорноморської окружної автомагістралі та морських магістралей; підписання багатосторонньої угоди щодо інтермодальних перевезень і реалізації проекту з прямого вантажного поромно-залізничного сполучення та ряд інших.

Зокрема, у своєму виступі керівник української делегації К.І. Грищенко зазначив, що Україна, керуючись Статутом ОЧЕС,

Декларацією Стамбульського саміту з нагоди 20-річчя Організації та оновленим Економічним порядком денним ОЧЕС, «продовжуватиме просування розвитку багатостороннього економічного співробітництва. Ця робота здійснюватиметься шляхом практичного виконання раніше затверджених рішень та укладених угод, посилення проектно-орієнтованого підходу до діяльності ОЧЕС через реалізацію проектів і програм регіонального виміру. Україна приділятиме належну увагу сферам торгівлі та транспорту, енергетики, науки і технологій, туризму, захисту навколишнього середовища та боротьби із організованою злочинністю».

Костянтин Грищенко також звернув увагу учасників на необхідність ефективної координації в оцінці екологічних проблем, виявлення регіональних цілей і завдань сталого розвитку та наголосив, що Організація повинна приділяти набагато більше уваги вирішенню проблем конкретних прибережних районів, селищ і міст.

У рамках заходу керів-

ник української делегації провів низку двосторонніх зустрічей.

Міністр закордонних справ Туреччини Ахмет Давутоглу запевнив Київ у підтримці Анкари. «ОЧЕС здобуває все більше значення, оскільки її члени володіють регіональною специфікою та беруть до уваги глобальні економічні тренди», – заявив глава турецького МЗС.

Довідково:

Процес Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС) був започаткований 25 червня 1992 р. з підписанням його країнами-учасницями Стамбульської декларації та Босфорської заяви.

На Ялтинському саміті ЧЕС 5 червня 1998 р. було укладено Статут ОЧЕС.

Наразі членами Організації є 12 країн: Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина та Україна.

Складовими інституціями ОЧЕС є: Парламентська Асамблея (ПАЧЕС), Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР), Ділова рада (ДР ЧЕС) і Міжнародний центр чорноморських досліджень (МЦЧД). Ці органи діють згідно з принципами, викладеними у Стамбульській декларації та Статуті ОЧЕС, і виконують свої функції відповідно до власних статутних документів.

Головування України в ОЧЕС триватиме по 30 червня 2013 року.

Инф. «З.С.»

Ілюзія вибору та її ризики для зовнішньої політики України

Олександра ШАПОВАЛОВА,
кандидат політичних наук,
викладач кафедри
зовнішньої політики та
дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

Останні два роки зовнішня політика України видається затиснутою в замкненому колі взаємовиключного вибору між двома інтеграційними механізмами – Угодою про асоціацію з Європейським Союзом і Митним союзом із Росією, Білоруссю та Казахстаном. На нинішньому етапі ця дилема набула особливої гостроти, оскільки патова ситуація у взаєминах із ЄС і складна економічна ситуація всередині країни змушує український уряд вдаватися до кроків, які можуть бути розцінені, як зміна зовнішньополітичного вектора.

Але попри всю гостроту та накал пристрастей, вибір між цими механізмами не є настільки критичним і доленосним, як його репрезентують зацікавлені сторони. Штучна драмати-

зація цього вибору створила небезпечну атмосферу, у якій навіть вимушені ситуативні дії української влади розглядаються як ознаки остаточного повороту в бік орієнтації на той чи інший центр сили. Очевидно, що в такій атмосфері реалізація будь-якого курсу є вкрай проблематичною, тому перед тим, як здійснювати ті чи інші кроки, Києву необхідно понизити градус дискусії та перевести її фокус із площини визначення остаточної зовнішньополітичної орієнтації України в площину вирішення конкретних практичних завдань у рамках масштабної стратегії з консолідації європейського континенту.

Однак, перед тим, як шукати можливості виходу з цього скрутного становища, слід ретельно проаналізувати його витoki та зрозуміти, які чинники призвели до потрапляння України в таку «зовнішньополітичну пастку».

Народження ілюзії, або Як уявне стає дійсним

Світоглядні засади зовнішньої політики України формувалися, у першу чергу, під впливом характеру її внутрішньополітичних процесів, а тому відображають скоріше специфіку внутрішнього політичного поля України, ніж об'єктивні характеристики міжнародного середови-

ща, у якому оперує українська дипломатія. Так, одностороння проекція будови українського політичного простору на конфігурацію системи міжнародних відносин у Європі призвела до формування її бачення як бінарної, якщо не біполярної, конфліктної конструкції, що, у свою чергу, сприяло утвердженню взаємовиключного вибору як стрижневого українського уявлення про власну стратегію на міжнародній арені.

Саме взаємовиключність є першою та головною вадю цього уявлення, оскільки вона означає прийнятність повної односторонньої орієнтації на один центр сили, заради якого можна знехтувати відносинами з іншим. Також вибір подібного вектора виглядає як волюнтаристський крок України, у якому попередній характер і обсяг зв'язків із міжнародними партнерами та конфігурація системи відносин на європейському континенті можуть не враховуватися, а механізми його реалізації Україна здатна створити власноруч.

Таке уявлення відображається на всіх рівнях зов-

нішньої політики України. У концептуальних засадах воно проявляється в неспроможності виробити цілісну, інтегральну стратегію, завдання якої формулювалися б у категоріях континентального масштабу. На практичному рівні воно позначається в замиканні в рамках асиметричних двосторонніх форматів діалогу з європейськими потугами, керуючись такою ж балансування між ними. Таким чином, українська еліта самостійно нав'язала собі зовнішню політику у форматі гри з нульовою сумою, однак, до певного етапу її деструктивні наслідки мислення в біполярних категоріях нівелювалися структурними факторами та неготовністю європейських держав вступати у відкриту конкуренцію з Росією у просторі Східної Європи.

Три ключові чинники вплинули на те, що ілюзія взаємовиключного вибору почала матеріалізуватися в її нинішньому вигляді. По-перше, модифікація засад та спрямованості східної політики Євросоюзу в бік посилення принципу обов'язковості та нормативної конвергенції, що передбачають асиметричний формат відносин із країнами-партнерами. По-друге, стагнація діалогу між Європейським Союзом і Росією, завдяки чому ідея вписати Угоду про асоціацію в шир-

ший контекст континентальних трансформацій не була реалізована. І, по-друге, становлення окремого інтеграційного проекту навколо Росії, яке перевело конкуренцію у Східній Європі в нормативну площину.

Одностороннє просування обома європейськими центрами сили власних нормативних проектів зробило вкрай проблематичною реалізацію поміркованої стратегії України зі створення подвійної зони вільної торгівлі з ЄС і СНД. При цьому сумісність цих нормативних проектів викликає резонні сумніви, хоча їхня взаємовиключність видається скоріше політичним конструктом, ніж об'єктивною суперечністю практичних інструментів.

Часткові зрушення під виглядом стратегічного вибору

Можна довго порівнювати Угоду про асоціацію та Митний союз, прагнучи підкреслити їх відмінності, але для повної картини необхідно відзначити й їхні спільні сутнісні властивості. Вони полягають у тому, що ці обидва проекти:

а) є обмеженими функціональними механізмами нормативно-практичної спрямованості, здатними забезпечити лише часткову інтеграцію в окремих секторальних галузях;

б) накладають суттєві одномоментні зобов'язання, пропонуючи при цьому поступальний і негарантований інтеграційний ефект у середньостроковій перспективі;

в) виступають за своєю природою проміжними, перехідними механізмами, оскільки мають сенс тільки в разі їх вмонтування в

ширшу інтеграційну стратегію континентального масштабу;

г) не сприяють істотному підвищенню політичної суб'єктності України та стабілізації її становища в європейській системі, а тому:

д) не можуть розцінюватися як остаточне закріплення політичної лояльності України до того чи іншого європейського центру сили.

Це не означає, що різниці між зазначеними механізмами немає, але це вказує на недостатність їхніх змістовних якостей для вирішення ключових стратегічних дилем зовнішньої та внутрішньої політики України. І що найголовніше, дозволяючи підвищити рівень партнерства з одним центром сили (а точніше, рівень залежності від нього), ці механізми залишають у повній неясності питання подальшої розбудови відносин з іншим. Однією із засадничих ідей Митного союзу є прагнення до поступового зближення з європейським інтеграційним об'єднанням, але конкретні моделі та принципи такого зближення не є чітко окресленими. Водночас члени Митного союзу зберігають автономні формати діалогу з Євросоюзом. Так само Угода про асоціацію, прямо чи опосередковано впливаючи на умови українсько-російських взаємодій, не містить однозначного рецепта налагодження їх оптимальної моделі. І всі проблеми, які можуть постати у відносинах із Москвою після підписання Угоди про асоціацію, Києву доведеться вирішувати самостійно.

За великим рахунком, вибір між Угодою про асо-

ціацію та Митним союзом є не фундаментальним вибором геополітичного вектора, а тактичним вибором того, якій із європейських потуг іти на поступки першою. І критерієм вибору виступають не стільки стратегічні перспективи, що відкриваються в одному та іншому варіантах, скільки ступінь внутрішньої та зовнішньої автономності, який залишиться в українського уряду після їх гіпотетичної реалізації.

Відхід від категоричності – альтернативи для Європейського Союзу

Ситуація, що склалася навколо України, становить виклик не лише для офіційного Києва, а й для обох європейських центрів сили. І хоча вони продовжують активно наполягати на реалізації їх відповідних проектів, нині абсолютно очевидно, що само по собі підписання Угоди про асоціацію чи приєднання України до Митного союзу не стане оптимальним виходом із цієї ситуації, породженої, у першу чергу, неспроможністю та неготовністю Євросоюзу та Росії виробити кооперативну модель взаємодій на європейському континенті. У кращому разі, це може надати одній стороні певний бонус у рамках взаєм-

ного політичного торгу, але не визначити його остаточний результат. Тому подолання цього глухого кута вимагає глибинного переосмислення політики Брюсселя та Москви не тільки стосовно України та Східної Європи, а й двосторонніх відносин між ними.

Для Європейського Союзу ставки в цій грі об'єктивно вищі, ніж для Росії, оскільки в ній вирішується питання ролі європейської інтеграції як єдиної структурної основи системи міжнародних відносин на континенті. Непідписання Угоди про асоціацію з Україною – це однозначне фіаско східної політики ЄС у тому вигляді, як вона функціонує останні декілька років. Головними її принципами є відокремлення та унезалежнення відносин із країнами Східної Європи від стосунків із Росією, часткове залучення східноєвропейських країн до євроінтеграційних процесів на базі нормативної конвергенції та утримання асиметричного характеру взаємин на обох рівнях цієї конструкції – як у взаємодії з Росією, так і у відносинах із країнами

¹ Детальніше щодо цього див. Шаповалова О.І. Від слів до справи: здобутки та проблеми європейської інтеграції України // Зовнішні справи. – 2012. – № 1. – С. 15-19.

Східної Європи. У разі зміцнення Митного союзу завдяки приєднанню України, відбудеться, принаймні, організаційна його симетризація з Євросоюзом. Це не означає, що логіка нормативної конвергенції автоматично втрапить свій сенс, але одностороння проекція норм і правил ЄС, а головне – бажаний її політичний ефект навряд чи будуть реалістичними. Справедливості заради, слід зауважити, що модель Східного партнерства в її діючій конфігурації так само не позбавлена серйозних проблем, а її потенційний політичний ефект викликає серйозні сумніви¹. Однак, шанси на її втілення за наявності вже узгодженого та парафорованого тексту Угоди про асоціацію є доволі високими, щоб вдаватися до ревізії цієї моделі.

Утім, Брюсселю в будь-якому разі доведеться переглядати свій нинішній підхід до просування відносин з Україною, оскільки він має три ключові вади, пов'язані з категоричністю позиції Євросоюзу в низці визначальних аспектів цих відносин. Першою з них є позиція щодо передумов, необхідних для розблокування процесу підписання Угоди про асоціацію. Протягом минулого року ЄС неодноразово змінював перелік таких передумов, розширюючи його в першій половині року і дещо звуживши наприкінці. Але висунувши низку умов щодо зміни внутрішньої ситуації в Україні та надавши їм першочергового ціннісного значення, Брюссель не може доволі відмовитися

від них, навіть у критичному становищі.

Другою вадою є цілісний, «пакетний» формат Угоди про асоціацію, що може бути запроваджена лише повністю, у всіх її компонентах. І хоча в експертному середовищі обговорюється можливість окремого введення в дію її частини, що стосується поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, наразі такий шлях видається не надто вірогідним, оскільки імплементація цієї складової можлива тільки після підписання Угоди в цілому, а це обумовлюється згаданими ціннісними застереженнями. До того ж, регулювання процесу створення та функціонування зони вільної торгівлі покладається на спільні органи асоціації, передбачені політичною частиною Угоди. Без них можливості України впливати на цей процес будуть украй обмеженими.

І третя проблемна ланка в підході ЄС до України, є категоричне несприйняття будь-якого оформлення її зв'язків із Митним союзом, навіть без остаточного приєднання. Хоча це не декларується відкрито, із заяв європейських функціонерів ясно випливає,

що навіть часткові форми відносин із євразійським об'єднанням можуть поставити під сумнів перспективу становлення асоціації з Євросоюзом.

Своїм занадто емоційним і не завжди концептуально обґрунтованим підходом Європейський Союз втягнув себе в дилему, яку образно можна сформулювати «втратити обличчя чи втратити Україну». Багато в чому це пояснюється не завжди адекватною, якщо не сказати викривленою, оцінкою українських політичних і суспільних реалій. За той час, поки Угода про асоціацію залишається заблокованою, ідея європейської інтеграції до певної міри втратила свою привабливість в очах української громадськості, і не тільки через брак позитивного медійного фону. Тактика одностороннього тиску та неприховане сприяння окремим політичним силам в Україні призвела до певної «деідеалізації» ЄС, імідажний ефект якої може бути навіть більш важким за потенційні наслідки відходу Брюсселя від своїх ціннісних вимог.

Європейські столиці повинні розуміти, що прийнятність і бажаність євроінтеграції для широких

верств українського суспільства, так само, як і для політичної еліти, обумовлювалась не в останню чергу тим, що євроінтеграція виступала компромісним і неантагоністичним вектором розвитку, який не закривав і не обмежував можливості для просування співробітництва з іншими ключовими партнерами. Наразі таке бачення не є актуальним. Деякі держави-члени ЄС почали у своїй риториці відкрито позиціювати Угоду про асоціацію як «точку неповернення» України в орбіту російського впливу, що, по-перше, не відповідає дійсності, а, по-друге, підриває її політичну нейтральність для значного сегмента української громадськості.

Отже, саме зміна контексту та політичних імплікацій Угоди про асоціацію потрібна Європейському Союзу, якщо він хоче домогтися успіху на українському напрямі. Зрозуміло, що умови, зафіксовані в Угоді, є найбільшим, що ЄС може запропонувати Україні на цьому етапі. Але ці умови надають вельми відносні переваги для української економіки та політичних позицій у Європі, щоб виправдати укладення Угоди «будь-якою ціною». Брюсселю потрібно залишати відкритою перспективу асоціації, незважаючи на жодні перипетії української зовнішньої та внутрішньої політики, розуміючи, що одномоментний вибір і переорієнтація України є доволі складною справою для діючої влади.

Оптимізація політичних основ – альтернативи для Росії

Перипетії українсько-російських відносин в ос-

танні роки доводять, що Росії вкрай бракує ефективних важелів впливу на Україну. Москва повною мірою використовує можливості, що відкриваються у практичних сферах взаємодії, підсилюючи їх інтеграційними стимулами. Створення Митного союзу з перспективою його подальшого перетворення на Євразійський економічний союз кардинальним чином змінило положення Росії у просторі СНД – із потуги, орієнтованої на підтримання існуючого статус-кво, вона перетворилася на активного генератора трансформаційних імпульсів, у певному сенсі регіонального та континентального ревізіоніста. Утримання хиткого пост-радянського балансу у Східній Європі заради запобігання посиленню присутності зовнішніх сил уже не є прийнятною опцією для російського керівництва. Але його ініціативні зусилля, у свою чергу, також мають серйозні обмеження. Найбільшим серед них є відсутність ефективної політичної платформи, прийнятною для влади та суспільств східноєвропейських держав, які здебільшого мають усталену європейську ідентичність.

Саме в ідентифікаційній площині й міститься головний недолік пропагандованого Росією інтеграційного об'єднання. Визначаючи його як євразійський проєкт, Москва тим самим протиставляє його ж європейським устремлінням країн-адресатів, що є контрпродуктивним для успішного втілення будь-яких кооперативних моделей у відносинах із цими країнами. Росії не потрібно ставити за мету заперечення

європейської ідентичності України. Зрештою, і для самої РФ європейська ідентифікація є важливою складовою власної державності. Натомість, Росії потрібно переформулювати європейську ідентичність країн Східної Європи, наповнивши її таким альтернативним змістом, який робив би кооперативні проєкти з РФ не тільки сумісними, а й бажаними для утвердження їхньої європейської ідентичності.

У цьому ж руслі не варто протиставляти ідею інтеграції в Митному союзі перспективі підписання Угоди про асоціацію як такої. Доцільніше виділити ті її елементи, які несуть особливі виклики для української економіки та намагатися спільно їх нейтралізувати.

Разом із тим, потрібно визнати, що навіть за такого конструктивного підходу Росія не зможе власноруч нормалізувати ситуацію навколо України, оскільки головною змінною в ній виступає позиція Європейського Союзу і його сприйняття (чи несприйняття) російських інтеграційних ініціатив і внутрішньополітичних процесів у нашій країні.

Вийти за межі традиційного мислення – альтернативи для України

Опинившись у ситуації ультимативного вибору між двома обмеженими інтеграційними механізмами, Київ не може не усвідомлювати, що кожний із пропонуваних варіантів несе як потенційні переваги, так і серйозні ризики, причому не тільки для відносин з іншим центром сили, а й для власної внутрішньої стабільності. То-

му, попри всі економічні складнощі, уряд України утримується від однозначного вибору, але й не висуває власних ініціатив щодо знаходження виходу з цієї ситуації.

Ініціативність і стратегічне бачення є первинними якостями, яких потребує зовнішня політика України для того, щоб змінити поточний політичний контекст у Східній Європі та перетворитися на реальну консолідуючу ланку європейського політичного простору.

У першу чергу, необхідно вийти за межі дихотомії Схід – Захід у власному політичному мисленні та виробити адекватні принципи позиціонування в міжнародному середовищі, а саме:

1) переосмислити європейську ідентичність України, асоціювавши її не стільки із власним залученням до інтеграційних процесів у ЄС, скільки зі становленням кооперативної організації європейського континенту;

2) відійти від обмежувальної інтерпретації Угоди про асоціацію в дусі «точки неповернення», деконструювати уявлення про вирішальне значення цієї Угоди для остаточного закріплення геополітичної орієнтації України;

3) зробити відносини з Росією частиною власної європейської політики, акцентувати значення українсько-російського партнерства для стабілізації континентального простору;

4) проголосити принцип неможливості просування відносин з одним європейським центром сили в ігнорування позиції іншого,

намагатися сформувати координаційні стратегії з обома провідними потугами;

5) ініціювати гармонізацію торговельних режимів ЄС і Митного союзу.

Зрозуміло, що реалізація цих принципів потребує часу, якого в Україні обмаль. Але в нинішньому становищі це єдина альтернатива прийняттю ультимативних вимог одного чи іншого центру сили.

На завершення варто відзначити, що в сучасному світі важливо не тільки приймати правильні рішення, а й переконливо їх аргументувати. А в деяких випадках логічна аргументація є запорукою правильного рішення. Будь-яке рішення уряду України в нинішній ситуації буде адекватно сприйняте українською громадськістю та міжнародними партнерами, якщо стане не результатом кулуарних домовленостей неочікуваного спрямування, а належним чином обґрунтованим, підготовленим і таким, що відповідає загальному стратегічному курсу держави.

Українсько-російські відносини через призму російських мас-медіа

Ірина ФІЛЕНКО,
здобувач Дипломатичної
академії України при МЗС

Російсько-українські відносини займають пріоритетне місце не тільки в російській сучасній зовнішній політиці, а й у політиці держав, що входять до Європейського Союзу. Нині вони переживають доволі важкий період. Вивчення їх еволюції дає змогу виділити три базові проблеми:

- протиріччя соціально-економічних моделей розвитку, що впливають на формування політичних інститутів і політичних процесів як усередині країн, так і у відносинах між ними;

- специфіка державного будівництва на пострадянському просторі, з урахуванням взаємозв'язку внутрішньої політики із зовнішньополітичними стратегіями Росії та України і різновекторними ін-

теграційними процесами;
- складність і різноспрямованість інформаційно-комунікативної складової міжнародних відносин, що розвиваються на двосторонній і багатосторонній основах, ефективність і якість якої визначає діяльність засобів масової інформації (ЗМІ) з формування позитивного іміджу держави та її просування в суміжні держави.

Останнім часом у західних і російських ЗМІ багато та справедливо говорять про відродження «російського неоімперіалізму». Вважається, що вже сьогодні, а в майбутньому ще з більшою впевненістю ключовими гравцями глобальної політики можуть бути тільки наддержави й об'єднання держав. Вони зможуть не лише зберегти власний суверенітет, а й посилити його. Усе це призведе до того, що ці країни визначатимуть світовий порядок. Росія істо-

The article analyzes the state of Ukrainian-Russian relations in the Russian media in the first decade of the XXI century. The models of relations between Ukraine and Russia after the collapse of the bipolar international system are viewed. It is proved that the information space becomes an arena of confrontation of opposing forces involved in geopolitical processes and using new and more sophisticated technologies of influence on all spheres of human activity.

Keywords: media, Ukrainian-Russian relations, information space, geopolitics, model, information warfare.

рично, психологічно та політично не готова підкорятися. Вона прагне зайняти високе місце в ієрархії учасників системи міжнародних відносин.

На підтвердження цієї загальноприйнятої точки зору в російських ЗМІ можна навести слова Збігнева Бжезінського, який вважав, що без України посісти високе місце в ієрархії учасників міжнародної системи Росії буде набагато важче, ніж у союзу або навіть у державній єдності з нею. Необхідно також брати до уваги той факт, що нині об'єднана Європа та США не хочуть зрозумі-

ти ще один важливий чинник – росіяни на сьогодні є найбільшою розділеною нацією Старого Світу. За межами РФ у 1991 р. опинилися 25 мільйонів росіян. Велика частина з них мешкає в Україні. Тим самим обґрунтовується необхідність Росії обстоювати власні інтереси та прагнути возз'єднання з Україною. Тому РФ завжди буде гравцем на українському політичному полі – щонайменше у сфері захисту інтересів російських громадян нашої країни.

Російсько-українські відносини розвиваються в інформаційно-геополітичному просторі та знаходяться під впливом різних факторів, що робить їх складно передбачуваними, суперечливими та конфліктними. До того ж ці взаємини вибудовуються в період посилення світових глобальних явищ. На процес двостороннього політичного спілкування й економічного діалогу між Україною та Росією впливають зовнішні сили – низка держав, зацікавлених у зміцненні своїх по-

зицій у колишніх радянських республіках. Таким чином, сам феномен російсько-українських зносин перетворюється на активне явище геополітики.

Інформаційний простір стає ареною протистояння протилежних сил, що беруть участь у геополітичних процесах і використовують нові та більш складні технології впливу на всі сфери людської діяльності. Провідні держави світу прагнуть зайняти становище лідера в глобальному інформаційному просторі, що сприяє їх домінуванню у сфері міжнародних відносин.

Росія й Україна зацікавлені в тому, щоб бути повноправними учасниками та суб'єктами міжнародних інформаційних процесів і брати участь на рівних у міжнародному інформаційному обміні. Процес розвивається в умовах глобалізації, що охопила всю земну кулю і складається з інформаційно-комунікативних технологій, які активно впливають за допомогою віртуальних мереж на інформаційно-геополітичний простір.

Перехід до інформаційного суспільства супроводжується нестабільністю геополітичних процесів, пов'язаних зі створенням і реалізацією нової системи міжнародних відносин. Складається система світової політики в змістовному аспекті, яка багато в чому залежить від змісту та напрямів інформаційних потоків, що циркулюють в інформаційно-геополітичному просторі.

Породжені новими історичними, геополітичними реаліями російсько-українські відносини характеризуються появою нових складних суперечливих

явищ у політичному та ідеологічному житті двох держав. Вони проявляють себе під впливом нових інформаційно-комунікативних технологій і світових глобальних процесів.

Росія прагне до закріплення свого позитивного геополітичного образу, спираючись на територіальні та культурні переваги свого географічного і цивілізаційного положення. Зокрема, використовуються такі характеристики: Росія велика і дуже багата ресурсами країна; Росія – потужна держава, що впливає на світові процеси; Росія – країна високої культури, науки і мистецтва; Росія – гарант стабільності та розвитку на пострадянському просторі.

Процес входження РФ та України в європейську геополітичну конфігурацію визначає основні тенденції та перспективи російсько-українських відносин, їх місце в структурі світової політики.

Ці відносини розвиваються в геополітичній ситуації, коли обидві країни знаходяться в нестійкому транзитному (перехідному) стані, а їхні політичні системи ще не набули стабільності та не зміцнили демократичну традицію як базову і неперворотну. Як політику, так і економіку обох країн постійно стрясують фінансові та валютні кризи, що супроводжуються спадом промислового виробництва, зростанням безробіття і падінням рівня життя, що негативно впливає на систему міждержавних відносин і зовнішньополітичні орієнтири.

Протягом двадцяти років незалежності України з боку Росії були апробовані три моделі взаємин:

- перша – «дорога поступок» (її озвучив Єльцин) призвела до тяжких наслідків для Росії: нерівного розподілу Чорноморського флоту, порушення принципів вільного обміну інформацією та права користування значною частиною населення України російською мовою;

- друга модель, запропонована російським політиком Жириновським – говорити з Україною імперською мовою, зазнала фіаско та спричинила відторгнення як з одного, так і з іншого боку;

- третя модель – пошук цивілізованих і конструктивних відносин у рамках стратегічного партнерства.

Досліджуючи образ України в російських ЗМІ, необхідно зазначити: те, що ми отримуємо зі ЗМІ, на 80% є пропагандою, а на 10% – просто брехнею. Правда прихована, звичайно, в 10% інформації. Не секрет, що Росія й Україна протягом останніх 5 років так старанно намагалися висміяти і оббрехати один одного, що більшість росіян і українців тепер мислять один про одного виключно стереотипами, причому часто – негативними.

У Росії – за допомогою фільтрації новин з України і цілеспрямованого висмі-

ювання українців та їх політичної системи (тягання за чуби, бійки в парламенті, обмовки президента тощо), а також формування образу ворога (бандерівці) – сформувалася така думка: всі українці ненавидять у душі Росію, а їхня держава – фікція, насмішка [1].

У формуванні образу велику роль відіграють особистості, у першу чергу, політичних і духовних лідерів. Так, цікаво розділилися ролі Путіна і Медведєва в інформаційному впливі на Україну. Якщо Путін асоціюється в основному з негативними новинами (скуповування російськими компаніями української власності тощо), то Медведєв – із позитивними («перезавантаження» відносин, низка нових ініціатив, зустріч із київськими студентами тощо) [2].

На сьогодні основним фактором, що формує територіальні (географічні) знання населення світу, є засоби масової інформації. Інформація, що надходить через ЗМІ, вирізняється значною мобільністю, доступністю, перевагою перед класичними джерелами знання.

Оскільки всі події, що передаються через засоби масової інформації, відбуваються в межах геогра-

фічного середовища, то разом із основним знанням до споживача доходять і знання про географічний простір, на якому відбувається та чи інша подія – при цьому формується геополітичний імідж регіону, тобто реальність, що визначає ступінь стійкості регіону до різних варіантів експансивного впливу. Формування геополітичного іміджу регіону залежить від частоти публікацій про нього та їх тематичної структури. У свою чергу, частота публікацій про регіон залежить від близькості джерела інформації до її споживача та сили інформаційного сигналу, тобто від значущості подій, що відбуваються в регіоні, для споживача інформації.

Підтвердження цьому можна знайти в низці робіт, опублікованих останнім часом у російських і українських географічних виданнях. Інформація, передана через ЗМІ, не тільки формує образ (імідж) окремого регіону, а й пе-

ретворює цей образ відповідно до своїх інтересів. Засоби масової інформації нав'язують аудиторії не лише теми, а й свої інтерпретації подій, тобто відбувається повний контроль над масовою свідомістю аудиторії, яка отримує інформацію. Такі технології з впливу на масову свідомість із короткочасними і довгостроковими цілями мають визначення «інформаційна війна» [3, с. 83].

Використовуючи цю термінологію, можна з упевненістю заявити, що проти України вже давно ведеться велика інформаційна війна. Причому в декількох напрямках. У ролі загарбників інформаційного простору України виступають різні держави, основні з яких – США та Росія. Основну військово-інформаційну кампанію проводить саме Захід, ЗМІ якого постійно публікують статті, що звинувачують владні структури України в корумпованості, сюди ж відносяться численні публікації про Чорнобиль, що

так само формують негативний імідж нашої країни на світовій арені.

У багатьох інформаційних війнах за президентства Медведева простежується вплив Росії. Наприклад, під час щорічного формування несприятливого іміджу України в період підготовки до курортного сезону. Основним курортно-рекреаційним регіоном нашої країни є Кримський півострів, привабливість якого для населення колишнього СРСР усе ще залишається на високому рівні. Але з якою любов'ю та ностальгією за минулим не ставилися до кримських курортів росіяни, для Російської Федерації Крим – це насамперед територія іншої держави, що становить конкуренцію російським курортам. Для відволікання росіян від української курортної зони в російських ЗМІ перед розпалом відпусток (березень, квітень, травень, червень) починає формуватися образ Криму як неблагонадійного в усіх відношен-

нях регіону. При цьому активно нав'язується позитивний імідж Сочі та інших курортів Росії [4, с. 21].

Засоби масової інформації України та РФ повинні припинити формувати взаємний «образ ворога». Про це в інтерв'ю заявив спеціальний представник Президента Росії з міжнародної культурної співпраці, співголова правління Міждержавного фонду гуманітарного співробітництва держав-учасниць СНД Михайло Швидкой. «В Україні негативного матеріалу про Росію рівно стільки ж (як в Росії про Україну), якщо не більше. Тому потрібно почати розмовляти і потрібно переконати російські ЗМІ не формувати образ українського народу як ворога, а українські – образ російського народу як ворога», – зазначив М. Швидкой. «Коли були події річної давнини у Південній Осетії (2008), поляки говорили мені, що Росія оголосить війну Польщі, в Україні говорили, що Росія оголосить війну Україні. Це шизофренія», – підкреслив спеціальний представник Президента РФ. М. Швидкой вважає, що думка про те, що російська преса має установки від влади формувати негативний імідж України, не правильна. «Це не зовсім так – у нас одна державна газета і од-

на державна телерадіокомпанія. Все інше – приватне..., і зараз ситуація в Росії зі свободою ЗМІ, свободою висловлювань значно краща, якісно інша», – зауважив М. Швидкой.

Він переконаний, що «історія – складна річ, але у російських людей зрівнювання героїв Радянської армії та героїв ОУН-УПА викликає жорстке відторгнення».

«Інформаційні війни між Росією та Україною» – такою була тема чергового засідання Центру соціально-консервативної політики (Україна), що відбувся 1 липня 2009 р. в Києві. З основною доповіддю виступив віце-президент Української PR-Ліги, президент компанії Bohush Communications Денис Богуш. «Сьогодні в українсько-російських відносинах можна говорити про психологічну війну й інформаційні атаки, спрямовані проти самосвідомості народів», – заявив він. У якості прикладів інформаційних спецоперацій Богуш навів випуск художніх фільмів «Війна 08.08.08. Мистецтво зради» і «Танкер «Танго»».

Відповідальність за розпалювання ворожнечі між Росією й Україною, на думку експерта, несуть ЗМІ обох держав. Його точку зору підтримав директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства Віталій Кулик. За його словами, у ЗМІ відзначається збільшення

кількості антиросійських і антиукраїнських публікацій, «які формують в українців образ Росії як можливого супротивника, і в росіян – образ України як ворога». До охолодження українсько-російських відносин призводить, на думку Кулика, створення національних міфів. Він зазначає: «Гра на історичних фактах призводить до загострення відносин між Росією та Україною. Політикам варто відмовитися від егоїстичних трактувань історії, якщо ми хочемо відновити неконфліктний діалог».

У цьому контексті заслуговує на увагу точка зору західних дослідників С. Уайта, А. Макаллістер, які у своїй статті «Білорусь, Україна і Росія: Схід чи Захід?», опублікованій у російському виданні «Світ Росії» у 2008 р., акцентують увагу на тому, що Білорусь і Україна – представники так званих проміжних держав. Своєю мовою, релігією та історією вони, з одного боку, пов'язані із Заходом, а з іншого – як і раніше тяжіють до колишніх радянських республік. Дослідники вважають, що суперечності в зовнішньополітичній орієнтації більшою мірою виражені в Україні, де громадська думка є серйозним обмеженням для дій влади [5, с. 38-40].

Цій темі особливу увагу приділяв і відомий західний учений С. Гантінгтон, який у своїх часто цитованих російськими

ЗМІ роботах приділяє християнсько-ісламській дихотомії уваги більше, ніж будь-хто інший. Він також звертає увагу на

дихотомію між Заходом і православним Сходом, теж християнською цивілізацією, де, однак, церква та держава тісно пов'язані між собою. Згідно з Гантінгтоном ці відмінні риси формувалися протягом кількох століть і є «більш фундаментальними, ніж відмінності в політичній ідеології та режимах». Ця дихотомія стала причиною «роздвоєння» в Україні та Білорусі та має достатньо суперечливу природу російської держави, яка не може вважатися повною мірою «європейською» або «азійською» [6, Р. 29-31; 18, Р. 43-44].

Отже, говорячи про консолідовану позицію російських ЗМІ щодо України, необхідно зазначити, що кожного разу і завжди слід брати до уваги той факт, що на теренах Російської Федерації діє добре налагоджена система участі російських експертів у інформаційно-пропагандистській діяльності, спрямованій на формування недовіри до української влади. Це – основна складова російської політичної думки, практично незалежно від партійної приналежності конкретних експертів та ідеології, яку вони сповідують. Рідкісні відхилення від цього правила мають місце тоді, коли за справу беруться і дають свої оцінки науковці з російських інститутів, що досліджують західне співтовариство націй (приміром, В. Кременюк з Інституту США і Канади РАН).

Консолідована позиція російських ЗМІ щодо України полягає у використанні традиційної для РФ геополітичної парадигми, яка віддає перевагу територіальній, політичній та економічній експансії від-

носно цінностей і критеріїв, які сповідуються державою та суспільством, що визнаються об'єктом такої експансії. Беремо до уваги, що більшість російського соціуму сприймає українців як невід'ємну складову «великоросійської нації». Тому тут особливо значимим повинно бути залучення серйозних інформаційних підтверджень того, що, скажімо, нове покоління українців, національний бізнес, інтелігенція, більшість мешканців узагалі дедалі активніше відчують свою українську ідентичність і, прагнучи знаходитися в дружніх відносинах із російським народом, хочуть жити у своїй національній державі.

Ключова спрямованість формування негативного ставлення російської сторони до євроатлантичної інтеграції України лежить у сфері потенційного членства нашої країни в НАТО як протипази бажаного для росіян її включення до різноманітних інтеграційних структур на пострадянському просторі. Інші аспекти нагнітання негативу щодо України в російському соціумі є паралельними, такими, що реалізують фундаментальну мету офіційної Москви, яка полягає у збереженні України в зоні виняткової відповідальності Росії. Відтак, для РФ первинним завданням стосовно України є її повернення в зону виняткових впливів Росії та недопущення членства в НАТО.

Перед РФ стоїть проблема створення такої власної ієрархії, історичними образами якої є Російська імперія та Радянський Союз, чия канонічна територія (канонічна територія російської субцивілізації

як частини євроатлантичної цивілізації) і є природним майданчиком для побудови цієї ієрархії (або Російського союзу). Таке природне прагнення Росії має кілька суб'єктивних зовнішніх обмежувачів, головним із яких на сьогодні є «друзі та стратегічні партнери» РФ – США і Євросоюз. Причому позиції Вашингтона та Брюсселя тут різні.

Нині двома потужними гальмами на шляху остаточного формування української політичної нації залишаються проблеми соціально-економічного розвитку та пошуку порятунку в російському напрямі. Тому, якщо ми говоримо про відокремлення образу України від образу Росії, то необхідно чітко усвідомлювати, хто ж саме цим займається. Попри риторику й окремі реальні дії, українські інформаційні джерела, включно з дипломатичними представництвами, не мають великої ваги у формуванні масової суспільної думки довкола ситуації в нашій державі.

У нинішніх умовах Україна постає типовим об'єктом зовнішніх руйнівних інформаційних впливів. Ця обставина знайшла адекватне відображення в позиції вищого керівництва нашої держави. Зокрема, 21 квітня 2008 р. на засіданні Ради національної безпеки і оборони України тодішній президент Віктор Ющенко чітко вказав на головні загрози в інформаційній сфері: «Найбільша загроза національній безпеці – інформаційна експансія іноземних держав. Завдяки цьому в інформаційному просторі України проводяться інформаційно-психологічні кампанії по тих

чи інших питаннях». Він підкреслив, що предметом цих впливів є насамперед теми національної єдності, територіальної цілісності, мови, релігії та культури, європейської та євроатлантичної інтеграції.

Відсутність державної стратегії захисту національного інформаційного простору далася взнаки у серпні-вересні 2008 р. Спеціальні інформаційні операції, які російські телевізійні канали та преса розгорнули під час грузинсько-російської війни з метою дискредитації активної позиції нашої країни щодо негайного припинення вогню та збереження цілісності території Грузії, були спрямовані проти вищого керівництва держави та загалом євроатлантичного курсу України.

Як зазначають експерти польського Інституту східних досліджень, на прикладі пропагандистської кампанії Росії під час війни з Грузією, російська влада повністю опанувала мистецтво створення єди-

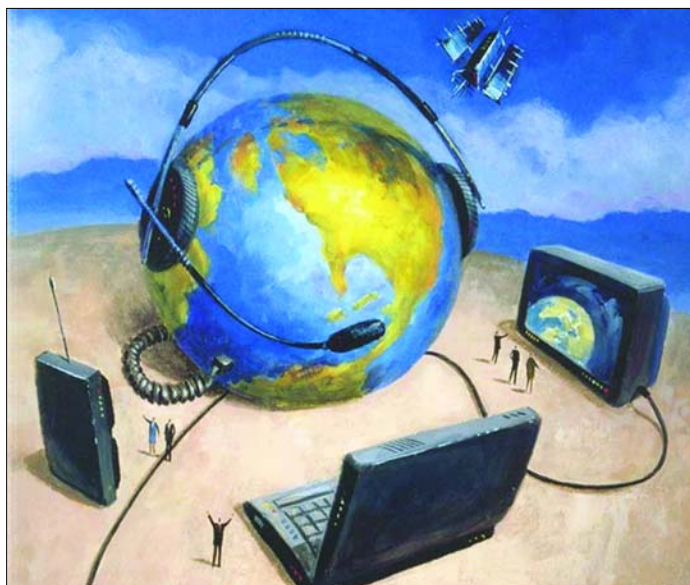
ного інформаційного фронту [8].

Наступним етапом зовнішньої інформаційної агресії стала активна участь російських ЗМІ в політичному конфлікті між президентом і ситуативною коаліцією БЮТ і Партії регіонів у вересні-листопаді 2008 року. Активно просувалася ідея нелегітимності дострокового розпуску Верховної Ради України та необхідності початку процедури імпідменту президента з метою проведення дострокових президентських виборів. В умовах загострення фінансової кризи подібні повідомлення ставали додатковим чинником дезінформації та дезорієнтації громадської думки, сприяли надмірному загостренню політичної напруженості.

Кульмінацією російського інформаційного наступу стало висвітлення перебігу українсько-російського газового протистояння. Об'єктами цих психологічно-інформаційних атак стали інформаційний про-

стір і громадська думка не лише України, а й країн Європейського Союзу. Використовуючи типові методи пропаганди, російські ЗМІ намагалися переконати в тому, що РФ стала «жертвою» порушення Україною загальноприйнятих норм міжнародного договірності права заради збереження «несправедливих», «пільгових» цін на газ. До того ж речники Кремля та «Газпрому», керівництво Росії, зокрема прем'єр-міністр В. Путін і президент Д. Медведєв, поширювали інформацію про «передколапсовий стан» української газотранспортної системи, її «зношеність» і «ненадійність», що мало підштовхнути європейські уряди тиснути на Україну для передачі її ГТС під контроль «Газпрому» [9].

При цьому, звертаючись до західної аудиторії, російські ЗМІ активно імітують лексику та візуальні прийоми, до яких звик масовий читач (слухач, глядач). А для власної аудито-

рії, до якої вони зараховують і значну частину населення України, під виглядом інформації пропонуються емоційно заряджені месиджі: російська позиція демонструється з позитивним емоційним забарвленням, альтернативна позиція пов'язується з речами, здатними викликати лише негативні емоції та відчуження. Саме в такий спосіб російське телебачення, починаючи з 2003 р., регулярно нав'язує свій, західній та частині української аудиторії теми «утисків мовних і культурних прав росіян», загрози вибуху «антисемітизму та фашизму в Україні», «насищенницької українізації», «перекручення історії у зв'язку з так званім Голодомором».

Під час президентської виборчої кампанії 2009 р. російські інформаційно-психологічні операції спрямовувалися не лише на руйнування міжнародного іміджу України, а й, як свідчить досвід попередньої кампанії 2004 р., на загострення політичної нестабільності в країні. Головна мета таких інформаційно-маніпулятивних зу-

силь – підбурювати існуючі суспільні протиріччя, протиставляючи державу народів, опозицію – владі, російськомовних громадян – україномовним, прихильників дружніх відносин із Росією – прибічників інтеграції України до євроатлантичного безпечного простору.

РФ обґрунтовувала свій активний вплив на перебіг виборів в Україні змінами в загальній геополітичній ситуації в Європі. Так, ще в липні 2008 р. російське керівництво на саміті «Росія – ЄС» запропонувало свою концепцію нової архітектури безпеки в Європі. По суті російська сторона заявила, що в Європі протягом 1990-2008 рр. з'явилися нові кордони, які були лише адміністративними і ніколи – державними. А отже, механізм Заключного Гельсінського Акта НБСЄ 1975 р. стосовно непорушності «існуючих» кордонів у Європі на них не може поширюватися. Крім того, документ базувався на функціонуванні двох центрів гарантій безпеки – НАТО (у західній Європі) й ОВД (у Східній і Центральній Європі).

Конфлікт із Грузією був своєрідною перевіркою готовності європейського співтовариства до обговорення сумнівних, на думку Кремля, кордонів.

Таким чином, аналіз інформаційної активності найвпливовіших ЗМІ Росії щодо України вказує, що вона значною мірою залежить від коливань «політичного барометра» – коли відбуваються значні міждержавні події, російські електронні ЗМІ досить жваво долучаються до обговорення українських проблем, коли ж на політичному обрії безхмарно, досить байдуже ставляться до ситуації в сусідній державі. Ще однією особливістю медіа-політики електронних ЗМІ Росії є практично повна відсутність спростовувань неправдивої чи викривленої інформації про Україну. Зазвичай, якщо повідомлення виглядають занадто тенденційно, вони просто не мають продовження.

Список використаних джерел

1. Горбунов О. Поколение примирения. Образ Украины в России и России в Украине нужно менять [Електронний ресурс] // *Globo Scope*. – 20.10.2010. – Режим доступу: <http://www.globoscope.ru/content/articles/2953/>

2. Горбунов О. Поколение примирения. Образ Украины в России и России в Украине нужно менять [Електронний ресурс] // *Globo Scope*. – 20.10.2010. – Режим доступу: <http://www.globoscope.ru/content/articles/2953/>.

3. Почепцов Г.Г. Информационные войны. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер» – 2000. – 576 с.

4. Швец А.Б., Коваленко И.М. Российский вариант информационного образа Крыма // *Записки Общества геоэколог. – Симферополь, 2001. Вып. 5-6. – С.18-31.*

5. Уайт Ст., Макаллистер А. Белоруссия, Украина и Россия: Восток или Запад? // *Уайт Ст., Макаллистер А. // Мир России. 2008. – № 4. – С. 37-57.*

6. Huntington S. The Clash of Civilizations? // *Samuel Huntington // Foreign Affairs, No.72. – 1993, – P. 22-49.*

7. Уайт Ст., Макаллистер А. Белоруссия, Украина и Россия: Восток или Запад? // *Уайт Ст., Макаллистер А. // Мир России. 2008. – № 4. – С. 37-57.*

8. Rogoza, J., Dubas, A. Russian propaganda war: media as a long- and short-range weapon // *J. Rogoza, A. Dubas // CES Commentary. – 2008. – Issue 9. – P. 3.*

9. Рубан Ю.Г. Україна як суб'єкт і об'єкт сучасних міжнародних інформаційних воєн / Ю.Г. Рубан [Електронний ресурс] // *Політономія. – 07.02.2010. – Режим доступу: http://politonomia.org.ua/page/ukraina-iak-subiekt-i-obiekt-suchasnykh-mignarodnykh-informatsiynykh-voien-1806.html*

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано висвітлення стану українсько-російських відносин у російських ЗМІ першої декади ХХІ століття. Розглянуто моделі взаємовідносин України та Росії після розпаду біполярної міжнародної системи. Доведено, що Інформаційний простір стає ареною протистояння протилежних сил, що беруть участь у геополітичних процесах і використовують нові та більш складні технології впливу на всі сфери людської діяльності.

Ключові слова: ЗМІ, українсько-російські відносини, інформаційний простір, геополітика, модель, інформаційна війна.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано освещение состояния украинско-российских отношений в российских СМИ первой декады ХХІ века. Рассмотрены модели взаимоотношений Украины и России после распада биполярной международной системы. Доказано, что информационное пространство становится ареной противостояния противоположных сил, участвующих в геополитических процессах и использующих новые и более сложные технологии влияния на все сферы человеческой деятельности.

Ключевые слова: СМИ, украинско-российские отношения, информационное пространство, геополитика, модель, информационная война.

12.12.12. для України розпочався відлік часу для узгодження нових митних тарифів

Нагадаємо, 14 вересня країни-члени СОТ отримали офіційне повідомлення про те, що Україна має намір ініціювати перегляд умов своєї участі в Організації, провести відповідні переговори та консультації з усіма членами та просить дати відповідь із цього приводу до 12 грудня. Приводом для цього став дефіцит зовнішньої торгівлі товарами України, який у 2011 р. збільшився на 50% і сягнув 14 млрд. доларів. Тому Україна заявила про своє бажання підвищити максимальні ставки митних зборів на 350 видів товарів, зокрема, на легкові й вантажні автомобілі, сільськогосподарську техніку, м'ясо, квіти, фрукти, овочі, пральні машини, шприци та інші позиції. У Світовій організації торгівлі назвали позицію України радикальною, але такою, що вкладається в рамки правил. Відповідно до Статті 28 Генеральної угоди з тарифів і торгівлі члени СОТ мають право підвищувати мито на окремі товари, одночасно

знижуючи його на таку ж кількість інших. Із 1995 р. Стаття 28 застосовувалася всього 30 разів і не більше, ніж на 10 груп товарів. Тому крок України можна вважати безпрецедентним. Теоретично, якщо Україна не зможе домовитися зі своїми партнерами про зміну тарифних зобов'язань, вона має право підняти тарифи в односторонньому порядку. А це, на думку експертів, може спровокувати ланцюгову реакцію серед країн, незадоволених умовами членства в СОТ.

Держави-члени СОТ 26 листопада на засіданні Ради з торгівлі закликали Україну відкликати свою заявку на перегляд тарифних зобов'язань. За це проголосували 23 делегації – Швейцарії, Туреччини, США, Гонконгу та Китаю, Бразилії, Канади, Чилі, Колумбії, Хорватії, Європейського Союзу, Гватемали, Ісландії, Японії, Кореї, Ліхтенштейну, Малайзії, Мексики, Нової Зеландії, Норвегії, Оману, Парагваю, Сінгапуру.

Загалом проти рішення України змінити тарифи виступили 58 країн-членів СОТ. Натомість офіційний Київ переконаний, що перегляд тарифів не погіршить умови торгівлі України із жодною державою.

На черговому засіданні Генеральної ради Світової організації торгівлі 157 країн-членів організації практично одногolosно висловилися проти планів України про перегляд ставок ввізних митних зборів. Про це повідомляє Reuters. Плани Києва щодо перегляду тарифів у рамках СОТ, зазначає видання, «вже засудили такі великі сили, як США, Китай та ЄС, а багато дипломатів назвали такий крок загрозою для усієї світової системи торгівлі. Але опозиція до такого кроку була практично одностайною серед 157 членів СОТ на засіданні Генеральної ради СОТ, де країни від Африки, Карибського басейну і Тихоокеанського регіону приєдналися до засудження, кажуть дипломати».

«Якщо рамки СОТ призводять до конфлікту, то які правила ми повинні обирати?»

Валерій П'ЯТНИЦЬКИЙ,
Урядовий уповноважений
з питань європейської
інтеграції

Ми вступали в СОТ 14 років. У травні 2012 р. виповнилося 4 роки нашого

членства. Ті «розклади», які ми формували, починалися з середини 90-х минулого століття, у 2008 р., коли ми стали членом СОТ, почалася економічна криза. Те, що було зроблено 10-15 років тому, повинно переосмислюватися, і СОТ дає такі можливості – є 28-а стаття Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1994), яка дозволяє це робити країнам-членам.

Це не бажання Уряду або окремих чиновників. Перша ініціатива – і це дуже важливо – належить бізнесу. Свого часу (рік тому) з нею виступила Федерація

роботодавців, її підтримав Український союз промисловців і підприємців. Пропозиції, які обґрунтовували галузеві асоціації та окремі підприємства, було дуже багато, над ними працювала робоча група, яка відібрала 371 тарифну лінію.

Ми не говоримо про зміну ставок мита, які зафіксовані сьогодні. Ми говоримо про певні можливості для маневру для того, щоб проводити ту або іншу політику в кризові моменти. Україна має на сьогодні один із найнижчих у СОТ середніх тарифів. Але, що

важливо, є середнє мито, яке застосовується, і є середнє так зване зв'язане мито – встановлені межі, вище яких країна піднімати мито не може. Так от, у нас ці межі в середньому по всіх тарифах становлять 6,28%, по сільськогосподарських товарах – трохи більше 11%, по промислових – трохи більше 4%.

У запропонованій нами для модифікації 371 товарній лінії 147 позицій – промислові товари, 224 – сільськогосподарські. А всіх тарифних ліній в нашій товарній номенклатурі приблизно 11 600, себто, з

цього величезного діапазону ми вибрали лише «точкові» моменти. І говоримо лише про можливість певного корегування саме отієї верхньої межі – як у сторону можливого збільшення, так і в сторону зменшення. Ідеться про модифікацію.

До однієї групи товарів (беремо, наприклад, курятину), відноситься 16 тарифних ліній, кожна з яких має різну верхню межу. Тому модифікація – це й уніфікація: щоб не було розбіжностей, непорозумінь у експортерів на митниці, коли можуть виникати питання з класифікацією того або іншого товару, зі сплатою відповідних мит тощо.

Тобто, ми хочемо піти шляхом спрощення, і своїм партнерам із СОТ кажемо: «Це не спосіб підвищення рівня тарифного захисту. Це спосіб спрощення торгівлі через модифікацію». Те, що в рамках СОТ називається Trade Facilitation – покращення умов торгівлі.

Ми хочемо створити більш сприятливі прозорі умови торгівлі, що зменшили б нарікання на не виправдане завищення митної вартості, митних зборів, можливі корупційні прояви тощо.

Ідеться про декілька груп товарів. Сільськогосподарські – м'ясна продукція, курятина, традиційні для України овочі, окремі види фруктів, квіти. У квітів дуже багато видів, кожен із яких має свою тарифну лінію. Більше того, у нас сьогодні встановлено сезонні мита, які додають певну кількість тарифних ліній – і це також приклад того, що ми хочемо йти на спрощення, на уніфікований підхід.

Промислові товари – це,

у першу чергу, певні види сільськогосподарської техніки. Україна – велика аграрна держава, яка завжди мала величезний комплекс сільськогосподарського машинобудування. На жаль, він втратив свої позиції, і нам необхідно дати йому новий стимул.

Що відбулося в рамках СОТ? Ми свого часу приєдналися до так званої секторальної нульової ініціативи – у нас на сьогодні на всю продукцію аграрного машинобудування «нульові» мита. Нуль! Тому, коли ми говоримо про певну корекцію, то це, звичайно, буде мінімальна корекція.

Далі – засоби наземного транспорту, окремі види хімічної продукції і меблі, на які у нас також «нульові» мита. Щоб було зрозуміло: із заявлених 147 тарифних ліній промислової продукції у нас на сьогодні 75 позицій мають «нульове» мито, тобто, можливості для будь-якого корегування практично відсутні.

Ніхто нікому ринки не дарує, за них змагаються. Змагатися можна по-різному. Чи можемо ми протистояти США, образно кажучи, на боксерському ринзі? Ні, бо вагові категорії дещо несумісні. Чи можемо ми грати в шахи? Так, бо там не має значення вага чи вік. От нам дорікають: «Ви тільки стали членами організації, а вже хочете скористатися певними правилами!». Так, ми хочемо ними скористатися! І ми пропонуємо партію в шахи, бо переговори – це шахова партія.

Візьмемо сільське господарство, де ми бачимо своє місце в глобальному розподілі праці. Як я вже казав, зв'язане мито (верхня межа) становить у нас на агропродукцію трохи біль-

ше 11%. У Норвегії – 130%, Ісландії – 110%, Швейцарії – 50%, Туреччині – 60%, Бразилії – майже 40%. І це практично всі країни G-20 – «Великої двадцятки», які за рівнем свого економічного розвитку не йдуть у жодне порівняння з Україною. Європейський Союз – щоб не було ніяких ілюзій – має зв'язане мито на сільськогосподарську продукцію у 1,5 раза вище, ніж Україна.

Більше того, частина мита – не зв'язана, верхньої межі не існує. У Туреччині 50% усіх митних тарифів не обмежені нічим. Тобто завтра – без усяких переговорів, без порушення правил – вони можуть підвищити свої тарифи з 50% до 100%, 1000%. Вони можуть поставити будь-яку цифру, і це буде в рамках правил!

Сьогодні ми кажемо: «Колеги, 4 роки ми чекали й абсолютно коректно виконували всі свої зобов'язання, ми продемонстрували, що є надійним послідовним партнером. Але ми хочемо рівноправ'я!» Бо що ми відчуваємо? 2009 рік, криза... Одна з найважливіших статей нашого експорту – металургійна продукція. Туреччина підвищує ставки мита з 5% у середньому до 15%. Для

нас це сотні мільйонів втрат у експортних надходженнях. Сьогодні ми стоїмо перед тим, що з 1 січня 2013 р. на металургійну продукцію Бразилія мала намір підняти своє мито з 10% до 25%, поширивши при цьому на неї антидемпінгові заходи.

У них є простір для маневру, для реалізації своєї глобальної торговельної політики. Тобто, країни змагаються за глобальні ринки – це конкурентне середовище. З боку США – абсолютно природна реакція: хтось посягає на той Status quo, що склався. Але СОТ – демократична організація, де одна країна – один голос; ми готові поважати всіх, але необхідно поважати й нас.

Я поки що не почув жодного експертного висновку від людей, які знали б цей предмет. У рамках ГАТТ є багато статей – понад три десятки, якими можна користуватися. Є, наприклад, стаття 6 «Антидемпінг». Я щось не чую від експертів, що нею не можна користуватися, хоча кожного року у світі застосовуються десятки різних антидемпінгових заходів, що охоплюють сотні тарифних ліній, сотні видів продукції. І це нормальна торговельна практика.

Є статті, які стосуються захисних заходів. Якщо зростає імпорт – без порушення правил, просто зростає – країни можуть реагувати. Двадцять восьма стаття, якою керується Україна, це також один із інструментів ведення торговельної політики. І якщо експерти кажуть, що це може викликати зворотну реакцію... Вона була б можливою, якби ми діяли в односторонньому порядку, як слон у посудній крамниці. Ми ж сідаємо за стіл переговорів; якщо ми домовляємося і потисли руки – в чому проблема?

До того ж результати переговорів не будуть актами прямої дії. Тому що це відповідні зміни до угоди, яку ми підписали в рамках СОТ. Вони повинні пройти затвердження парламентом, і тільки після цього ми матимемо певний діапазон можливостей для внесення коректив у наші діючі ставки мита.

Це справа не завтрашнього дня і навіть не наступного року. Вона, мож-

ливо, реалізується через рік. Але це той інструмент, який – я вважаю – кожна країна повинна мати як одну з «подушок безпеки». Адже, якщо говорити про загальну економічну ситуацію та певні кризові явища, то у нас повинен бути набір безпекових елементів.

Ми сідаємо за стіл переговорів у рамках, передбачених СОТ. Якщо вже й вони призводять до конфлікту, тоді які ж міжнародно-правові рамки ми повинні обирати? Це – елемент певної емоційної реакції традиційних членів СОТ. Вони почувають себе комфортно, вони – великі, вони звикли, що написані правила – написані ними. Коли ми говоримо про першу Генеральну угоду з тарифів і торгівлі 1947 р. – це 23 країни. Сьогодні їх 157. Зрозуміло, що ті 27 можуть сказати: «Ми – батьки-засновники!» Але на світовому ринку немає вічних авторитетів. Уявімо собі Китай 1947 р. – він був тоді авторитетом на світовому ринку торгівлі? Але сьогодні це вже ні в кого не викликає посмішки.

Отже, в цьому випадку ми діємо абсолютно коректно і, я думаю, це буде сприяти подальшій відвертій розмові в рамках СОТ.

Ми надіслали нотифікацію до СОТ щодо модифікації певних тарифних ліній у серпні і 12 вересня вона офіційно була випущена Організацією. Через 90 днів країни вже могли розпочинати консультації або переговори щодо цього питання. Ми чітко заявили: Україна буде вести виключно індивідуальні переговори з кожною окремою країною.

Є чіткий регламент ведення таких переговорів у рамках 28-ї статті. Ми надали інформацію про модифікацію товарних ліній усім торговельним партнерам. З певної продукції у нас є, скажімо, 22 партнери, серед них є один, на частку якого припадає 90%. Система правил полягає в наступному. Є країни, які мають так звані первісні переговорні права, якщо вони їх зафіксували на той момент, коли ми вступали в СОТ. Деякі країни це зробили. І тоді, незалежно від їх частки, вони мають право провести з нами переговори. Якщо таких прав у країн немає, то ми будемо вести переговори тільки з основними постачальниками.

Я можу навести приклад, якщо вже ми торкнулися США. Сполучені Штати у заявлених нами позиціях 224-х сільськогосподарсь-

ких товарів мають первісні переговорні права по 80-и тарифних лініях. Тільки! Серед цих 80-и на пальцях однієї руки можна порахувати позиції, де обсяг торгівлі більш-менш суттєвий. У більшості випадків – на рівні похибки.

З 12 грудня розпочинається відлік часу. Як правило, для переговорів відводиться 60 днів. Я не буду казати, що за 60 днів ми ці переговори закінчимо, але є вже країни, які абсолютно чітко зазначили свою зацікавленість, визначили тарифні лінії, щодо яких будемо вести переговори. Ми їх готові вести, і я впевнений, що ці переговори не погіршать умов нашої торгівлі з жодною країною.

Ми відкрита для торгівлі країна. Але з розумінням: для того, щоб торгувати, треба самим виробляти продукцію, створювати робочі місця, підвищувати добробут населення, його купівельну спроможність. Аби не було за котом Матроскіним: «Щоб продати щось непотрібне, треба спочатку купити що-небудь непотрібне, а в нас грошей немає!»

**За матеріалами
інформагентств і
прес-служби Кабінету
Міністрів України**

Що рік прийдешній нам готує?

(нотатки щодо бюджету України 2013)

Шостого грудня Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік». Критика, що звучала напередодні та після прийняття цього документа, була цілком очікуваною. Адже за всі роки незалежності країни ще жоден бюджет не удостоювався похвали опозиції незалежно від того, яка політична сила його представляла.

Цьогорічні оцінки бюджету-2013 не стали винятком. Більше того, навіть парламентарі, які голосували за його прийняття, теж висловлюють критичне ставлення до окремих позицій. Але при цьому небезпідставно наголошують, що прийнятий головний фінансовий документ не є прокрустовим ложем, його доопрацьовуватимуть по ходу виконання, вноситимуть зміни та доповнення. Окрім того, варто згадати, які наслідки виникали тоді, коли парламент, не спромігшись прийти до спільного знаменника, ухвалював цей документ, коли він уже повинен був діяти. Як наслідок, не маючи, так би мовити, магістрального дороговказу, місцеві ради не могли приймати свої бюджети, непрофінансованими на належному рівні залишалися життєво важливі соціальні програми. Тому, оцінюючи головний фінансовий документ держави на наступний рік, очевидно, слід виходити з того, що він загалом є по суті реалістичним фундаментом, а окремі грані його надбудови відшліфовуватимуть, виходячи з конкретних обставин. Позиція тих, хто схвалював держбюджет наступного року, що «краще синиця в руці, ніж журавель у небі», мабуть, більше вмотивована, ніж у тих, хто показує на «журавля», якого ще нікому не вдалося впіймати.

Як зазначається в преамбулі прийнятого парламентом закону, показники держбюджету на 2013 рік ґрунтуються на основних прогностичних макропоказниках економічного та соціального розвитку України, схвалених Кабінетом Міністрів наприкінці минулого місяця. Відповідно до них основні показники такі:

- валовий внутрішній продукт номінальний – 1576 млрд. гривень;
- валовий внутрішній продукт реальний, темпи зростання – 103,4 відсотка;
- індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) – 104,8 відсотка;
- індекс цін виробників (грудень до грудня попереднього року) – 105,5 відсотка;
- фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військово-службовців – 482,3 млрд. гривень.

Прогноз доходів бюджету на 2013 рік становитиме за зведеним бюджетом 464,4 млрд. гривень (29,5 відсотка валового внутрішнього продукту), у тому числі державного бюджету (з

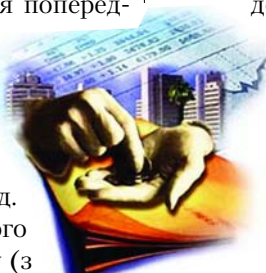

міжбюджетними трансфертами) – 362,8 млрд. гривень.

Дефіцит держбюджету передбачається на рівні 3,2 відсотка валового внутрішнього продукту (50,4 млрд. гривень).

Протягом 2013 р. планується комплекс заходів щодо зменшення можливого негативного впливу світової фінансово-економічної кризи. З цією метою перевага надаватиметься запозиченням на внутрішньому ринку, і, як результат, український ринок цінних паперів отримає додатковий імпульс для розвитку. Так, у 2013 р. запозичення на внутрішньому ринку становитимуть 92,9 млрд. гривень, або 68,6 відсотка загальної суми запозичень. Планується здійснити випуск облігацій внутрішньої державної позики в сумі 8 млрд. гривень із подальшим придбанням у державну власність в обмін на ці облігації акцій додаткової емісії Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України». Передбачається також залучити кошти від міжнародних фінансових організацій на фінансування проектів розвитку економіки та бюджетної сфери в сумі 6,1 млрд. гривень.

Критики цього документа, акцентуючи увагу на другорядних питаннях, намагаються не помічати основне, зокрема його головну спрямованість. У тому числі те, що додатковий ресурс бюджету насамперед буде спрямований на вирішення питань соціального характеру. Зокрема, 18,7 млрд. гривень передбачено на підвищення пенсійного забезпечення, 9,3 млрд. гривень – на виплату допомоги сім'ям із дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам та тимчасової допомоги дітям. На запровадження нових розмірів мінімальної заробітної плати, підвищення окладів працівникам бюджетних установ, у тому числі на підвищення посадових окладів у зв'язку із шкідливими і важкими умовами праці та встановлення надбавки за тривалість безперервної роботи

молодшим медичним сестрам протитуберкульозних закладів охорони здоров'я – 9,8 млрд. гривень.

Передбачається також підвищити посадовий оклад працівника I тарифного розряду єдиної тарифної сітки з урахуванням зменшення грошового розриву між цим показником і мінімальною заробітною платою порівняно з поточним роком. Завдяки цьому зросте середня заробітна плата у грудні 2013 р. порівняно з груднем нинішнього, наприклад, завідувача дошкільного навчального закладу з 3086 грн. до 3413 грн. (на 327 гривень), учителя вищої категорії загальноосвітнього навчального закладу з 2882 грн. до 3187 грн. (на 305 гривень), лікаря-хірурга першої категорії у стаціонарі з 3769 грн. до 4137 грн. (на 368 гривень), дільничного лікаря-терапевта вищої категорії з 3244 грн. до 3558 грн. (на 314 гривень), фельдшера вищої категорії з 2455 грн. до 2685 грн. (на 230 гривень).

У проекті бюджету на 2013 р. встановлено прожитковий мінімум на одну особу з розрахунку на місяць у розмірі: з 01.01.2013 – 1108 гривень, із 01.12.2013 – 1176 гривень (у порівнянні у грудень до грудня зростає на 7,4%) і для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення:

для дітей віком до 6 років: з 01.01.2013 – 972 гривні, з 01.12.2013 – 1032 гривні;

для дітей віком від 6 до 18 років: з 01.01.2013 – 1210 гривень, з 01.12.2013 – 1286 гривень;

для працездатних осіб: з 01.01.2013 – 1147 гривень, з 01.12.2013 – 1218 гривень;

для осіб, які втратили працездатність: з 01.01.2013 – 894 гривні, з 01.12.2013 – 949 гривень.

Ураховуючи те, що прожитковий мінімум відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні гарантії» є базовим державним соціальним стандартом, на основі якого визначаються роз-

міри основних державних соціальних гарантій, зростання розмірів прожиткового мінімуму забезпечить реальне зростання рівня гарантованих державою доходів для малозабезпечених сімей із дітьми та пенсіонерів. Збільшиться також розмір допомоги при народженні дитини на 6,7 відсотка і становитиме відповідно: на першу дитину – до 29 310 гривень, на другу – до 58 620 гривень; на третю і наступну – до 117 240 гривень. Планується, що наступного року одноразова частина допомоги при народженні дитини буде виплачена на 576,4 тис. дітей, а частина щомісячних виплат допомоги при народженні дитини надаватиметься на 1120,9 тис. дітей.

Розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям (у тому числі й максимальний) збільшуватиметься у 2013 р. на кожну дитину віком від 3 до 13 років на 180 гривень, а на кожну дитину віком від 13 до 18 років – на 360 гривень. Наступного року державну соціальну допомогу щомісяця отримуватимуть близько 150 тис. малозабезпечених сімей, у яких виховується понад 270 тис. дітей. На виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» заплановано 486,8 млн. гривень, що на 27,5 відсотка більше, ніж цього року.

У 2013 р. буде продовжено практику поступового забезпечення житлом інвалідів війни, воїнів-інтернаціоналістів і громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Для цього держбюджетом передбачено видатки в сумі 328,4 млн. гривень.

Держбюджетом наступного року передбачено також виділення 2,3 млрд. гривень на реалізацію державних цільових програм і заходів програмного характеру з охорони здоров'я. Для забезпечення швидкої медичної допомоги медикаментами і виробами медичного призначення та для забезпечення закладів охорони здоров'я витратними матеріалами, а також препаратами для підтримки загальної анестезії у дорослих і дітей під час стаціонарних та амбулаторних операцій заплановано 0,5 млрд. гривень. На реалізацію пілотного проекту щодо запровадження державного регулювання цін на лікарські засоби для лікування осіб із гіпертонічною хворобою – 0,2 млрд. гривень. Збільшено також цільові видатки на лікування хворих на цукровий і нецукровий діабет на 53,4 млн. гривень, або на 10 відсотків, порівняно з 2012 роком. Ці видатки в повному обсязі забезпечать 238,7 тис. хворих на цукровий і нецукровий діабет препаратами інсуліну та десмопресину.

Освіта серед пріоритетів

Для вирішення низки питань соціального характеру в галузі освіти на 500 млн. гривень збільшаться видатки на стипендії, що дасть змогу забезпечити виплату підвищених на 37,5 відсотка розмірів мінімальної ординарної

(звичайної) академічної стипендії. Окрім того, відповідно до Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р., стипендії індексуватимуть у межах прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб. На кінець 2013 р. розмір стипендії з урахуванням індексації збільшиться на 7,4 відсотка. Також у зв'язку зі змінами умов оплати праці будуть підвищені стипендії аспірантів і докторантів.

Окрім цього, на видання, придбання, зберігання та доставку підручників і посібників для студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів і вихованців дошкільних навчальних закладів враховано 243,2 млн. гривень.

Підтримка реформування економіки

Оскільки в силу різних причин вугільна галузь залишається однією з найпроблемніших, на її бюджетні програми передбачається спрямувати 9,9 млрд. гривень. Це дасть змогу забезпечити своєчасну виплату зарплати шахтарям і виконання зобов'язань з оплати спожитої електроенергії, здійснення капітального будівництва та технічного переоснащення для оновлення основного капіталу вугільної галузі. А також – подальше здійснення заходів із ліквідації збиткових вугледобувних підприємств, виконання робіт, пов'язаних із запобіганням, невідкладним реагуванням і ліквідацією наслідків аварій на вугледобувних підприємствах, здійснення капітального ремонту частини об'єктів соціальної інфраструктури, які перебувають на балансі вугледобувних підприємств, для їх передачі у комунальну власність.

Як відомо, стан і мережа доріг є одним із показників рівня економічного розвитку держав. Тому в бюджеті на розвиток автодоріг передбачено спрямувати 19,1 млрд. гривень, що на 1,9 млрд. гривень, або на 11,1 відсотка, перевищує планові призначення цього року.

Сукупна державна підтримка агропромислового комплексу (бюджетна та податкова, у тому числі з урахуванням пільг, що надаються галузі) наступного року очікується в сумі 39,6 млрд. гривень.

Ураховуючи високу оцінку міжнародною спільнотою рівня організації і проведення в Україні Євро-2012, буде продовжено розвиток усіх кращих напрацювань. Тому наступного року на заходи з підготовки до проведення в Україні фінального турніру чемпіонату Європи 2015 р. з баскетболу передбачено спрямувати 200 млн. гривень. Також 171,6 млн. гривень буде спрямовано на підготовку та участь національних збірних команд у літніх Дефлімпійських іграх 2013 р. (м. Софія, Болгарія) і зимових Олімпійських і Паралімпійських іграх 2014 р. (м. Сочі, Росія).

Щодо місцевих бюджетів, то їх фінансовий ресурс сформовано в умовах економічного зростання завдяки проведенню у попередніх роках реформам системи державних фінансів, удосконалення бюджетної політики та зменшення дисбалансів між доходами та видатками всіх бюджетів, що становлять бюджетну систему України. У межах податкової реформи досягнуто певного прогресу щодо реалізації завдання стимулювання інвестиційної активності та формування сприятливого фіскального простору для зростання регіональної економіки. Зокрема, позитивними тенденціями в частині формування місцевих бюджетів є доведення реальних обсягів доходів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів; урахування подальшого зростання соціальних стандартів і реалізації структурних реформ; збільшення на 0,7 млрд. грн. додаткового фінансового ресурсу, що залишається в розпорядженні місцевих рад, бюджети яких збалансовані з передачею коштів до державного бюджету та встановлення його в сумі 0,8 млрд. гривень.

Безперечно, досконалості немає меж і всі учасники бюджетного процесу мають своє бачення. Однак, мабуть, варто прислухатися до керівників держави й уряду, які оцінили держбюджет наступного року як антикризовий, головним завданням якого є забезпечення сталого розвитку економіки в умовах світової фінансово-економічної кризи.

*За матеріалами прес-служби
Кабінету Міністрів України*

Пріоритети та принципи кадрового забезпечення дипломатичної служби США: досвід для України

УДК 94:327(73)

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Початок ХХІ ст. позначився суттєвими змінами в організації дипломатичної служби провідних держав світу, зокрема – інституційних основ і моделей підготовки дипломатів.

Особливий інтерес для держав пострадянського простору становить саме досвід США. Принципи організації та функціонування державної служби провідних країн світу, які ще донедавна вважалися близькими до ідеалу, у нових умовах глобалізаційних впливів потребують якісного оновлення, оскільки повинні адекватно реагувати на нові виклики часу та відповідати економічним і соціальним реаліям і потребам, очікуван-

ням громадянського суспільства ХХІ століття¹.

По суті, відбувається формування нової моделі державної служби, що в науковому середовищі набуло назви – «адміністративна революція» (інші автори дотримуються таких назв, як – «постбюрократична», «менеджеріальна» революція). При цьому варто зазначити, що ці процеси проходять незалежно від макрозмін на рівні політичних систем чи їхньої відсутності.

Нині перед Україною стоїть питання реформування її дипломатичної служби і системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері зовнішніх зносин. Саме досвід США щодо підготовки кадрів може бути цінним і корисним для України.

Дипломатична служба Сполучених Штатів Америки – відносно невелика за своєю чисельністю, але водночас найбільш компетентна, кваліфікована й ефективна частина громіздкого зовнішньополітичного механізму. Із часу створення (1924 р.) вона постійно піддається критичному аналізу. Нерідко претензії до кадрових дипломатів і Держдепартаменту в цілому провокувалися іншими федеральними відомствами, які претендували на розширення своїх повноважень у зовнішньополітичній діяльності. Інституційне затвердження в 1980 р. закону «Про Закордонну службу

The article covers the urgent issues of the renovation model of diplomats' training in Ukraine on the basis of the analysis of experience of diplomatic service staffing of the USA. The USA experience is particularly important and useful to Ukraine in the context of government service reforms which have begun in Ukraine as well as in other post-soviet states in the frame of integration process and globalization.

Keywords: foreign policy, diplomacy, public policy, public service, model of diplomats' training, institutions of diplomacy, institutionalization, Ukraine, the USA.

США» деякою мірою пом'якшило гостроту питання і визначило пріоритети цієї інституції. У законі зазначено: «Конгрес вважає, що кар'єрна Закордонна служба, заснована на високому професіоналізмі, служить національним інтересам держави і необхідна для забезпечення підтримки Президента і Державного секретаря у веденні ними зовнішніх справ Сполучених Штатів».

Закон «Про Закордонну службу США» надає дипломатам низку конкретних прав, зокрема права Асоціації Закордонної служби на апеляцію рішень Атестаційної комісії у спеціально створеному адміністративному суді, право вести переговори з керівництвом

Держдепартаменту з питань умов праці, призначень, звільнень, присвоєння чергових дипломатичних класів. При цьому закон не зміг змінити ситуацію державно-політичної та правової невизначеності, у якій із самого початку опинилися професійні дипломатичні кадри через наявність у Президента США практично нічим не обмежених повноважень у сфері кадрових призначень на дипломатичні посади всіх рівнів.

Роль кар'єрних дипломатів Закордонної служби США² незрівнянно нижча, ніж, наприклад, у Великій Британії або деяких інших європейських державах, і зорієнтована переважно на практичну дипломатію. У Держдепартаменті відсут-

ний аналог поста британського кадрового дипломата № 1 – постійного заступника міністра, що виконує роль сполучної ланки між політичними керівниками МЗС і професійними кадрами³.

На сучасному етапі працівники Закордонної служби (FSO) є представниками Сполучених Штатів Америки, які забезпечують мир, підтримують процвітання, просувають американські інтереси та захищають американських громадян у світі. На забезпечення глобального впливу США у світі працює майже 300 посольств та інших дипломатичних місій.

Службове зростання кар'єрних дипломатів, подібно до інших державних службовців, здійснюється на основі «принципу заслуг» (merit principle) із урахуванням їхніх «здібностей, знань і вмінь за результатами справедливого і відкритого конкурсу, який гарантує всім учасникам рівні можливості».

Президентом США встановлено дев'ять класів базових посадових окладів (рівнів) для кар'єрних дипломатів, найвищим із яких є перший. Усередині одного рівня є ще 14 підрівнів. Вище за перший клас посад розташовується Старша Закордонна служба (Senior Foreign Service), що охоплює декілька сотень високопоставлених дипломатів, які проявили неабиякі дипломатичні здібності.

Щороку відбувається переатестація кар'єрних дипломатів усіх рівнів. Атестаційні комісії складаються з вищих по рангу працівників Держдепартаменту та представників громадськості: бізнесу, профспілок, неурядових організацій.

Система кар'єрного зростання націлена на виявлення та просування вгору, перш за все, найбільш талановитих і здібних. У федеральному законі так і записано, що державний секретар зобов'язаний забезпечити «просування постійного передбаченого потоку талантів вгору адміністративними сходами аж до їх входження в Старшу Закордонну службу (SFS)»⁴.

Суть системи «Up or out» полягає в тому, що кар'єрний дипломат повинен постійно підвищувати свою кваліфікацію та самоудосконалюватися з тим, аби поступово, але постійно підніматися вгору. Якщо він цього не робить, або результати атестацій не є позитивними, він після закінчення максимального терміну перебування на конкретному посадовому рівні повинен залишити дипломатичну службу, навіть якщо не досяг пенсійного віку.

Кар'єра професійного дипломата складається з низки послідовних «службових турів» (service tour).

При цьому дипломат відпрацьовує службовий тур за кордоном, повертається до Вашингтона і деякий період працює в Держдепартаменті, потім знову на конкурсній основі отримує призначення за кордон. Тривалість туру варіюється від одного року в складних за умовами перебування та нестабільних державах до трьох-чотирьох років, наприклад, у благополучних країнах Європи.

Для успішного забезпечення потреб дипломатичних місій працівники Закордонної служби працюють у п'яти окремих кар'єрних напрямках:

- працівники з менеджменту управляють щоденною роботою посольств і виконують загальну дипломатичну роботу;
- консульські працівники захищають американців за кордоном і посилюють кордони США;
- працівники з економічних питань забезпечують економічні та торгові інтереси США за кордоном;
- працівники з політичних питань аналізують по-

дії та ситуації, пов'язані з інтересами США;

- працівники з питань публічної дипломатії поширюють розуміння американської політики та цінностей і формують позитивний імідж США за кордоном⁵.

Для отримання посади претендент повинен:

- бути громадянином Сполучених Штатів Америки на момент подання реєстраційних документів;
- бути віком старше 20-ти та молодше 59-ти років на момент подання кандидатом заявки на роботу;
- бути віком, як мінімум 21-го та не старше 60-ти років на момент прийняття на роботу;
- бути готовим до призначення в будь-яку точку світу, включаючи Вашингтон.

Відбір працівників до Закордонної служби починається з on-line реєстрації, після процесу відбору для тих, хто успішно пройшов, він закінчується призначенням із реєстру до A-100 курсу, орієнтаційного та підготовчого курсу, який є початком кар'єри

кожного працівника Закордонної служби.

Набір кадрів професійної дипломатичної служби (Закордонної служби США) здійснюється через відкритий конкурс із вступними іспитами. Набір, за визначенням закону «Про Закордонну службу США» 1980 р., здійснюється на принципах рівних можливостей, «незалежно від політичної орієнтації, раси, кольору шкіри, статі, віросповідання, національного походження, сімейного стану». Американське законодавство вимагає, щоб у цій службі були представлені всі суспільні прошарки та етнічні групи країни, а також усі її географічні регіони. Із цією метою низці категорій претендентів надаються пільги при вступі на службу.

Наприкінці ХХ ст. в США було запроваджено більш жорсткий порядок просування по службі. Три вищих внутрішніх ранги Закордонної служби (кар'єрного посла, кар'єрного посланника і кар'єрного радника) виділені в особливу категорію – галузь керівного складу служби. Перехід дипломатів у цю категорію обумовлений новими умовами, зокрема вимогою, щоб упродовж попередньої кар'єри ними були опановані принаймні дві-три регіональні та одна-дві функціональні ділянки роботи. Складнішим стало й проходження кар'єри на нижчому та середньому рівнях – від VIII до I рангу (вони називаються в США класами і приблизно відповідають посадам від стажера (аташе) до першого секретаря). Закон 1980 р. передбачає максимальний термін, упродовж якого дипломат може працювати без підви-

щення в класі. Зарахування прийнятих на службу дипломатів у постійний штат відбувається тільки після закінчення випробувального терміну (три-чотири роки).

Варто зазначити, що в США з часу проголошення президентом Дж. Кеннеді програми «нової дипломатії» зв'язок професійної дипломатії з вищими навчальними закладами має всеохоплюючий і постійний характер⁶. Навчальні програми американських університетів і коледжів орієнтовані на вимоги дипломатичного апарату. Випускники цих навчальних закладів мають більше шансів успішно здати іспити при вступі на дипломатичну службу. Цим спеціальна підготовка дипломатичних кадрів не обмежується. У Держдепартаменті є свій навчальний центр – Інститут Закордонної служби США.

Дипломати і дипслужбовці проходять підготовку та перепідготовку в Інституті або в університетах і науково-дослідницьких центрах, як правило, тричі впродовж своєї кар'єри. Перший раз – після прийому на службу; другий – у середині кар'єри; третій – при проходженні стажування на спеціальному семінарі для дипломатів вищого рівня. Закон 1980 р. встановив так зване правило три з п'ятнадцяти, згідно з яким кар'єрний дипломат із п'ятнадцяти років своєї роботи не менше трьох повинен бути в Держдепартаменті на стажуванні в Інституті Закордонної служби, в університетах, академіях або в приватному секторі (великих компаніях із ва-

гомими міжнародними зв'язками).

Початковий курс навчання є обов'язковим для всіх дипломатичних службовців. Він включає в себе курс «загальної орієнтації», один або декілька курсів із професійної майстерності (наприклад, методи дипломатичної роботи, консульська служба, методика й техніка дипломатичних переговорів), вивчення іноземної мови та життя країни, у яку дипломат буде відряджений (Інститут Закордонної служби забезпечує вивчення понад 60 мов, нові іноземні, зокрема рідкісні мови, додаються до навчального переліку для вивчення за потребою).

Усі дисципліни викладаються за методикою абсолютного «занурення» слухачів у предмет, який вивчається. Тому до вивчення нової дисципліни слухач переходить лише після закінчення попередньої. Модель підготовки дипломатичних кадрів США підтвердила свою багаторічну дієвість і постійно оновлюється у відповідь на виклики та загрози глобалізованого світу ХХІ століття.

Відповідно реформуються Дипломатична служба США та її інститути. Теракти 11 вересня 2001 р. вплинули на посилення безпекової складової в підготовці відповідних дип-

ломатичних кадрів⁷. Обов'язковими стали спеціальні тренінгові курси щодо моделей поведінки дипломатів у надзвичайних або кризових ситуаціях. Для моделювання умов, наближених до реалій, використовуються спеціальні методики, технічне та мультимедійне обладнання, технічні й імітаційні засоби навчання.

Цілком закономірно, що зазначена практика та досвід підготовки дипломатичних кадрів США, принаймні окремі елементи, могли б успішно впроваджуватись і в українській практиці підготовки та підвищення кваліфікації працівників дипломатичної служби.

Використання нових інформаційних технологій у навчальному процесі, як в Інституті Закордонної служби США, так і в Дипломатичній академії України, значною мірою дає змогу реалізувати переорієнтацію навчання з інформативної форми на розвиток особистості людини, здійснення індивідуально-диференційованого підходу в навчанні та, відповідно, забезпечує ефективність оцінювання навчальних досягнень слухачів як фахівців у сфері зовнішніх зносин. Відбувається дієва актуалізація знань, які є невід'ємними від конкретних практичних завдань, що не можуть бути ефективно розв'язані поза інституційними рамками. Ідеться про продуктивне співвідношення між теорією та практикою, а в контексті зазначеної теми – про конкретне практичне наповнення інституційних моделей, пов'язаних із програмами підготовки дер-

жавних службовців, у тому числі – дипломатів⁸.

Отже, можемо зробити висновок про нагальну потребу вдосконалення інституційних моделей підготовки дипломатів. Дипломатична академія України при МЗС працює саме над розробленням таких теоретико-методологічних засад підготовки дипломатів ХХІ ст., ефективно поєднує як традиційні, класичні форми навчання, так і знаходить можливості для широкого застосування найсучасніших інноваційних технологій, зарубіжного досвіду, зокрема – досвіду США.

З урахуванням змін, що відбуваються у сфері функціонального управління дипломатичною службою та її інституційного розвитку, виникає необхідність наблизити зміст і форми професійного навчання дипломатів і державних службовців, які займаються питаннями зовнішніх зносин, до нових вимог і завдань сучасного державного управління.

В основу професійних стандартів та оновленої

інституційної моделі підготовки дипломатів, фахівців у сфері зовнішніх зносин необхідно закласти інституційно-етичні моделі, необхідні для реалізації освітніх стандартів підготовки нового покоління дипломатів. Основні характеристики підготовки дипломата нової генерації: постійна незавершеність отриманих знань, виключення оцінок, що претендують на істинність узагальнень, принципова відмова від моноцентричних уявлень на користь визнання співіснування різних наукових ідей, стилів мислення, між якими можливий продуктивний діалог.

Мета сучасної вищої школи української дипломатії – не тільки підготувати фахівця. Ідеться про формування дипломата, як здібної особи, здатної до різносторонньої ефективної діяльності й самовдосконалення протягом усього життя.

На початку ХХІ ст. ключового значення набуває саме особа дипломата, її масштабність, належний

рівень освітньої підготовки та потенціал. Унікальність дипломатичної професії та специфіка умов роботи дипломата ХХІ ст. виявляється, перш за все, у тому, що сучасний дипломат виступає одночасно в багатьох іпостасях – політика, перекладача, аналітика, експерта, ученого, публіциста, а інколи навіть професійного актора.

Можна передбачити зі значною часткою впевненості, що в професії дипломата ХХІ ст. повинні зберегтися широта світогляду та мислення, інтелектуальна глибина дослідника, організаторський талант адміністратора, раціоналізм, морально-етичні принципи, ерудиція, сприйнятливості до нових реалій, художній смак і патріотичний ідеал.

Проблеми, які нині існують у підготовці кадрів для дипломатичної служби України, можуть бути подолані шляхом реального розширення самостійності, заохочення творчих задумів, стимулювання мотивів.

На початку ХХІ ст. постала проблема створення ефективної системи забезпечення якісного зростання кадрового потенціалу дипломатичної служби України з урахуванням тенденцій цивілізаційного поступу, стратегічних напрямів розвитку держави та світового освітнього досвіду. А тому система підготовки кадрів для сфери зовнішніх зносин повинна зазнати структурної та змістовної трансформації, і першочергово – має бути впроваджена оновлена модель навчання дипломатів – дипломатів ХХІ століття.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальним питанням оновлення моделі підготовки дипломатів в Україні на основі вивчення досвіду кадрового забезпечення дипломатичної служби США. Саме досвід Сполучених Штатів багато в чому є цінним і корисним для України в контексті тих реформ державної служби, що розпочалися в нашій країні та інших державах пострадянського простору в умовах інтеграційних процесів і глобалізації.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, державна політика, державна служба, модель підготовки дипломата, інститути дипломатії, інституціоналізація, Україна, США.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются актуальные вопросы обновления модели подготовки дипломатов в Украине на основе изучения опыта кадрового обеспечения дипломатической службы США. Именно опыт Соединенных Штатов во многом полезен для Украины в контексте тех реформ государственной службы, которые начались в нашей стране и других государствах постсоветского пространства в условиях интеграционных процессов и глобализации.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, государственная политика, государственная служба, модель подготовки дипломата, институты дипломатии, институционализация, Украина, США.

¹ Див. дет.: Государственная служба в странах основных правовых систем мира / Отв. ред. А.А. Демин. – М., 2010. – Т. 1-2.

² Foreign Service Act of 1980 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.usaid.gov/policy/ads/400/fsa.pdf – Назва з екрану.

³ Сайт Бібліотеки Конгресу США [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.loc.gov> – Назва з екрану.

⁴ Foreign Service Act of 1980 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.usaid.gov/policy/ads/400/fsa.pdf – Назва з екрану.

⁵ Сайт Державного Департаменту США [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://careers.state.gov/officer/index.html> – Назва з екрану.

⁶ Див. дет.: Матвеев В.М. Дипломатическая служба США. – М., 1987. – С. 73; Филимонов Г.Ю. Культурно-информационные механизмы внешней политики США: истоки и новая реальность. – М., 2012. – 408 с.

⁷ Див. дет.: Цветков И.А. Дипломатическая служба США после 11 сентября // Современные США: тенденции внутренней и внешней политики. – С.-Пб., 2004.

⁸ Див. дет.: Циватий В.Г. Дипломатія і підготовка дипломата ХХІ століття: традиції, інновації, моделі // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2004. – Вип. 10. – Ч. I. – С. 29-31; Pigman G. A. Contemporary Diplomacy. – Washington, 2010. – 288 p.

«Зичу вам миру, здоров'я, родинного затишку і щастя!» –
новорічні привітання

Deseo todo
lo mejor al
magnifico pueblo
de Ucrania
Felices Navidades
y
Año Nuevo
2013
[Signature]

2013

Любі мої,
щиро вітаю усіх вас
з Новим роком і
Різдвом Христовим!
Зичу Вам миру, здоров'я,
родинного затишку і щастя!
Вірних вам друзів, невичерпного
джерела оптимізму і насаги,
нових вам мрій і звершено!
Нехай все станеться, як мріється,
нехай все збудеться, що задумано!
Нехай різдвяні ангели
боронять вас!

Ваша Наталія Татариенко

[Signature]

بمناسبة عيد رأس السنة
الميلادية انتشر هذه الفرصة
لأقدم التبريكات
إلى كل الصداق في أوكرانيا
أتمنى أن يصيده الله عليكم
بالصحة والسود
وكل عام وانتم خير
Савгворен
ура

Дорогі друзі,
від усього серця вітаю вас із Новим 2013 роком і Різдвом Христовим!
Зичу веселих та безтурботних свят і насичених важливими подіями та плідних буднів.
Нехай міцне здоров'я і прихильна удача супроводжують вас і ваші родини протягом усього року.

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних дипломатичних представництв робитиме все можливе, аби перебування в Україні кожного співробітника іноземного дипломатичного корпусу було комфортним, а відпочинок – цікавим і корисним.

ГДП завжди виступала надійним партнером Міністерства закордонних справ України в організації та проведенні різноманітних заходів за участю представників посольств і міністерства, а також Дипломатичної академії при МЗС у створенні наукової бібліотеки та підтримувала видання журналу «Зовнішні справи».

Переконаний, що наші традиційно плідні творчі контакти в новому році набудуть нового розвитку, підкорять нові обрії, допоможуть у реалізації нових амбітних планів.

Щиро Ваш

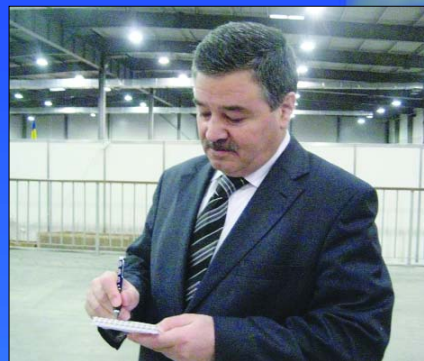
Павло КРИВОНОС,
Генеральний директор Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв,
Надзвичайний і Повноважний Посланник II класу

*Všetchno, nejlepší
v Novém roce
2013 pro
Ukrajinu i
všechy lidi,
dobré vůle.
Ivan Páňák*

*Qardas Ukrayna
xalqini qarşidan
gələn yeni il
münasibətix
ükrədən təbrik
ediram.*

*Eynulla Madatli
Pössi Azərbaycanca*

У збірці «Смак коренів» видатний китайський філософ і письменник Хун Цзичен зазначав: «Тривалість часу визначається нашим сприйняттям. Розміри простору обумовлені нашою свідомістю. Тому, якщо дух перебуває у спокої, один день порівняється із тисячею віків, якщо помисли є широкими, крихітна халупа вмістить у себе цілий світ».

Нехай Новий 2013 рік принесе нам спокій і допоможе відчутти себе невід'ємною часткою великого і всеосяжного Всесвіту. Хай автори журналу «Зовнішні справи» дарують нам нові наукові відкриття, творчі ідеї, несподівані парадокси, створюючи все прогресивніші моделі світоустрою. Нехай усім нам пощастить у реалізації планів і справдженні мрій!

Здоров'я, щастя, наснаги і любові!

*Їз щасливим Новим роком і
казковим Різдвом Христовим!
Завжди ваша,
Ольга Пташная*

[Signature]

13 – число щасливе: презентація «України дипломатичної»

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв презентувала 13-й випуск науково-го збірника «Україна дипломатична», присвяченого 95-річчю з дня заснування дипломатичної служби України. Традиційно, із 2000 р. ГДП збирає авторів і шанувальників «України дипломатичної» напередодні Дня працівників дипломатичної служби і презентує черговий том наукових розвідок, статей та інформаційних матеріалів. Цього разу додатком до 13-го виступила потужна бібліотека книжок, виданих ГДП, зокрема, «Духовна дипломатія», «Духовні студії», українською та англійською мовами «Людина планети» про Геннадія Йосиповича Удовенка та інші.

Павло Кривонос, Генеральний директор ГДП: «13-ий том «України дипломатичної» вийшов українською та англійською мовами. Хотів би особливу увагу звернути на розділ «Трибуна дипломата», в якому вміщено публікації надзвичайних і повноважних послів в Україні іноземних держав. Тут ви побачите статті представників таких країн, як Таджи-

кистан, Молдова, Киргизька Республіка, Білорусь, Болгарія, В'єтнам, Ізраїль, Ірак, Мексиканські Сполучені Штати, Німеччина, Словаччина, Туреччина, Узбекистан, Фінляндія, Швейцарія, Сирія. Сподіваюся, приверне вашу увагу також новий розділ щорічника «Інтерв'ю із зарубіжними дипломатами», який ми започаткували разом із Всесвітньою службою «Українське телебачення і радіомовлення». Ви знаєте, що ГДП постійно організовує для зарубіжного дипломатичного корпусу екскурсійні програми різними регіонами України. Учасники по-

дорожей із задоволенням діляться своїми враженнями з українськими мас-медіа. Щорічник-2013 представляє думки про Україну надзвичайних і повноважних послів Куби, Аргентини, Грузії, Греції, Японії, акредитованих в Україні. Цього року «Україна дипломатична» започаткувала ще одну рубрику – «Духовна дипломатія», публікації якої, переконаний, стануть у нагоді нашим читачам».

Член редакційної колегії щорічника, перший проректор Національного університету імені Драгоманова, доктор філософських наук Володимир Бех висловив подяку дипломатич-

ному корпусу за сприяння у проведенні засідання Президії європейської асоціації педагогічних університетів у Празі у жовтні 2012 року. Завдяки плідній співпраці цього року наприкінці листопада – на початку грудня було проведено результативні переговори і створено 2 навчальних центри у Бразилії для української діаспори. Нині, за словами науковця, за допомогою дипломатів різних країн готується нарада ректорів європейських університетів, яка повинна відбутися у травні 2013 р. у Німеччині в університеті Гете, де буде ухвалена Педагогічна конституція Європи.

«Майбутнє суспільства залежить від того, якою буде молодь, – зазначив Володимир Бех. – Молодь буде такою, якою буде школа. Школа буде такою, якою буде вчитель. А вчитель буде таким, яким ми його підготуємо в університетах. І тому сутність цього проекту є договір про цінності, які будуть покладені в основу навчальних програм».

Авторами 13-го тому «України дипломатичної» стали 25 послів зарубіжних держав. Для когось із них це надало прекрасну можливість поширити інформацію про свою країну, для когось – поділитися власними науковими розвідками та пошуками у сфері зовнішніх зносин.

На думку Надзвичайного і Повноважного Посла Киргизії Улукбека Чиналієва, «Україна дипломатична» надає велику допомогу в роботі дипломатичних

місій. Щорічник знайомить із методами і формами роботи різних дипломатичних установ, сприяє кореляції власної дипломатичної діяльності. «Маю сказати, що дипломатична місія Киргизстану одна з перших прибула в 1991 р. до Києва і відкрила тут наше представництво. У 1993 р. в Києві почало працювати посольство, у складі якого був і я. Сьогодні бачу чимало знайомих, з якими співпрацював практично двадцять років тому. І досі зберігаю почуття вдячності за тодішнє. Зараз я знову повернувся в Україну, яку тоді полюбив по-справжньому. Бачу, які серйозні зміни відбулися за цей час, бачу як змінився Київ, чимало підприємств почали набагато стабільніше працювати, позитивні зміни відбулися в регіонах західної України. Наступний 2013 р. є особливим для України, оскільки вона очолюватиме ОБСЄ, і це накладає особливу відповідальність на зовнішньополітичну діяльність. Я знаю, що поставлено амбітні завдання, які стосуються, у тому числі, території колишнього Радянського Союзу».

«Україна та Ірак – налагодження двосторонніх відносин» – так називається наукова розвідка Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Ірак Шорша Халіда Саїда, опублікована в 13-му томі «Ук-

раїни дипломатичної». Він переконаний у тому, що ці книги, видані ГДІП, повинні знаходитися на письмовому столі кожного посла, оскільки містять надзвичайно важливу інформацію для кожного дипломата. «У грудні 2012 р. ми відзначили 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між Іраком і Україною. Якщо озирнемося назад, побачимо, як розвивалися наші відносини в різних сферах – економічній, культурній, дипломатичній, політичній, військово-технічній. Сьогодні наші зносини перебувають на дуже хорошому рівні. Товарообіг, якщо порівнювати з попередніми роками, добре розвивається. Сподіваюся, що у 2013 р. він вийде за межі одного мільярда».

Окремо Посол Іраку подякував керівництву ГДІП за можливість ознайомитися з різними містами України, їх культурою і традиціями завдяки численним екскурсіям, проведеним для дипломатичного корпусу.

Надзвичайний і Повноважний Посол Держави Ізраїль в Україні пан Реувен Дін Ель також є співавтором 13-го тому «України дипломатичної». «Сподіваюся, мене підтримають мої колеги, в Україні не просто зручно – в Україні дуже приємно працювати, зокрема, завдячуючи діяльності Павла Кривоноса

та його організації. Хочу сказати, що науковий щорічник «Україна дипломатична» книга потрібна і необхідна, а її 13-й том – прекрасний спосіб відзначати такий великий ювілей, як 95-річчя української дипломатії. Хотів би наголосити, що у світовій дипломатії набуває величезного значення тема духовного зближення та духовного збагачення. Ні для кого не є секретом, що в Ізраїлі мешкає величезна кількість громадян – вихідців із Радянського Союзу, у тому числі з України. Посольство надзвичайно приязно сприйняло ініціативу ГДІП щодо створення окремого видання, присвяченого видатним ізраїльтянам українського походження. Цей спільний проєкт ми плануємо приурочити до 55-річчя заснування Держави Ізраїль. Думаю, ніщо так не зближує дві держави, як люди. І я надзвичайно вдячний ГДІП

за цю нову ініціативу і за видання чергового тому щорічника «Україна дипломатична».

Анатолій Денисенко, головний редактор щорічника «Україна дипломатична»: «Наш науковий щорічник по суті є своєрідною науковою енциклопедією. Він потребує не лише ентузіазму, а й пошуку нових форм, освоєння нагромадженого матеріалу, де має відчуватися міцний сплав історії та слова, нерозривна єдність практичного досвіду та науки. У цьому зв'язку хочу навести приклад співпраці з дипломатами посольства Ізраїлю в Україні. За спільною ініціативою вирішено видати книгу під назвою «Гордість народів: Україна – Ізраїль». У ній ми відтворимо високий духовний потенціал євреїв, народжених в Україні, які стали видатними діячами Ізраїлю. Власне, цей проєкт базується на інтелекті, що не має кордонів, можна сказати, перетворюючись на трансцендентальну безсмертну сутність. Сподіваємося, це буде не поодиноким ластівкою і в недалекому майбутньому за підтримки зарубіжного дипломатичного корпусу книги подібного характеру виходитимуть у світ».

Инф. «З.С.»

Національна безпека України в контексті останніх перетворень у зовнішній і внутрішній політиці

Ігор СМЕШКО,
Надзвичайний і
Повноважний Посол
України, Президент Центру
стратегічних досліджень та
аналізу, доктор технічних
наук, професор, Начальник
Головного управління
розвідки Міністерства
оборони України (1997-
2000), Голова Служби
безпеки України (2003-2005)

Як відомо, система забезпечення національної безпеки будь-якої держави світу базується на певній групі стратегічних компонентів. Два з них вважаються системоутворюючими, а саме: доктринальний і праворегуляторний, а також інституційний компоненти.

У цій статті автор пропонує розглянути сучасний стан саме цих компонентів системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах на 21-у році її незалежності.

Закон «Про основи національної безпеки України» від 2003 р. (із змінами 2005-2010 рр.) визначає національну безпеку держави як «...захищеність життєво важливих інтересів люди-

ни і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються»: по-перше, «сталий розвиток суспільства»; по-друге, «своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» у перерахованих у законі «сферах державного управління».

Як «національні інтереси» згідно з цим законом визначено «...життєво важливі матеріальні і духовні цінності Українського народу...», а також «...визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток».

Водночас, цей закон не розкриває, в чому полягають цінності народу, а також які саме потреби суспільства та держави здатні гарантувати її суверенітет і прогресивний розвиток.

Тобто, декларуючи на загальному рівні наявність дилеми безпеки людини та суспільства (держави), діючий закон не конкретизує в подальшому принципи та пріоритети їхнього забезпечення.

Загальновідомо, що саме ця дилема безпеки напряму визначається системою цінностей та ідеалів конкретної нації та є результатами їх історичного розвитку у внутрішньому та зовнішньому середовищах, що постійно змінюються.

Для прикладу, у VII-VIII століттях французький король Людовік XIV вважав,

In the article «National Security of Ukraine in the Context of the Latest Transformations in Internal and Foreign Policy», presented by Ihor Smeshko – President of the Center for Strategic Studies and Analysis, two main components of the National security system – doctrinal and institutional – have been analyzed.

що захищеність його підданих, суверенітет Франції та прогрес у її розвитку повинні базуватися на простій формулі: «Держава – це я».

У Конституції П'ятої Республіки Франції 1958 р. та зі змінами 2008 р. записано: «...Французький народ ... проголошує відданість правам людини... Франція є... демократичною Республікою... Девіз Республіки: «Свобода, Рівність, Братерство»... Її принцип – правління народу, народом та для народу... Національний суверенітет належить народу, який здійснює його через своїх представників... Жодна частина народу та ніяке окреме лице, не можуть присвоїти собі право на його здійснення...»

У Сполученнях Штатах Америки, система національної безпеки традиційно базується на тріаді, у такій послідовності: «безпека особистості – безпека держави – міжнародна безпека».

Починаючи з «Декларації про незалежність» 1776 р., визначається система цінностей, що конкретизують дилему безпеки людини та суспільства: «...Ми виходимо із тієї самоочевидної істини, що усі люди створенні рівними та наділені їх Творцем певними невід'ємними правами, до

яких відноситься життя, свобода та прагнення щастя. Для забезпечення цих прав людьми утворюються уряди, які спираються у своїх законних повноваженнях на згоду тих, ким вони управляють. У випадку, коли будь-яка форма уряду стає згубною для самих цих цілей, народ має право змінити або скасувати її та створити новий уряд...», який, як йому вбачається, найкращим способом забезпечить йому безпеку та щастя...»

Інша дилема безпеки людини та суспільства існує, для прикладу, у Росії, де завжди суспільству було притаманне домінування принципу безпеки держави над безпекою особистості.

Це обумовлено як історичними та культурними традиціями Росії, так і проблемою захисту та збереження її територіальної цілісності. А також – пануючим у країні менталітетом, для якого характерна ідея державності та ігнорування значенням індивіда і суспільства.

Водночас, навіть у Росії, у міру розвитку демократичного громадянського суспільства та появи середнього класу, уже має місце рух на шляху: «Від безпеки держави до безпеки громадянина».

Однак, повернемося до питання визначеності цієї дилеми безпеки саме в Україні.

Хорошою новиною є те, що в Конституції України зразка 1996 р., принаймні, на рівні декларацій, визначається: «...Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава... Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави...»

Погана новина полягає в тому, що ці хороші положення – гасла конституції, так і залишаються донині лише гаслами або – «деклараціями про наміри». Вони не тільки не знайшли свого подальшого законодавчо-правового розвитку, ані в законі «Про основи національної безпеки України», ані в законах про президента, його імпічмент, уряд, опозицію, вибори, місцеве самоврядування, судоустрій, про СБУ, прокуратуру та міліцію та багатьох інших, – а й сама Конституція України зразка 1996 р. перманентно перебуває під загрозою суттєвих змін або навіть скасування.

Цей фактор, посилений відсутністю в українському суспільстві сталих демократичних і правових традицій і сформульованих національної ідеї та національної стратегії розвитку України – уже сам по собі створює пряму загрозу національній безпеці держави. Він свідчить, перш за все, про відсутність у державі розвинутих і діючих доктринальних і правничо-регулюючих компонентів системи

забезпечення її національної безпеки.

Якщо до цього додати зруйновані на 21 році незалежності України її інституційні компоненти забезпечення національної безпеки – то картина стає ще сумнішою. Руйнації стали наслідком поспішного та непідготовленого введення на початку 2005 р. практики політично вмотивованих призначень у керівництво РНБО України, силових та правоохоронних органів і спецслужб держави молодосвідчених і малопідготовлених для подібної роботи партійних «роялістів».

Саме ці фактори, на мою думку, пояснюють нинішній видимий параліч інститутів влади, відповідальних за національну безпеку в державі, що не дає змоги забезпечити виконання вже існуючих положень чинного закону «Про основи національної безпеки України». Ідеться про виконання ст. 8 цього закону, зокрема «...забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки...», та «...набуття членства у Європейському Союзі...» Ці положення діючого закону, ініційовані у 2003 р. другим Президентом України Л. Кучмою, ніхто не відміняв.

Згідно з Конституцією та діючим законодавством, саме останні три інститути державної влади мусили завчасно передбачити та попередити вище керівництво про можливі міжнародні наслідки для України, пов'язані з низкою судових процесів, які де-факто призвели до гальмування її євроінтеграційного просування. А отже, де-юре – до недотри-

мання «основних напрямів державної політики з питань її національної безпеки», визначених чинним законом.

Однак, чи є насправді для України та українців таким уже визначальним саме європейський вибір і вибір демократії? Де ж знаходиться місце України в сучасних процесах глобальних трансформацій і кризових явищ у сьогоденному світі, виходячи із суто прагматичних, національних інтересів нашої країни?

На мою думку, там, де воно було раніше і є нині – у центрі Європи. У загальноєвропейській, євроатлантичній цивілізації, навіть попри те, що Україна потерпає від серйозної кризи. Перш за все, демографічної та, до певної міри, кризи моральних цінностей.

За неофіційною статистикою на Земній кулі залишилося – не більше 10% білої раси. Слов'янські народи Європи є, на мою думку, останнім резервом євроатлантичної цивілізації – із величезним потенціалом внутрішньої християнської моралі та щирим бажанням його реалізації на користь об'єднаної Європи й усього Світу.

Із чисто прагматичної точки зору – сучасна структура безпеки цієї Цивілізації повинна нині включати увесь простір – від Ванкувера до Владивостока.

Отже, національною стратегією розвитку України в наші дні, на думку автора, може бути тільки одна – побудова розвинутої та діючої форми європейської демократії в країні. Із ринковою, соціально орієнтованою економікою, потужним середнім класом і розвинутим громадянським суспільством,

обмеженим державним регулюванням стратегічно важливих галузей промисловості та сільського господарства, а також збереженням власного оборонного потенціалу. Тільки це зможе дати нам і сильну державу, і сильну економіку, і заможне суспільство. А головне – щасливих і вільних громадян України, здатних і мотивованих на її захист у разі небезпеки. Адже без наявності в країні потужного середнього класу, діючого громадянського суспільства та незалежних гілок влади, які знаходяться під його контролем, – немає вільного громадянина держави. А без нього – справжня демократія існувати не може.

Насамкінець, світовий досвід беззаперечно свідчить – тільки діюча демократія дає приклади найвищих стандартів якості життя, забезпечення прав і свобод її громадян та їхньої безпеки як усередині держави, так і зовні.

Іншого шляху для забезпечення національної безпеки України просто не існує. Крім того, це – історичний шанс для нашої країни стати сполучною ланкою і донором, а також, нарешті, активним політичним гравцем у побудові нового безпекового простору та своїм прикладом вплинути на наших близьких сусідів, перш за все – Росію.

Саме так ми зможемо долучитися до завершення процесу об'єднання Європи та Євроатлантики і зробити свій історичний внесок у продовження мирного й еволюційного процесу взаємопроникнення та поступової інтеграції цивілізацій Світу.

Бразилія:

уроки правління

Лули да Сілви та Ділми Руссефф – на шляху до статусу великої держави

Павло ІГНАТЬЄВ,
доктор політичних наук,
професор

Латиноамериканська тематика практично залишається поза увагою вітчизняних науковців. Водночас важливим дослідницьким завданням є встановлення особливостей зовнішньої та внутрішньої політики Бразилії – країни, що є регіональним лідером із глобальними амбіціями, але змушена маневрувати між своїми ліворадикальними союзниками в регіоні з одного боку, та США із іншого. На прикладі радикальних реформ у Бразилії також цікаво простежити особливості модернізаційних процесів і боротьби з бідністю у великих країнах, що розвиваються. У статті поставлено завдання проаналізувати здобутки та невдачі президентських починань Лули да Сілви та Ділми Руссефф, які представляють Партію

трудящих і керують країною з 2003 року.

Бразилія займає 47,5% площі Південної Америки та є 5-ю найбільшою у світі країною за розмірами та чисельністю населення. Нині на її території у 8,547 млн. кв. км мешкає 198 млн. осіб. Вона є провідним експортером яловичини, курятини, цукру, кави, сизалю, апельсинового соку, деревини та сої, а загалом її сільськогосподарський експорт перевищив у 2012 р. 82 млрд. доларів. Бразилія також виступає одним зі світових лідерів із генерації гідроелектроенергії та посідає друге місце після США за

виробництвом біопально-го. Автомобілебудування розпочалося у штаті Сан-Паулу в 1956 р., і нині країна є шостим найбільшим у світі виробником автомобілів, а за обсягами випуску середньомагістральних пасажирських літаків місцева корпорація «Ембраєр» поступається лише «Боїнгу» та «Аеробусу». На бразильській території також знаходяться 63% лісів Амазонії, що вважаються зеленими легенями планети [1].

Бразилія є країною контрастів зі значним відсотком бідного населення, частина якого мешкає в халупних поселеннях-фаве-

лах. На початку 2000-х рр. тут також не було вирішено аграрне питання, а велика злочинність призвела до одного з найвищих у світі показників убивств на 100 тис. жителів. У країні суттєво не вистачало малих і середніх підприємств, які формували підґрунтя середнього класу, а найбільшими платниками податків виступали велетенські конгломерати «Вале», «Петробрас», «Електробрас», «Одербрехт» і «Ембраєр», створені в добу правління диктатора Жетіліу Варгаса чи панування військових генералів. Боргову кризу та знецінення грошової одиниці вдалося

зупинити лише в першій половині 90-х рр. завдяки зусиллям міністра фінансів, а згодом і президента країни Фернанду Кардозу. Наприкінці 2002 р. профспілковий лідер без вищої освіти Лула да Сілва став першим за останні 50 років представником лівих сил, який очолив Бразилію. У своїй інавгураційній промові він пообіцяв боротися з бідністю та вуличною злочинністю, а також посилити позиції країни на міжнародній арені. Новий очільник держави заявив, що його мрія наприкінці каденції здійсниться, якщо кожен бразилець зможе харчуватися тричі на день. Коли у 2010 р. Лула пішов зі своєї посади, рейтинг його підтримки серед виборців становив 80%, що свідчило про сумлінне виконання політиком більшості пунктів передвиборчої програми [2].

Пріоритетним завданням першого президента від Партії трудящих стало викорінення бідності, оскільки він походив із північно-східного штату Пернамбуко, де значний відсоток населення злидарював. У 2003 р. глава держави розпорядився створити міністерство продовольчої безпеки і боротьби з голодом та ініціював програму «Голоду – Ні!» (Fome zero), складовою частиною якої стали виплати грошової допомоги бідним родинам під назвою «Сімейний гаманець» (Bolsa familia). Згодом право бразильця на харчування було закріплене у розділі конституції «Права й обов'язки громадян». «Болса Фамілія» передбачала грошові виплати 12 млн. родин, до яких належали 45 млн. бразильців. Згідно з її умовами, батьки щомісяця отриму-

ють на кожну дитину 12,35 дол., якщо вона регулярно відвідує школу і робить щеплення від інфекційних захворювань. Школяр має право пропустити без поважної причини не більше 15% уроків у віці до 14 років і 25% у віці з 14 до 17 років. Гроші перераховують на спеціальні банківські картки, які батьки оформляють у відділеннях державних банків. Ураховуючи, що чимало родин у Бразилії мають декілька дітей, ця програма почала суттєво сприяти зменшенню рівня бідності. На «Болса Фамілія» витрачається лише 1% ВВП, але вона забезпечує вражаючі результати, оскільки щонайменше 25 млн. бразильців завдяки виплатам стали значно багатшими. Представники правих опозиційних партій зазначали, що програма не працює ефективно в містах, де у дітей є багато більше можливостей для працевлаштування, а кримінальні банди іноді змушують їх грабувати туристів замість відвідування школи. З іншого боку, «Болса Фамілія» вже зацікавила Індію, Індонезію та багатьох африканських партнерів Бразилії, а в ООН вона була названа взірцем ефективної політики з подолання бідності [3]. Уряд також планує вирішити проблему низького рівня життя бразильців за рахунок створення розгалуженої мережі мікрокредитних установ і відкриття центрів охорони здоров'я. У 2008 р. до країни прибув професор університету Чітагонгу Мухаммед Юнус, який уславився практичним втіленням концепції мікрокредитування серед жінок Бангладеш, а Лула да Сілва пообіцяв вивчити досвід його роботи.

Програма «Голоду – Ні!» мала декілька складових, серед яких варто виділити: будівництво цистерн для води в посушливих регіонах північного сходу; електрифікацію віддалених районів; відкриття продовольчих крамниць із значним асортиментом продукції, що продається за заниженими цінами; створення продовольчих складів у різних штатах країни на випадок природних катаклізмів; виділення коштів благодійним установам і монастирям, члени яких організовують безкоштовні обіди для бідних бразильців. Складовою частиною цих заходів стала безпосередня закупівля продовольства у господарників із малими ділянками землі, які раніше не мали можливості ефективно торгуватися з перекупщиками. Критеріями для участі у програмі є те, що фермер має не більше двох працівників і отримує 80% доходу від обробки землі. Уряд надає перевагу при закупівлі продукції для безкоштовних їдалень саме таким людям, а рішення про це приймають не лише урядові уповноважені, а й члени місцевих органів самоуправління та представники громади населеного пункту. З іншого боку, ура-

ховуючи масштаб виплат, дуже важко простежити за прозорістю розподілу коштів, тому преса неодноразово писала про зловживання чиновників на місцях під час реалізації «Голоду – Ні!» [4]. Хоча ця програма стала взірцем для аналогічних починань у Нікарагуа, Коста-Ріці та країнах Андів, найбільші політичні дивіденди вона всетаки принесла лідеру сандиністів Даніелю Ортезі, який нещодавно був утретє обраний Президентом Нікарагуа.

Однією з найбільш гострих проблем у бразильському суспільстві залишалася земельна. Навіть нині 1% населення контролює 50% угідь, при тому, що Бразилія має найбільше сільське населення в Латинській Америці, яке перевищує 30 млн. осіб. Проблема землі існує ще з колоніальної доби, коли на бразильській території з'явилися великі помістя, власники яких займалися експортом цукру з цукрової тростини та кави. Згодом вони сформували великі групи впливу в парламенті та виправдовували своє існування загрозою радикальних реформ для експорту сільськогосподарської продукції. У відповідь 1984 р. було створе-

но Рух безземельних селян, який мав за мету справедливий перерозподіл землі, обравши програмним гаслом вислів «Окупуй, чини супротив, виробляй». Нині він налічує 1,5 млн. членів та іноді вдається до захоплення угідь, потенціал яких не використовується землевласниками. У свою чергу, останні наймають воєнізовану охорону, що вбиває селян із вогнепальної зброї. Щоб зменшити напруження в суспільстві, Лула да Сілва домігся часткового вирішення цієї проблеми та проведення Зеленої революції в районах помешкання дрібних фермерів. Зокрема, вони отримали доступ до пільгових кредитів, нові високоврожайні культури, а також державні гарантії прийнятої закупівельної ціни. Про досягнення президента в цій царині свідчить статистика, згідно з якою за останні 40 років 1 млн. людей отримали власні угіддя, із них понад 614 тис. – у роки правління Лули. Цікаво, що з 85,8 млн. га землі, розподіленої серед фермерів протягом існування незалежної Бразилії, 56% роздали безземельним селянам саме за його правління [5]. Однак цього недостат-

ньо, адже людей, які хочуть стати землевласниками, набагато більше.

Однією з головних проблем, пов'язаною з невирішеністю земельного питання, називають хижацьке знищення лісів Амазонії. Цей процес також розпочався в колоніальну добу, коли чорношкірі раби тікали з фазенд до північних районів колонії, де вирубували тропічну деревину, розчищаючи землю під продовольчі культури. Уже в незалежній Бразилії в роки правління військового режиму було побудовано мережу доріг, що стала у пригоді переселенцям із північно-східних посушливих районів, які прибували до Амазонії в пошуках власної землі. Держава надавала цим людям податкові пільги та кредити для налагодження власного агробізнесу. Певною мірою це було викликано тим чинником, що військові суттєво збільшили площі земель на північному сході під цукрову тростину, необхідну для здійснення етанолової програми, тому були готові надати фермерам компенсацію в лісових районах. Земля в цьому віддаленому регіоні дуже дешева, а рослинність доволі рясна, тому

люди охоче сюди їхали, згодом створюючи ранчо для худоби та вирубуючи тропічний ліс для збільшення посівів сої. Усе це створило серйозні проблеми для Лули да Сілви, який буквально розривався між необхідністю розподілу землі серед бідняків і потребою збереження вічновологих тропічних лісів Амазонії, на чому наполягала світова спільнота. Нині в регіоні мешкає 25 млн. людей, а їх господарська діяльність спричиняє швидке скорочення площ лісів. У сухий сезон, що триває з липня по вересень, деревина спалюється з метою розчищення землі під плантаційні культури. На активістів із захисту лісів Амазонії також нападають невідомі, а правоохоронним органам дуже важко розслідувати такі злочини у цій віддаленій від населених центрів місцевості [6].

У роки правління Лули да Сілви з'явилося декілька природних заповідників у штатах Пара й Амазонас, а у 2008 р. було створено Фонд Амазонії, що повинен накопичити 21 млрд. дол. для збереження унікальної флори та фауни цього регіону. Норвегія вже пообіцяла виділити для нього 1,1 млрд. дол. протягом 10 років. У лісових районах також діяли мобільні загоны, що заарештовували браконьєрів і конфісковували ліс. Щоправда, новий Лісовий кодекс, затверджений парламентом країни у 2012 р., передбачає амністію для фермерів, які захопили землю, за умови їхньої згоди висадити на цій території саджанці, а також можливість вирубувати ліс на схилах у безпосередній близькості від берегів річок. Його поява стала пере-

могою фермерського лоббі («рураліста») і, як не парадоксально, безземельних селян. Поки що президент Ділма Руссефф наклала вето на кодекс, але фахівці прогнозують, що її опоненти його подолають [7].

У 2009 р. Бразилія здобула право провести у своїх 12-ти містах чемпіонат світу з футболу 2014 р., а також Олімпійські ігри в Ріо-де-Жанейро у 2016 році. Агітуючи за кандидатуру своєї країни проти таких сильних претендентів, як: Чикаго, Мадрид і Токіо – президент Лула заявив, що Олімпійські ігри допоможуть побудувати нову Бразилію, створять робочі місця для бідних, об'єднують за допомогою спорту суспільство та вперше подарують жителям Південної Америки таке спортивне шоу [8]. Насправді необхідність ґрунтовної підготовки до проведення цих змагань було використано політичною елітою для розв'язання проблем вуличної злочинності та впорядкування інфраструктури задіяних міст. Це повинно сприяти розвитку туризму, адже до країни, де налічується 290 сонячних днів на рік і знаходяться 19 місць світової спадщини під захистом ЮНЕСКО (водопад Ігуасу, старі колоніальні міста Ору-Прету і Сальвадор, осередок проведення карнавалів Ріо-де-Жанейро і красива футуристична столиця Бразилія), приїздить лише близько 5,4 млн. туристів. Зазначимо для порівняння, що латиноамериканський суперник Бразилії Мексика приваблює у 4 рази більше міжнародних відвідувачів. На перспективу Бразилія має намір здобути собі славу Таїланду, який теж знаходиться далеко від Євро-

пи та США, однак при цьому вважається досить популярним туристичним центром. У 2020 р. країна запланувала прийняти 43 млн. туристів, але справжнім тестом для її інфраструктури гостинності стане 2014 р., коли протягом місяця на чемпіонат прийдуть близько 600 тис. уболівальників [9].

У цьому контексті одним із головних пріоритетів уряду Лули да Сілви стала боротьба з вуличною злочинністю, яка розвивалася на трьох напрямках. Перший – створення загальнонаціональної бази ДНК, другий – боротьба з обігом вогнепальної зброї, і нарешті третій – умиротворення жителів фавел у контексті підготовки країни до чемпіонату світу з футболу 2014 року. Президент Лула не домігся прийняття парламентом закону щодо банку даних ДНК усіх злочинців країни, але це зробила його наступниця Ділма Руссефф у травні 2012 року. Протягом кількох років перед чемпіонатом світу з футболу уряд запропонував ФІФА видавати безкоштовні квитки на стадіони бразильцям, які добровільно здавали вогнепальну зброю. Вони також отримали першочергове право

претендувати на футболки, м'ячі та офіційну символіку, підписані гравцями національної збірної. Як наслідок, лише в 2011 р. 20 тис. осіб здали свої пістолети та гвинтівки. Важлива роль у планах керівництва країни відводилася заходам, покликаним очистити 40 великих фавел у Ріо-де-Жанейро, розташованих недалеко від стадіонів, від наркодилерів і представників вуличних банд шляхом їх арешту чи нейтралізації. Звичайно, подібні рейди здійснюють представники армії та поліції, використовуючи бронетранспортери, спеціально навчених собак і гелікоптери, хоча безпосередньо бої зі злочинцями ведуть члени спецпідрозділу БОПЕ, які мають найкраще оснащення серед представників усіх правоохоронних органів. Мешканців районів фавел, що прилягають до стадіонів, виселяють, виплачуючи їм значну компенсацію за переїзд на нові місця, а в більш віддалених поселеннях установлюють поліцейську присутність, проводять водопроводи та здійснюють електрифікацію. Жителі фавел також можуть розраховувати на мікрокредити для відкриття власного дрібного бізне-

су. Поліцейські, лідери місцевих громад, уповноважені неурядових організацій та донори періодично збираються, щоб з'ясувати потреби населення халуп і знайти шляхи їх фінансування [10]. Щоправда, не всі задоволені такими нововведеннями, адже раніше деякі бідняки з цих кварталів могли торгувати в розташованих поруч заможних районах наркотиками, грабувати туристів на пляжах або приймати відвідувачів у себе в рамках туристичних турів (від англійського слова *roog* – «бідний»), що організовували для західних громадян, які шукали екзотику.

Загалом країна виділяє 40 млрд. дол. на покращення інфраструктури. Тільки її фінансова столиця Сан-Паулу має якісні аеропорти, решта міст повинна витратити 2,5 млрд. дол. на модернізацію. У 10-ти з 12 міст немає дешевих готелів для бюджетних туристів, що перешкоджатиме масовому туризму. Особливо багато проблем у міста Ріо-де-Жанейро, в інфраструктуру якого не вкладалися значні кошти після перенесення столиці до Бразилії в 1960 році. До відкриття Олімпіади уряд планує запустити поїзд-кулю, що поєднає Сан-Паулу та Ріо-де-Жанейро, розширити порт Ріо для прийняття багатьох круїзних ліній, побудувати Олімпійське містечко та суттєво збільшити кількість станцій метрополітену [11].

У 2007 р. Лула да Сілва оголосив про початок Програми прискореного зростання, на яку протягом трьох років пропонувався виділити 235 млрд. дол. для ремонту доріг і залізниць, спорудження житлових масивів, прокладан-

ня водопроводів і каналізацій, будівництва нових промислових об'єктів. У рамках програми реалізовувався проект «Мій будинок – моє життя», що полягав у спорудженні 1 млн. будинків для бідних родин. У 2010 р. розпочалася друга частина плану, на яку до 2014 р. планується виділити 526 млрд. дол., що профінансують такі програми, як: «Краще місце», «Вода та світло для всіх», «Енергетика і транспорт». До 2014 р. уряд має намір збудувати ще 2 млн. будинків для жителів злиденних районів [12].

У Лули да Сілви були й інші численні успіхи. Зокрема, в Бразилії суттєво зросли видатки на здійснення етанолової програми. Нині в Західній півкулі лише США, Бразилія та Колумбія займаються виробництвом і експортом біопального. Саме бразильські підприємства є світовими лідерами в цій галузі, виготовляючи 27,8 млрд. л етанолу з цукрової тростини щорічно та вивозячи близько 17% своєї продукції на зовнішні ринки. Етанол коштує удвічі дешевше за бензин, тому 8 із 10 бразильських автомобілів мають систему «флексі» – тобто можливість їздити як на одному виді пального, так і на іншому. Оскільки цукрова тростина росте далеко не в усіх регіонах Бразилії, а її врожай періодично зменшується через погану погоду, уряд прийняв рішення також надати пільги підприємствам, які випускають біопальне з кукурудзи, сояшника та кори дерев [13]. Важливо, що технології виробництва етанолу дають можливість бразильським підприємствам поділитися досвідом із

країнами Карибського басейну та Африканського континенту, де добре росте цукрова тростина. До речі, у середовищі західних експертів існує думка, що збільшення посівів цієї плантаційної культури в Бразилії призводить до зменшення решти її сільськогосподарського експорту, а це, у свою чергу, підвищує ціни на продовольство в Латинській Америці. Щоправда, більше закидів лунає на адресу США, адже саме кукурудза слугує складовою для багатьох регіональних страв.

Однак справжній енергетичний прорив країна здійснила на нафтовому фронті, адже у 2007 р. за 30 км від узбережжя Ріо-де-Жанейро на великій глибині було відкрито коласальне родовище Тупі, поклади якого оцінювалися близько 5-8 млрд. барелів нафти. У 2011 р. корпорація «Петробрас» знайшла Каріоку – один із найбільших у Латинській Америці нафтових пластів, розташований за 275 км від Сан-Паулу. Нові родовища виводять Бразилію на друге місце в Латинській Америці після Венесуели за обсягом розвіданих запасів нафти, а у 2010 р. на території країни вже видобували 2,7 млн. барелів на день. За прогнозами експертів, океанічний басейн біля південно-східного узбережжя країни може містити близько 50 млрд. барелів нафти, тому у 2010 р. корпорація «Петробрас» заявила про намір залучити 225 млрд.

дол. інвестицій у їх освоєння. Це дуже важливо, ураховуючи той факт, що Бразилія вважається 9-м найбільшим у світі споживачем енергетичних ресурсів. Більше того, її гідроелектростанції знаходяться досить далеко від основних населених пунктів, що призводить до втрат електроенергії під час постачання або до її розкрадання бідними жителями [14].

Лула також став першим президентом після 1985 р. (року демонтажу військового режиму), який взявся до модернізації збройних сил, адже ситуація потребувала негайного втручання. Зокрема, з 98 кораблів ВМС у плавання виходили 48, а з 208 винищувачів лише 85 бойових машин здійснювали навчання та патрулювання. Загалом вважається, що 50% техніки застаріло й не може більше експлуатуватися. Збройні сили країни налічують усього 312 тис. осіб, а на кордоні взагалі склалася ситуація, коли 1000 прикордонників охороняють 150 км ділянки державного рубежу. Причини бага-

торічної відсутності державних впливів у безпекову сферу можна пояснити тісними відносинами Бразилії та США, її примиренням із Аргентиною наприкінці 1980-х рр., відсутністю зовнішньої загрози для латиноамериканського велетня з боку будь-якого регіонального сусіда. У 2009 р. уряд країни, що вирішив виділяти на оборонні потреби 5,6 млрд. дол. замість 3,6 млрд. дол., як це було раніше, прийняв рішення придбати велику партію озброєнь у Франції, яка мала супроводжуватися передачею технологій бразильським виробникам. Так, сторони домовилися, що на території Бразилії буде збудовано 50 транспортних гелікоптерів ЕС-725 «Єврокоптер», 4 дизельні та одна атомна субмарина «Скорпене», а підприємства ВПК обох країн розпочнуть серійний випуск транспортного літака КС-390, який замінить американський «Геркулес С-130». У виробників із Російської Федерації було придбано 12 «повітряних танків» МІ-35М, а у

Німеччини – 220 танків «Леопард» 1А5. У найближчому майбутньому чисельність збройних сил південноамериканського велетня має зрости до 500 тис. осіб. За задумом Лули да Сілви, Бразилія повинна мати сучасні субмарини для охорони свого континентального шельфу та проводити спільні військові навчання зі США та країнами Південної Атлантики; розмістити значні військові контингенти на території Амазонії для захисту країни від транскордонних викликів; запускати супутники з розвідувальною метою. Тому з 2008 р. кораблі Бразилії, Індії та Південно-Африканської Республіки проводять спільні навчання під назвою «ІБСАМАР», а у 2010 р. було укладено договір із США про співпрацю флотів обох країн у Південній Атлантиці [15].

Зовнішня політика Лули да Сілви в регіоні Латинської Америки відзначалася поміркованістю та підтримкою лідерів, які належали до лівоцентристського та ліворадикального табору. Одночасно він налагодив тісні відносини з офіційним Вашингтоном та державними-акторами, де при владі перебували представники правих політичних сил, тобто був чи не єдиним політиком, який знаходив спільну мову як із Дж. Бушем-молодшим, так і з Уго Чавесом. Вважається, що Лула да Сілва ніколи не мав схильності до конфліктів, оскільки як лідер профспілки звик вести виснаж-

ливі переговори та бути гнучким. Основні цілі зовнішньополітичного курсу Бразилії в цей період полягали в утвердженні країни як популярного латиноамериканського лідера; набутті постійного членства в Раді Безпеки ООН; захисті від транскордонних викликів, пов'язаних із контрабандою товарів і наркотичних речовин, вивезенням природних ресурсів Амазонії; започаткуванні динамічного партнерства «Південь – Південь» та проникненні на ринки країн, що розвиваються, щоб застрахувати бразильську економіку від кризи «золотого мільярда», яка спостерігається останнім часом.

Особливе місце в зовнішній політиці Бразилії завжди відводилося відносинам із США. Спочатку у Вашингтоні з великою обережністю сприйняли прихід до влади в найбільшій країні Латинської Америки ліворадикального профспілкового лідера. Песимістичні настрої посилилися, коли у 2005 р. Лула да Сілва доклав чималих зусиль, щоб перешкодити підписанню Договору про створення зони вільної торгівлі Америки, яку ще свого часу запропонував Дж. Буш-старший під гаслом появи вільного від мита простору «від Аляски і до Вогняної Землі». Бразильський президент наполягав на утворенні південноамериканського інтеграційного союзу і не мав наміру погоджуватися на лідерство США в регіоні. Однак, у 2007 р. країни уклали «етаноловий пакт», згідно з яким передбачалися обмін технологіями (США – найбільший виробник біопального з кукурудзи),

створення заводів у третіх країнах, координація політики на міжнародній арені з популяризації цих ініціатив.

У 2011 р. країни домовилися розвивати подібне партнерство в Африці, Центральній Америці та Карибському басейні. У 2011 р. закінчилася дія американського ввізного мита в розмірі 54 центів за галон етанолу, і тепер Бразилія може перетворитися на одного з провідних поставальників біопального до південних штатів США. Сторони також добре усвідомлюють загрозу наркотрафіку, адже Сполучені Штати займають перше місце у світі як споживач кокаїну, а Бразилія – друге. З 2008 р. обидві країни беруть участь у співпраці з Болівією (третім найбільшим виробником кокаїну) у питанні протидії контрабанді наркотиків. Бразильські та болівійські прикордонники проводять спільні патрулювання кордону, затримують контрабандистів і обмінюються розвідувальною інформацією. Для Бразилії також має значення вивчення досвіду охорони прикордонних районів США та Мексики, адже її кордони простягнулися на 16 тис. км і стали зоною, через яку з Андських країн ввозять кокаїн. США та Бразилія також є найбільш населеними державними акторами в Західній півкулі, що створює належні передумови для розвитку торговельно-інвестиційної співпраці. У 2011 р. обсяг товарообігу між сторонами перевищив 111 млрд. доларів, завдяки чому Бразилія вийшла на 8-е місце в переліку основних торговельних партнерів офіційного Вашингтона. Американські підпри-

ємства продають бавовну, пшеницю, дизельне паливо, запасні частини до літаків, двигуни й турбіни, а бразильські – нафту, залізну руду, каву та автомобільні шини. У 2011 р. країни уклали угоду про торгівлю й економічну співпрацю, що передбачала створення комісії зі сприяння товарообміну та вирішення суперечок. З іншого боку, динамічна торгівля не проектується на політичні відносини сторін, адже офіційний Вашингтон досі заперечує проти постійного членства Бразилії в Раді Безпеки ООН, пообіцявши, як не парадоксально, підтримати в цьому починанні Індію [16].

Однією з найбільших зовнішньополітичних перемог Лули да Сілви можна вважати динамічний розвиток відносин із КНР. У 2009 р. ця країна тимчасово перетворилася на найбільшого торговельного партнера Бразилії на тлі глибокої рецесії в США, а у 2011 р. обсяги торгівлі сторін перевищили 77 млрд. доларів. Експорт сої, м'яса, залізної руди та деревини Амазонії до Китаю сприяв процвітанню великого прошарку фермерів і прибуткам корпорацій «Петробрас» і «Вале». Оподаткування підприємств, зорі-

єнтованих на торгівлю з Піднебесною, дало змогу знайти значні кошти для здійснення соціальних програм президента, покликаних поживити економіку країни під час світової фінансової кризи. Однак, попит велетенської китайської економіки на сировину визначив обмеженість торговельного асортименту з бразильського боку: у той час, коли КНР продає до Бразилії спортивні товари, одяг, взуття та іграшки, 45% експорту латиноамериканської країни припадає на залізну руду, а 25% – на сою [17]. Китайський банк розвитку погодився надати «Петробрасу» 10 млрд. дол. у вигляді позик для пошуків нових родовищ нафти, а ця корпорація, у свою чергу, зобов'язалася продавати до КНР 100 тис. барелів нафти щоденно. Ще одна ТНК – «Сінопек» уже є найбільшим покупцем бразильської нафти, імпортуючи 200 тис. барелів на день. Популяризація в КНР західної культури швидко-го харчування створює певні передумови для експорту туди бразильського цукру, однак про це може йтися лише в перспективі.

*(Закінчення
в наступному номері)*

Польський шлях становлення громадянського суспільства

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор політичних наук,
професор

Процеси формування громадянського суспільства в різних країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) значно відрізнялися за своїми характеристиками. Особливості польського досвіду полягали у специфічному довготривалому протистоянні суспільної самоорганізації та ворожій щодо неї держави, що формувалося з XVIII-XIX століть ще під час поділів Польщі. Саме тоді об'єднавча активність стала інструментом національного відродження поляків. До того ж, цей процес відбувався в усіх сферах громадського життя – в економічній взаємодопомозі та матеріальній підтримці одне одного, освітній і культурній сферах або релігійній активності тощо. Суттєвим чинником відродження особистості в ті часи стала національна ідентифікація та загальне протистояння ворожій системі.

У тодішніх соціалістичних умовах неможливості

реформування комуністичної партії та держави як альтернативи знизу в різноманітних сферах життєдіяльності поставали певні ніші, незалежні формування, де громадяни могли відтворити та реалізувати своє покликання та відповідальність за майбутнє. Такі сфери називалися «другим (або паралельним) суспільством» чи «антиполітикою» (Адам Михнік), «островами позитивного відхилення» (Ян Чорногурський) або «паралельний світ» (Вацлав Бенда) [1]. У надрах такого суспільства мала розвинутися ціла низка самоорганізацій: приватні університети, паралельна інформаційна мережа (самвидав), незалежне релігійне життя, незалежні профспілки, дискусійні групи тощо. У свою чергу цей рух повинен був сформувати альтернативну соціальну свідомість поза уявленнями офіційного життя: альтернативна культура поруч із культурою офіційною, альтернативна громадська сфера, альтернативна, тобто інша економіка тощо.

Чи реалізувалися складові формування громадянського суспільства? Як свідчить практика Польщі, у довоєнний період ознаки громадянськості тільки зароджувалися, однак не встигли розгорнутися й закріпитися навіть у національній свідомості поляків. Після Другої світової війни всілякі спроби повернення до демократії придушувалися власною

владою: жорстока розправа з незадоволеними під час подій літа 1956 р. у Познані (виступи громадян на захист власних прав із гаслами: «Хліба!», «Бога!» і «Свободи!», прискіпливий контроль за настроями суспільства у 1968 р., пов'язаними з подіями в Чехословаччині, розстріл поляків на суднобудівельних верфях 1970, 1976 рр., військовий стан 1981-1983 рр. тощо) [2].

Водночас, ідея громадянського суспільства, на думку польських аналітиків, в умовах існування соціалістичного табору та блокового протистояння все ж таки розвивалася й набувала різноманітних організаційних форм, які за напрямками діяльності можна об'єднати в такі блоки: збереження моральної чистоти суспільства й організація опору існуючому режимові. В основу ідеї громадянського суспільства в повоєнній Польщі було покладено прагнення розвитку вільної та відповідальної особи, яка реалізує свою відповідальність в автономних організаціях разом з іншими, що поділяють її переконання та інтереси. Концепція передбачала формування суспільства, що перебуває начебто поза державою, але, водночас, не повністю відокремлене від її структур. Учасники антиурядових рухів сподівалися, що поволі атмосфера незалежного мислення та діяльності разом із такими поняттями, як плюралізм, терпимість, автономія достукаються до

офіційної верхівки і в такий спосіб спричинять докорінні зміни системи та розширять громадянські права і свободи. Нагадаємо, що поняття і сам термін «громадянське суспільство» увійшло в польську мову (як висловлювання К. Маркса) тільки з 1949 р. через ідеологічні прокомуністичні видання. Популярності термін набув у 1989 р., коли вживався правлячою верхівкою в розмовах про рівноправність і плюралістичне політичне суспільство, а також легітимність неолиберальної трансформації. Термін «громадянське суспільство» був невідомий і антикомуністичній опозиції Польщі XX століття. З часів першої «Солидарності» не знали і не застосовували цього визначення, користуючись концепцією боротьби за «самоврядувальну Польщу» [3].

У найрозвинутіших країнах Центрально-Східної Європи, і в першу чергу в Польщі, важливу роль у становленні громадянського суспільства зіграли дисидентські рухи (в інших державах, за винятком хіба що Словенії, дисидентський рух був менш розвиненим і значно роздібненим. На противагу Румунії, де в часи режиму Чаушеску будь-який прояв незалежного мислення негайно придушувався). У 70-і роки XX ст. дисидентськими колами був розпочатий пошук нових шляхів протидії системі. Саме в дисидентських угрупованнях формується концепція

громадянського суспільства, яка відіграє провідну роль у революційних зрушеннях 1989 року. Так, у Польщі представники інтелектуальних кіл, робітники та римо-католицька церква об'єднали свої зусилля, розбудувавши незалежний профспілковий рух «Солідарність» (Solidarność), що влітку 1980 р. набуває широкого визнання. Таким чином громадянське суспільство в Польщі було представлено потужною організацією, що охоплювала всі верстви суспільства та забезпечувала передумови для виникнення альтернативної колективної ідентичності.

Нелегітимний статус «Солідарності» анітрохи не перешкодив їй стати ядром усього незалежного загалу, що складався з видання газет, товариств учнів і студентів, учителів і лікарів, селян і дрібних ремісників тощо. Учасники руху плекали надію на те, що саме «Солідарність», як усенародна форма громадянського суспільства, стане підґрунтям майбутньої демократичної держави. Навіть церква надала потужну моральну підтримку цьому рухові. Державна влада була змушена визнати силу та вплив незалежної профспілки на польське суспільство і в лютому 1989 р. розпочати переговори з «Солідарністю» (так звані переговори за круглим столом). Рух було легалізовано, і в результаті він здобув переконливу перемогу на перших вільних виборах у Польщі в червні 1989 року. Таким чином, Польща стала першою країною східного блоку, що сформувала некоммуністичний уряд на чолі з прем'єр-міністром Т. Мазовецьким. Пізніше,

починаючи з 1991 р., «Солідарність» розкололася на кілька політичних складових, що й призвело до згортання її всепольської діяльності та широкого впливу.

Отже, саме рух «Солідарність» відіграв історичну роль у розбудові в Польщі громадянського суспільства. У результаті цього держава була позбавлена домінуючого впливу як на окремого громадянина, так і на місцеві об'єднання. Такий порядок закріплено в грудневій конституції 1989 р., до тексту якої було включено поняття «громадянське суспільство», хоча без додаткових роз'яснень, що цей термін означає. Уведення в конституцію цього поняття мало сприяти формуванню недержавної соціальної інфраструктури, що дало б змогу охопити інтереси різних верств населення, а також установити зв'язок між ними й урядом. Колективна соціальна активність повинна була спрямовуватися на організацію та спільну дію людей із подібними інтересами, як своєрідного ринку інтересів, що охоплює переважно політичні партії, профспілки та різні неурядові організації, у тому числі неформальні соціальні рухи.

Стрижневою складовою громадянського суспільства «Солідарності», що прийшло на заміну диктатурі, було збереження загальної антиурядової орієнтації. Антикоммуністичний рух у країні сприяв поширенню серед громадянських активістів небезпечного і, можливо, деструктивного підходу, що під-

креслює постійне протистояння між громадянським суспільством і державою. Багато поляків, учасників антикоммуністичного руху в 1980-і рр. та нині продовжують дотримуватися крайніх антидержавних і антиурядових позицій. Вони все ще не можуть перейти від протистояння з колишньою деспотичною коммуністичною державою до співпраці з конституційною демократією [4].

Системні перетворення в Республіці Польща, започатковані наприкінці ХХ ст. та реалізовані до травня 2004 р. (часу набуття повноправного членства в Європейському Союзі), були спрямовані на розбудову вільного ринку та демократизацію. Відновлення охопило практично всі сфери суспільного життя і стосувалося: трансформації політичної системи (утворення демократичних інститутів і впровадження демократичних реформ), економічних перетворень (створення вільного ринку, заснованого на приватній власності), соціальних перетворень (зміни соціального менталітету та прийняття нових правил гри).

Між тим, поряд із доволі високим суспільним піднесенням, безпосередньо пов'язаним із досвідом діяльності та перемогою «Солідарності», в умовах передбачуваної демократичної системи виявилися

й негативні явища. У політичному розподіленні громадських сил посилювалася складова доволі значної частини населення, що відокремилася від суспільного життя та політики загалом. Спостерігається поглиблення соціальної апатії, а індивідуальна та колективна активність концентрується переважно на інтересах невеликої, вузької групи людей (родина, друзі тощо). Так, за даними опитування Центру досліджень громадської думки Польщі:

- у 1982 р. 53% респондентів вважали, що в країні немає таких організацій та об'єднань, які діють у їхніх інтересах;

- у 1991 р. тільки 1,1% респондентів повідомили про свою належність до політичних партій; 3% сприймали політичні партії як організації, що представляють інтереси громадян; про необхідність особистої участі в керуванні державою заявили тільки 7% респондентів; 87% хотіли б бути «успішно керованими з боку держави» [5].

Аналіз стану громадянського суспільства «пост-солідарнівської» доби дає можливість виокремити притаманні йому характерні особливості:

- прірва між державою та суспільством як протистояння між «чужим» і «власним» стала підґрунтям розвитку специфічної школи громадянства, поєданої з органічною діяльністю на користь ідеальної, віртуальної спільноти;
- протистояння громадян нав'язаному правовому й інституційному порядку;
- широке вико-

ристання досвіду Другої світової війни, під час якої активність поляків була зосереджена в підпільних структурах, що й нині знаходить дотичні схеми в боротьбі за власні права;

- впливова роль пам'яті поколінь, що сформувала ореол патріотичності підпільному рухові;

- перемога демократичних структур опозиції в комуністичній країні спричинила розбудову громадянського суспільства вже в сучасній Польщі;

- громадянське суспільство виростало в надрах робочих організацій, незалежної профспілки «Солідарність» і в структурах католицької церкви;

- трактування громадянського суспільства польською інтелектуальною елітою як висоморальної спільноти, що перебуває понад політичними системами (суспільство є радикально «усуспільненим» і знаходиться як поза політикою, так і поза ринком);

- інтегральну роль у формуванні громадянського суспільства відіграв постулат «автономії» громадянської активності, що був єдиною об'єднуючою тугою за свободою.

Із набуттям членства Республіки Польща в ЄС, тобто приєднання суспільства до єдиної європейської сім'ї народів, сформувалися та виявилися нові характеристики польського суспільства. Це й неповага до ідеї колективізму, інтересів групи, суспільної економічної чи політичної мети. Сприйняття гасла про «творення загального європейського добра», як чужого добра для інших – на противагу добру власному тощо.

Характерною ознакою сучасного громадянського

суспільства Польщі є кількісне зростання неурядових організацій, яких у країні налічується понад 15 тис., що можна пояснити як значними матеріальними заохоченнями з боку зарубіжних країн, так і поширенням професіоналізації неурядових організацій (НУО). До особливостей громадянського стану також додамо й суб'єктивні фактори, такі як значне розчарування більшості населення політикою влади, заперечення ліберальних економічних реформ, упроваджених у Польщі, прихильність соціал-демократичним засадам економічного поступу провідних європейських країн, «недоростання» громадян до європейських цінностей і віртуальне плекання польських цінностей замість опанування європейськими [6] тощо.

У польських умовах політична й соціальна пасивність гальмує механізми формування реальних інтересів групи, і у результаті вони не створюють інститутів громадянського суспільства. Доволі відчутним є конфлікт інтересів, інтенсивність якого зросла з розвитком процесів переходу до ринкової економіки. Основну причину такого стану речей слід шукати у зростанні загрози інтересам найпотужніших соціальних груп: робітників великих підприємств, фермерів, працівників державного сектору, деяких приватних виробництв. Поширення громадянських свобод спричинює блокування можливостей економічних інтересів. Так, відомі політичні об'єднання – «Солідарність», «Самооборона народова» – шукають засоби для більш радикального

захисту своїх інтересів і чинять тиск на політичну еліту, яка, своєю чергою, тисне на еліту західну.

З іншого боку, відсутність адекватних групових інтересів, розвинених форм суспільної самоорганізації є однією з причин того, що зміни в Польщі мають поверховий характер і впроваджуються згори, часто за відсутності супротиву, а іноді – без згоди суспільства. Повселюдні громадські виступи сучасної доби свідчать про зростання незадоволення суспільства радикальними системними змінами. Тобто економічні зміни зайшли настільки далеко, що безпосередньо стали загрожувати інтересам провідних мобільних суспільних категорій населення.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що розвиток третьої хвилі демократії – громадянського суспільства в сучасній Польщі порівняно з попереднім періодом можна охарактеризувати як помірний, що обумовлюється низкою складових, серед яких:

- залежність від зовнішніх джерел фінансування;
- неадекватне поширення інформації та комунікаційних технологій;
- низький рівень соціального капіталу, необхідного для ефективної діяльності демократичних неурядових організацій;
- характерне явище саме для Польщі – особливості суспільства як такого, що плекає власні, особисті інтереси на противагу колективним.

За оцінками польських експертів і нашими спостереженнями, випливає, що громадянське суспільство в країні є недостатньо розвинутим, дотичним лише деяких вузьких сфер впли-

ву, що призводить до слабкості польської демократії (хоча деякі елементи громадянського суспільства зароджувалися в країні ще в капіталістичну добу) [7].

Отже, побудова в Республіці Польща громадянського суспільства є справою тривалою і доволі важкою, яка ускладнюється стійкими орієнтирами переважно на західноєвропейські суспільства, керовані соціал-демократичними урядами, а не на ідеологію ліберального капіталізму.

Список використаних джерел

1. Глінські Пьотр. Третій сектор у Польщі. 22.04.09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civicua.org/wiadomosci.ngo.pl/>
2. Чекаленко Л. Уроки польських криз: брошура. – К.: ІСЕСЗК АН УРСР, 1987. – 35 с.
3. Концепція громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.net.ua/2010/12/22/print:page,1,konceptciya-gromadskogo-suspiilstva.html>
4. Pawel Zaleski. Propaganda społeczeństwa obywatelskiego w dobie transformacji: Zestawienie zawartości materiałów prasowych // Zeszyty Prasoznawcze, nr 3-4/2007.
5. Комітет міжнародного контролю (КМК) за ситуацією з правами людини. – А/НRC/15/16/Add.1. Додаток до Звітної Робочої групи. – Формат файлів: PDF/Adobe Acrobat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hel.sinkki.org.ua/files/docs/1307713127.pdf>
6. Вмикаю радіо: ми входимо в Європу. Вмикаю телевізор: ми входимо в Європу. Розгортаю газету: ми входимо в Європу. Боюсь відкрити холодильник! – Henryk Pajak Piąty rozbiór polski <http://publicdisorder.wordpress.com/2010/12/25/piaty-rozbiór-polski-henryk-pajak/>. S. 288.
7. Pawel Stefan Zaleski. Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie. – Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. – S. 122-141.

Ментальні кордони в Європі без кордонів

Коли у 1985 р. шукали місце для укладання угоди про скасування кордонів, прагнули віднайти таке, де межували б Німеччина, Франція, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. А оскільки останній якраз головував у Європейському Союзі, честь було надано люксембурзькому Шенгену. Неподалік містечка на річці Мозель кинув якір пароплав «Принцеса Марі Астрід», і на його борту було підписано історичну угоду, яка поклала початок «Європі без кордонів». Автором цього крилатого вислову є колишній Міністр закордонних справ Франції Бернар Кушнер, який назвав його сонячним боком глобалізації. Як зазначають у передмові до наукової розвідки польського соціолога, професора Гірничо-металургійної академії у Кракові Даріуша Вояковського «Ментальні кордони в Європі без кордонів» українські науковці Алла Киридон і Сергій Троян, проблема кордонів у сучасній Європі

з площини військової та політичної переходить у сферу громадського, культурного, індивідуального життя. На їхню думку, дослідження Даріуша Вояковського розвиває та поглиблює сучасні підходи до осмислення, з одного боку, вузлових аспектів загального дискурсу європейської ідентичності в контексті геополітичних змін і трансформаційних зрушень останніх двох десятиріч, а з другого – до осягнення складності та поліаспектності парадигми «свій – чужий» у вимірі

як сучасної загальноєвропейської конструкції, так і космополітичного та національних шляхів розвитку держав і суспільств – членів європейської спільноти. При цьому вихідним пунктом для польського науковця, на думку Алли Киридон і Сергія Трояна, є соціологічно-антропологічний підхід – спроба поглянути на глобальні, континентальні та локальні зміни з перспективи суспільних груп і мікроструктур у кордонах європейських держав і, насамперед, Польщі та інших країн Центрально-Східної Європи. Структурний елемент книги вибудований на основі написаних автором у 2012 р. текстів, що є переосмисленням і логічним продовженням оприлюдненої у 2007 р. монографії «Своє і чуже у Польщі, що змінюється».

Відмова від однобічності детерміністської інтерпретації світу та зацікавленість проблемою ідентичності, а також необхідність осмислення процесів фор-

мування національного та космополітичного в «Європі без кордонів» з точки зору її ідентичнісного виміру спонукали польського автора до обрання заявленої теми.

Книга, яку випустило українською мовою видавництво «Ніка-Центр», стала продовженням доброї традиції перекладу та видання науково значимих актуальних праць польських учених, інтелектуалів, політиків.

Презентація роботи Даріуша Вояковського «Ментальні кордони в Європі без кордонів» відбулась у Дипломатичній академії України при МЗС.

Автором порушено серйозну проблему європейської ідентичності в контексті тих змін і трансформацій, що відбулися в Європі за останні 20 років. Наукове дослідження Д. Вояковського розвиває сучасні підходи вивчення європейської ідентичності та розуміння складності розвитку держав і суспільств ЄС на сучасному етапі. Зроблено спробу проаналізувати глобальні, регіональні та локальні зміни, перш

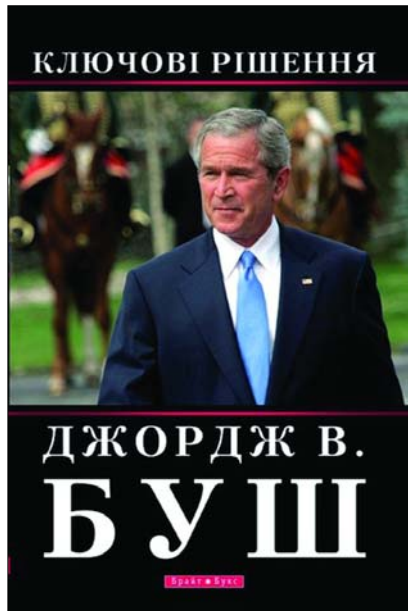
за все для Польщі та інших держав Центральної та Східної Європи. Автор піднімає питання про існування та співвідношення кордонів державних і меж свідомості. І відповідає на це запитання на користь збереження кордонів національних держав і менталітету, незважаючи на посилення процесів інтеграції та космополітизму в сьогодинньому європейському світі.

Проведені дослідження свідчать про дві переважаючі тенденції на континенті. З одного боку, опитані громадяни постсоціалістичних країн висловлюють схвалення того, що Польща та інші країни Східної Європи звільнилися від радянського (російського впливу) і стали частиною Європи (що не дивно), а з іншого, – не приховують розчарування тим, що входження в європейські структури не виправдало їх очікування. Це необхідно враховувати, працюючи з книгою Д. Вояковського.

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент
Дипломатичної академії
України при МЗС

На межі відвертості: Джордж Буш-молодший у світлі власних мемуарів

Джордж В. Буш. Ключові рішення / Пер. з англ. Н. Гербіш. – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2012. – 512 с.

Допитливість і цікавість давно перетворилися на рушійні сили сучасного світу. Хіба може бути інакше в суспільстві, яке змінюється щосекунди? Сьогодні громадянам усіх країн уже замало знати про наслідки ухвалення політичних рішень, вони намагаються зрозуміти механізми формування позиції керівників провідних держав світу.

Одним із головних джерел такої інформації є мемуари, насамперед, президентські. Традиція публікації спогадів про перебування на високій політичній посаді є однією зі складових демократичного суспільства. Ми були прак-

тично позбавлені такої практики за часів Радянського Союзу, та й у незалежній Україні, відверто кажучи, подібних публікацій бракує. Хоча у країнах, де нормальним явищем є як критика політиків, так і їхні власні зізнання в помилках, сумнівах і мотивах прийняття ключових рішень, інтерес громадськості до мемуаристики з кожним роком тільки зростає.

Спогади 43-го Президента США Джорджа Вокера Буша (молодшого) «Ключові рішення», які надрукувало видавництво «Брайт Стар Паблішинг» – цікава та відверта книга. Це історія американця – члена потужного політичного клану, що дав країні президентів, бізнесменів, нафтових магнатів, сенаторів і конгресменів.

Коли саме предки Джорджа Буша-молодшого з'явилися в Новому Світі, достеменно невідомо. Окремі республіканці стверджують, що рід Бушів походить від одного з переселенців, який прибув до Америки на кораблі Mayflower у 1620 р., тобто сімейство Буш належить до вищої аристократії США. Опозиційні до Буша сили, яких у США немало, зауважують, що предки президента і з боку батька, і з материнської сторони прибули до Сполучених Шта-

тів лише у другій половині XIX століття.

Як би там не було, першою скандальною фігурою не лише американського, але й всесвітнього масштабу в клані Бушів став Прескотт Шелдон Буш (1895-1972). Саме він зробив клан одним із найвпливовіших у США. Прескотт увійшов у американську історію як найяскравіший приклад того, що іменується self-made man («людина, яка сама себе зробила»).

«Я – перший син Джорджа та Барбари Буш», – пише Джордж Вокер Буш-молодший у своїх мемуарах. Ця фраза може здатися несуттєвою та незначною для когось. Але саме цим словам багато в чому довелося стати вирішальним фактором формування світогляду, життєвої позиції та всієї політичної кар'єри 43-го Президента США.

П'ятсот сторінок тексту читаються напрочуд легко та швидко, проте у вдумливого читача виникнуть і питання, і необхідність залишити помітки на полях книжки, і бажання переглянути власні погляди на те, що ж таке Америка кінця XX – початку XXI століття. Це природно, адже на долю Буша-молодшого як глави наймогутнішої держави світу випали важкі випробування, про які він розповідає з властивою далеко не всім політикам відвертістю (чи її імітацією).

Хоча популярність колишнього Президента США в ангlosаксонському світі не надто висока, це не завадило комерційному успіхові його спогадів. Мільйонні наклад мемуарів – свідчення інтересу, що не вщухає, та прагнення зазирнути за лаштунки великої політики.

Книга викликає неоднозначне враження. Часом здається, ніби Буш-молодший навіть занадто відкритий. Проте його одкровення про проблеми з алкоголем у молодості більше нагадують маневр, який дає змогу за показною відвертістю приховати скелети в шафі, наявність яких усе частіше сприймається як ознака значної політичної ваги.

«Покинути пити було одним із найважливіших рішень з усіх, які я приймав у своєму житті. Якби не воно, жодне з наступних, описаних у цій книзі, не було б можливим. Проте без досвіду перших сорока років моє рішення покинути пити також не було б можливим. Більша частина рис мого характеру та більшість переконань сформувалися протягом тих перших чотирьох десятиків. На моєму шляху були виклики, боротьба й невдачі. І він є свідомим сили любові, сили віри, а також тієї істини, що люди можуть змінюватися. А понад те, моя подорож ще й була цікавою», – згадує Джордж Буш-молодший у своїх мемуарах.

Крім того, 43-й Президент США чітко дає зрозуміти, що його життєві позиції сформувалися саме тоді, коли він пив. Інше питання, чи мав Буш-молодший моральне право після такого претендувати на посаду глави єдиної на той час супердержави? Мабуть, відповідь у кожного читача буде своя.

За президентства Буша світ з однополярного став багатополярним, і цей факт складно зарахувати до активу його політичної кар'єри. Нині колишньому американському президентові немає потреби доводити власну ефективність і кожен читач може на свій розсуд оцінити наслідки його перебування на посаді. Та поза сумнівом залишається той факт, що Америка після Буша вже ніколи не стане такою, якою була ще за часів Вільяма Джефферсона Клінтона. Добре це чи погано, вирішувати кожному окремо, бо кожен у цьому світі має право на власну думку і власне бачення та розуміння глобальних політичних процесів.

Коли читаєш книгу Буша, часом виникає враження, що він намагається виправдати певні свої вчинки в очах світової спільноти, а за деякі рішення відчуває гордість,

розуміючи, що він уже історія і залишиться в ній назавжди.

Джорджу Бушу довелося відповідати на численні виклики, що постали перед його батьківщиною. Головним із них, поза сумнівом, стала боротьба з тероризмом. Хоча Усама Бен Ладен був знищений американським спецназом вже за президентства Барака Обами, саме Джорджу Бушу-молодшому довелося ухвалювати непрості рішення у справі протистояння тероризму.

Сорок третій Президент США так описує власні почуття одразу після того, як дізнався про теракти в Нью-Йорку та Вашингтоні, що трапилися «чорного вівторка» 11 вересня 2001 року: «Першою моєю реакцією була лють. Хтось намілювався напасти на Америку. Вони за це заплатять. Тоді я подивився на обличчя дітей, які сиділи переді мною. Я подумав про контраст між жорстокістю нападників і невинністю цих дітлахів. Скоро мільйони таких, як вони, розраховуватимуть на мене, сподіваючись, що я їх захищу. І я твердо вирішив не підвести їх».

Президент не намагається ухилитися від відповідальності за віддані накази про застосування спеці-

альних методів допиту щодо захоплених терористів. Імітація утоплення під час допиту, за словами Буша, допомогла попередити терористичні акти у Великій Британії. Ми ж маємо можливість переконатися, що принцип «Мета виправдовує засоби» і нині залишається актуальним у світовій політиці. Це означає, що Джордж Буш-молодший – послідовник Маккіавеллі і традицій Республіканської партії США.

Колишній президент визнає, що відсутність зброї масового знищення, яка стала приводом для американського вторгнення до Іраку, в цій країні залишила в його душі осад. Проте не варто думати, ніби мемуари американського президента – це зразок каяття. Ні і ще раз ні – це, швидше, прагнення продемонструвати, що саме людина зробила для Америки в Білому домі. І ухвалення рішення про вторгнення до Афганістану попри серйозні втрати та неоднозначність наслідків цього кроку не викликає у Буша сумнівів щодо його доцільності.

Особливе місце у книзі «Ключові рішення» Буш-молодший відводить особі Саддама Хусейна.

«Саддам Хусейн був не просто заклятим ворогом Америки, – пише 43-й Президент США, – ...він обстрілював наші літаки, виступив із заявою, у якій схвалив теракт 11 вересня, і влаштував замах на колишнього президента, мого батька.

Саддам Хусейн не просто правив жорстоко. Він і його поплічники катували невинних людей, гвалтували політичних опонентів на очах у їхніх родин, опа-

лювали дисидентів кислотою і вкинули десятки тисяч іракців до масових поховань».

У першому з процитованих абзаців багато авторитетних аналітиків знаходять основну причину такої «принципової позиції» Джорджа Буша-молодшого щодо Хусейна. Саме фактор батька, на їхню думку, і став вирішальним, коли Буш-син приймав рішення щодо ліквідації Саддама Хусейна.

Загалом книга «Ключові рішення» справляє хороше враження, вона примушує замислитися. Її хочеться дочитати до кінця, з чимось погоджуватися, а щось одразу відкидати, згадувати про те, яким був наш світ десять років тому, аби з вірою та оптимізмом дивитися вперед.

Хоча про Україну у «Ключових рішеннях» згадується лише епізодично, мемуарами американського президента українською заслуговують на увагу. Наша держава все більш упевнено долучається до числа тих, хто цікавиться розвитком сучасного світу. Вихід мемуарів Президента США Джорджа Буша-молодшого – переконливий доказ того, що українці активно цікавляться міжнародною політикою та закулісними іграми сильних світу цього. Ми маємо право знати, як твориться політика, адже нам жити у світі, який змінюється щохвилини, руйнуючи сподівання та прогнози найдосвідченіших експертів і аналітиків.

Євген МАГДА,
кандидат політичних наук, доцент,
Видавничо-поліграфічний інститут НТУУ КПІ

Китай у глобалізованому світі: зміна парадигм та інституцій

УДК 94:327

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Рецензія на монографію: Пронь С.В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині XX століття: Монографія. – Миколаїв: «Іліон», 2012. – 148 с.

Цікава і важлива книга побачила світ наприкінці 2012 р. – монографія професора С.В. Проня «Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині XX століття». Це наукове видання є своєчасним і актуальним, пріоритетним і вагомим внеском у розвиток китаєзнавства (синології) в Україні.

Сергій Вікторович Пронь, доктор історичних наук, завідувач кафедри всесвітньої історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили, видав монографію, у якій на основі свого багаторічного

наукового досвіду узагальнив історію, теорію та практику зовнішньополітичної діяльності Китаю другої половини XX – початку XXI ст., а також розглянув інституційні, правові та адміністративні аспекти її становлення.

Дипломатія Китаю має вікові історичні традиції та етапи інституційного розвитку, що формувалися протягом кількох тисячоліть. Дипломатія в цій країні завжди розглядалась як частина політичної культури суспільства, як один із найголовніших засобів захисту інтересів держави та процесів державотворення. Для якнайкращого розуміння зовнішньополітичного механізму сучасної КНР важливим є здійснення ретроспективного аналізу зовнішньополітичної історії та дипломатичної діяльності Китаю, що вдало і науково обгрунтовано пропонує читачам автор рецензованої монографії.

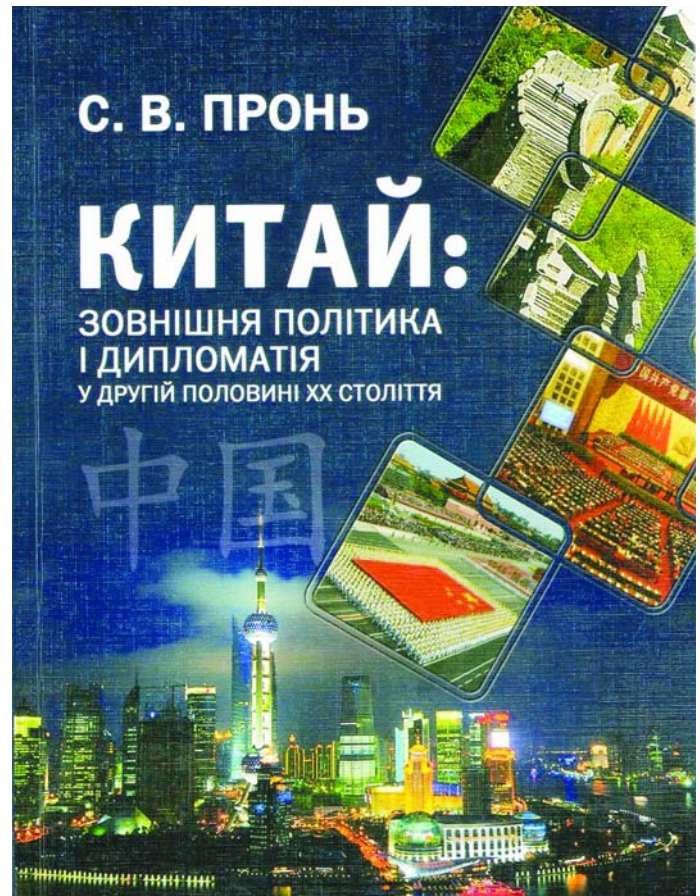
І Україна, і Китай перебувають на зламному етапі свого поступу та цілеспрямовано реалізують курс на економічні реформи. Обмін візитами між керівниками двох держав та укладені угоди заклали правову основу для всебічного розвитку взаємозв'язків. Послідовна лінія китайських лідерів на розширення контактів з Україною та відповідні зусилля українського керівництва дають можливість конструктивно розбудовувати співробітництво між обома країнами, що потребує лише постійної уваги до прак-

тичного розв'язання назрілих питань і реалізації досягнутих двосторонніх домовленостей. А для цього необхідні висококваліфіковані кадри, які володіли б не лише китайською мовою, а й досконало знали Китай як регіонального лідера світового рівня та мали б досвід розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, торгівлі, банківської справи, культури, дипломатії тощо.

Рецензована праця забезпечує комплексом інформації для синологів щодо цілого кола проблем з історії, економіки, філософії, культури, літератури, менталітету, зовнішньої політики, дипломатії

та інших національних традицій цієї великої держави.

Авторові вдалося послідовно використати конкретно-історичний підхід в аналізі загального та специфічного в історичному, соціально-економічному, ідейному, культурному, мовному та інших досліджуваних сферах суспільно-політичного та дипломатичного простору Китаю. Цікавим є розділ IX монографії, де проаналізовано у площині міжнародних історичних дискусій сучасні виклики Китаю як регіонального лідера Азійсько-Тихоокеанського регіону (с. 127-133.) Харак-

терною особливістю сучасної ситуації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні є висока динаміка політичних і економічних процесів, які формують стійку тенденцію до перетворення його в найважливіший центр світової політики й економіки.

Руїнація глобальної біполярної структури надала поштовх до формування нової структури міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Для конфігурації міжнародних відносин у регіоні характерною є тенденція до динамічного зростання детермінуючого впливу «китайського центра сили», при збереженні визначальної ролі США, що прагне посилити свій вплив на формування регіональних взаємовідносин (Розділи IV, V, VII та IX).

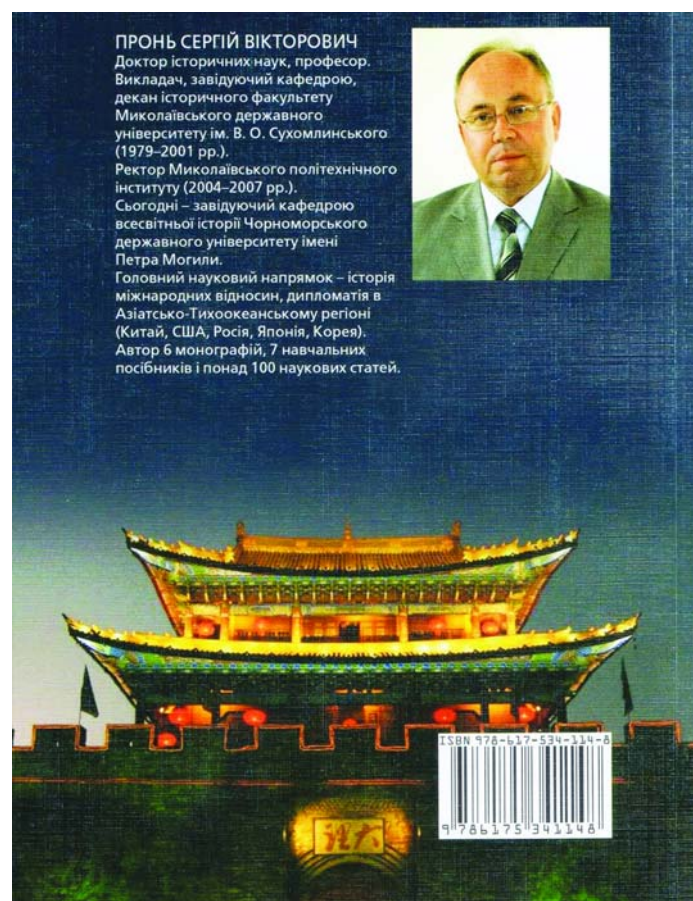
Вдалим, на наш погляд, є поєднання С.В. Пронем пізнання суті незалежного й оригінального шляху розвитку Китаю з рішучим подоланням стереотипів у підходах до вивчення зовнішньої політики та дипломатії КНР. Автор акцентує увагу читачів на доцільності використання позитивного досвіду Китаю для розвитку та формування позитивного іміджу України.

Допитливий читач у рецензованій праці знайде відповідь на запитання: якими є найбільш актуальні проблеми в галузі сучасного китаєзнавства? А саме: китайський вектор зовнішньої політики України; проблеми взаємодії та взаємопроникнення двох наших культур; вивчення проблем розвитку двосторонніх економічних відносин; дослідження китайської моделі економічних реформ; нові освітні про-

екти вищої школи в Китаї тощо.

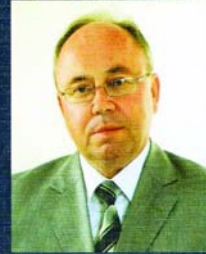
Книга, яку представляє сьогодні читачеві рецензент, є доволі оригінальною. Це монографія, у якій на підставі науково-теоретичних і методологічних положень у доступній формі розкрито сутність зовнішньої політики та дипломатії Китайської Народної Республіки другої половини XX – початку XXI ст., структура і статус її провідних інституцій; прокоментовано набутий досвід державотворення Китаю; висвітлено актуальні питання механізму реалізації зовнішньополітичної функції держави в умовах глобалізованого світу та нових інституційних змін XXI ст.; спрогнозовано перспективи розвитку країни.

В умовах глобалізації китайське керівництво вбачає основним завданням зовнішньої політики та дипломатії КНР забезпечення державного суверенітету, якнайкращих зовнішніх умов для збереження економічної стабільності. З метою отримання глобальних переваг Пекін прагне діяти м'якими, опосередкованими дипломатичними методами, намагаючись залучити в союзники якомога більше держав, насамперед, країн Азії та тих, що розвиваються. Китай намагається упередити виклики та загрози своїм національним інтересам, поглиблюючи співпрацю з державами, що потенційно можуть становити загрозу. Причому КНР практично ніколи не ставить політичне, економічне та безпекове співробітництво на одну площину, лише іноді використовуючи економічні дії в політичних цілях. Так, іс-

ПРОНЬ СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

Доктор історичних наук, професор.
Викладач, завідувач кафедри,
декан історичного факультету
Миколаївського державного
університету ім. В. О. Сухомилинського
(1979–2001 рр.).
Ректор Миколаївського політехнічного
інституту (2004–2007 рр.).
Сьогодні – завідувач кафедри
всесвітньої історії Чорноморського
державного університету імені
Петра Могили.
Головний науковий напрямок – історія
міжнародних відносин, дипломатія в
Азійсько-Тихоокеанському регіоні
(Китай, США, Росія, Японія, Корея).
Автор 6 монографій, 7 навчальних
посібників і понад 100 наукових статей.

нуючі політичні, історичні та прикордонні протиріччя з Японією не заважають обом країнам бути найбільшими торговими партнерами один одного. Політичні протиріччя із США та деякими країнами ЄС, зокрема, щодо стану з дотриманням прав людини в Китаї, тайванського та тибетського питань, не заважає стрімкому розвитку торговельно-економічної співпраці між ними.

Авторське ставлення до історії Китаю дано в передмові (від автора), у якій, зокрема, зазначається, що «КНР – країна історичних традицій і водночас швидких перетворень. Книга виходить 2012 року – у рік Дракона – міфічної істоти з головою верблюда, рогами оленя, вухами бика, шиєю удава, брюхом мольоска, лускою коропа, лапами тигра, кігтями ястру-

ба; яка у свідомості китайців означає, насамперед, силу» (с. 6-7).

Із багатьох переваг Китаю одна з найвпливовіших – мудрість: можливо, саме вона з давніми віковими традиціями допомагає йому існувати і долати перешкоди сьогоdnішнього дня.

Книга написана автором, який є фахівцем у цій проблематиці. І саме цим пояснюється її високий науковий рівень, що відображає новітні дослідження, а особлива цінність видання – особисті напрацювання.

Монографія зацікавить науковців, професійних політиків, дипломатів, аналітиків з міжнародних питань, фахівців у сфері зовнішніх зв'язів, викладачів, працівників міністерств і відомств України, слухачів і студентів.

The Failed States Index

Проблеми неспроможних держав: виклик століття

Марія ВАСИЛЬОВА,
кандидат політичних наук,
координатор програм
Міжнародної організації
з міграції

Найбільшим політичним недоліком сучасності є відсутність міжнародного механізму поводження з неспроможними державами («failed states») і неієздатними (крижкими) державами («failing states»). У 2002 р. президентська Національна стратегія безпеки Сполучених Штатів проголошувала, що «Америці зараз більше загрожують неієздатні держави, аніж переможні держави». У заявах і доповідях Мі-

ністерства оборони, Держдепартаменту США та USAID висловлюється серйозна занепокоєність наслідками ситуації в неспроможних і неієздатних державах, на неконтрольованих територіях яких можуть переховуватися терористи і чия розчарована та часто безробітна молодь може стати вразливою до ідей тероризму. Крім створення потенційних джерел виникнення тероризму та безпечних місць для їх переховування, а разом із ними для наркоторговців та інших злочинних елементів, слабкість держави або її руйнування може унеможливити розвиток і призводити до насильства, переміщення великої кількості людей, розрухи, високої смертності та серйозних гуманітарних криз.

У провідних держав світу та, зокрема, США немає послідовної політики чи програми для вирішення проблем неспроможних країн. Занепокоєння ситуацією в них спонукало Мі-

ністерство оборони США до надання економічної та безпекової допомоги з метою стабілізації слабких країн в Африці та інших частинах світу. Відображенням занепокоєння USAID у зв'язку з цими країнами став оприлюднений політичний документ під назвою «Стратегія для неієздатних держав», який, однак, скоріше містив констатацію проблеми, ніж стратегію для її вирішення. Крім того, проблеми руйнування країн і завдання державотворення були мотивацією для створення посади Координатора з питань реконструкції та стабілізації у Держдепартаменті США.

Першим кроком для розроблення політичних заходів реагування повинен бути пошук прийняттого визначення для неієздатних і неспроможних держав. Із таким визна-

ченням пов'язано декілька проблем. По-перше, різні вчені, експертні центри й урядові установи користуються цими термінами, вкладаючи у них доволі різний зміст, залежно від проблем, пов'язаних із відповідними країнами. Нині в американській традиції для опису цих держав користуються різними термінами, включаючи «слабкі країни», «нестабільні країни», «бідні країни» тощо. Ці терміни використовуються інколи як синоніми. Лондонський Інститут закордонного розвитку в доповіді стосовно неієздатних держав зауважив, що термін «крижка держава»

не має чіткого визначення, та зауважив, що цим терміном користуються як для опису функціональності держав (чи спроможні вони забезпечити безпеку, надавати елементарні послуги освіти та охорони здоров'я, ефективно регулювати економіку), так і для опису наслідків крихкості держави (проблеми, які ці країни створюють: загроза для глобальної безпеки, проблема біженців).

Крім того, існує декілька підходів до оцінки рівня крихкості або неспроможності країни. Однією з таких спроб було визначення й оцінка розриву між очікуваними функціями держави та її реальною практикою (у такому разі більший розрив між очікуваними і реальними функціями відповідає більшій крихкості держави). Інший підхід, що знайшов своє відображення в індексі неспроможних країн, який готує «Фонд за мир» журналу *Foreign Policy*, визначає ряд факторів, що, як вважається, сприяють крихкості держави, і встановлює рейтинг країн за величиною цих факторів – у результаті складається перелік неспроможних країн. До першої десятки потрапили: Сомалі, Чад, Судан, Зімбабве, Демократична Республіка Конго, Афганістан, Ірак, Центральнo-Африканська Республіка, Гвінея та Пакистан.

Зрозуміло, що навіть ці два підходи відображують дуже різні ідеї стосовно неспроможності держави. Аналіз розриву дає змогу розрізнати держави у стані руйнації та неспроможні держави, коли вважається, що останні не можуть виконувати більшості звичайних функцій (або на-

віть жодної такої функції). Сомалі може бути прикладом повністю неспроможної (або зруйнованої) держави. У підході з використанням індексу, відсутня така окрема категорія, як держава у стані руйнації, усі країни з серйозними проблемами класифікуються як більшою чи меншою мірою неспроможні.

Що ж можна зробити з цією плутаниною в застосуванні таких термінів, як «слабка», «крихка», «неспроможна країна» та «країна у стані руйнації»? Найкращим вирішенням може бути ігнорування цих термінів і визначення головного джерела занепокоєності в діях таких держав і згідно з ними розробляти свої стратегії та програми. Головною занепокоєністю американської адміністрації у зв'язку з державами, що занепадають, і неспроможними державами є їхня потенційна роль прихистку для терористів. У багатьох урядовців і політиків США також уже тривалий час викликають занепокоєння наслідки руйнування держав у гуманітарній сфері та сфері розвитку, але саме війна з тероризмом зробила ці питання нині пріоритетними. Адміністрації Барака Обами необхідно виробити політику, що відповідатиме цьому пріоритетові.

Оскільки проблеми з неспроможними державами зумовлюють небезпеку поширення тероризму, виявимо причинно-наслідкові зв'язки цих явищ. Існують чотири типи проблем, пов'язаних із поведінкою урядів, які можуть надавати притулок терористам.

До першої групи належать слабкі або крихкі держави, які не мають достатньо потужних або компе-

тентних військових формувань чи служб безпеки, щоб контролювати свою територію, такі як країни Африки південніше Сахари. Ці держави, звичайно, погано виконують свої обов'язки забезпечення контролю на дуже великих (та часто малонаселених) територіях. Їхні проблеми – це проблеми потенціалу.

До другої групи належать держави у стані занепаду, які є настільки репресивними або корумпованими, що, хоча їхні служби безпеки можуть не бути слабкими, і в країні може не бути неконтрольованих територій, вони поведуться таким чином, що це призводить до громадянського конфлікту та з часом до повного руйнування держави (наприклад, Зімбабве, М'янма або Ліберія за часів Чарльза Тейлора), що може призвести до появи неконтрольованих територій. Їхні проблеми – це проблеми державного управління.

До третьої групи належать держави-вигнанці («rogue states»), які можуть контролювати свою територію, але вирішили переховувати терористів або миритися з їхньою діяльністю на своїй території – зокрема, Афганістан за часів режиму Талібан,

Судан, певною мірою Пакистан. І нарешті, існують держави, які є повністю або великою мірою нежиттєздатними. Ці типи країн з'являються внаслідок тривалих періодів неадекватного державного управління, часто в комплексі із зовнішнім втручанням; вони майже завжди стикаються з широко розповсюдженим насильством і громадянськими конфліктами, на їхніх територіях з'являються непідконтрольні анклавні або анклавні під контролем польових командирів. Типовим наочним прикладом неспроможної держави вже тривалий час є Сомалі. У цьому ж напрямі можуть рухатися Демократична Республіка Конго, Гвінея та Судан.

Усі держави мають ті чи інші слабкі сторони. Але які слабкості призводять до руйнування та чому? Якщо врахувати всі розбіжності у визначеннях держав, що занепадають, та неспроможних держав, то не дивно, що проводилося чимало досліджень і дискусій щодо причин слабкості чи руйнування держав, але відповідей на ці запитання досі немає. Одним із підходів може бути розгляд переліку умов, що, як вважається,

сприяють слабкості держави, та спроба виміряти їх, як у разі з індексом неспроможних держав.

Іншим підходом є визначення ключових факторів, що супроводжують руйнування держав. Саме цією методологією скористався «Проект із занепаду держав», уперше впроваджений на замовлення Адміністрації Клінтона в 1994 році. Пізніше цей проект продовжувався в Мерілендському університеті та Університеті Джорджа Масона. Перші результати цього дослідження, отримані на основі широкого аналізу доступних даних, пов'язаних із серйозними політичними кризами, свідчать, що занепадові держав сприяють три фактори: закриті системи торгівлі, високий рівень дитячої смертності та відсутність демократії: торгівля пов'язана з ефективністю економіки; дитяча смертність є наслідком послуг, що надаються державою, тоді як демократія пов'язана із спроможністю громадян захищати та просуvaluвати свої інтереси.

Ці спроби визначення й оцінювання кількісних індикаторів і їхнього поєднання із занепадом держав корисні тим, що дають загальне уявлення про гли-

бинні фактори слабкості держав, однак вони не дають відповіді на запитання, чому деякі слабкі держави інколи перетворюються на країни у стані занепаду та неспроможні країни. Не дають вони й інструментів для прогнозування часу руйнування та занепаду країн.

Один зі шляхів для розуміння динаміки руйнування країни був запропонований у рамках «Проекту із занепаду держав». Безсумнівно, певні умови загалом підсилюють ризик руйнування держави – зокрема, бідність, недостатній рівень освіти та розвитку інфраструктури, а можливо, також наявність міжетнічних і релігійних конфліктів. Але багато країн із такими умовами не прямують до занепаду. Крім того, вказані чинники прискорення занепаду держави, як, наприклад, політичні репресії, високий рівень корупції, виключення з економічної діяльності та попередній досвід громадянських конфліктів можуть робити певні суспільні групи схильними до конфліктів. Водночас, держави можуть існувати й у стані занепаду, або навіть ставати більш слабкими, але це не призводить до краху чи спалаху

насилюства. І нарешті, існують також пускові фактори занепаду держави. Зовнішнє втручання часто є таким чинником, і його недостатньо враховують у дослідженнях держав у стані занепаду та неспроможних країн. Іншими факторами можуть бути потужні економічні шоківі явища, природні катаклізми, серйозні політичні кризи або вкрай невдалі рішення політичних лідерів.

Хоча ця модель не обумовлює теорію занепаду держави, вона все ж може бути основою для дослідження випадків слабкості держав у минулому та запропонувати напрям для стратегії провідних країн з метою вирішення цих проблем. Глибинні фактори допомагають пояснити, чому слабкі держави не мають належного потенціалу для контролю своєї території, навіть якщо вони бажають здійснювати свої функції та їхні уряди можуть працювати відносно добре. Бідність і високий рівень безробіття в таких країнах можуть спонукати молодь без перспектив приєднатися до терористів. Але зрозуміло, що бідність і безробіття – це не єдині фактори, які можуть спонукати до тероризму; інколи, як у разі з терактами 11 вересня в США, вони взагалі не відігравали жодної суттєвої ролі. Свій вплив можуть також мати такі фактори, як глибоке відчуття приниження або несправедливості.

Вирішенням проблем, пов'язаних із глибинними факторами слабкості держав, можна займатися в рамках традиційних довготермінових програм допомоги під управлінням USAID. До цього можна було б також додати допо-

могу та підготовку з метою підсилення місцевих служб безпеки, якщо вони є слабкими. Якщо політична еліта країни корумпована або репресивна, то слабка країна може перетворитися на країну в руйнації. Корупція та репресії можуть працювати як прискорювачі, оскільки вони підривають легітимність держави, особливо якщо сприяють лише окремій етнічній або релігійній групі, а інші пригнічують. Пригнічення та репресії також можуть зробити країну вразливою до громадянського конфлікту та занепаду. У таких державах збільшується ймовірність виникнення неконтрольованих територій, але їхні реальні проблеми пов'язані з тим, як ними керують. Відповідно, підсилення військових структур може поглибити проблему репресій (чи корупції). Щоб змінити спосіб державного управління в таких країнах, необхідні переконування, тиск (включаючи позитивні та негативні стимули) і навіть військове втручання.

Допомогу можна використати як стимул, координуючи дії з іншими урядами та інститутами-донорами, але сама лише допомога нечасто є адекватним інструментом; і якщо нею користуються неуміло, то вона може виявитися контрпродуктивною. У деяких випадках закордонні уряди можуть не мати важелів впливу на місцеве політичне керівництво, як, наприклад, у Зімбабве чи М'янмі. Військове втручання (безпосереднє або опосередковане), як ми бачили на прикладі Іраку, може створити ряд проблем. Зрештою, доки відповідне політичне керівниц-

тво залишається при владі, розумного політичного вирішення може просто не існувати.

За своєю природою спускові фактори є непередбачуваними, але один конкретний фактор є чутливим до політичних дій – це роль зовнішніх акторів, включаючи державні та недержавні структури, які фінансують громадянське насильство у слабких країнах. Є свідчення про те, що лівійський лідер Муамар Каддафі був тісно залучений до багатьох випадків громадянського насильства та краху держав у Західній Африці. У регіоні Африканського рогу існує вісь конфлікту між Суданом, Еритреєю, Ефіопією й Угандою, де різні уряди озброювали та підтримували бунтівників у сусідніх країнах з метою послаблення урядових структур і зміцнення своїх позицій на міждержавних переговорах із конфліктних питань. Для вирішення проблем країн у руйнації суттєво важливо враховувати регіональні питання та регіональні заходи.

Поводження з державами-вигнанцями – це завдання дипломатичного та військового характеру, і в

цій сфері допомога може відігравати обмежену роль як стимул для зміни їхньої поведінки. Допомога зруйнованим країнам після громадянського конфлікту або війни включає ряд постконфліктних заходів, таких як роззброєння, демобілізація та реінтеграція, а також державотворення, якщо країна окупована США. Цією діяльністю можуть займатися дві урядові установи Сполучених Штатів – Бюро перехідних ініціатив у USAID і Бюро Координатора з питань реконструкції та стабілізації у Держдепартаменті США. Свою роль може відігравати також Міністерство оборони, якщо збройні сили Сполучених Штатів беруть участь в окупації або ж залучені якимось іншим чином.

Аналіз проблеми неспроможних держав демонструє, що коли виникають нові політичні проблеми у сфері допомоги та немає узгодженого погляду на зміст цих проблем або ідей щодо їх вирішення (як це було зі сталим розвитком або із запобіганням конфліктів у 1990-ті рр.), вони стають модними, але зрештою дуже мало впливають на використання або ефек-

тивність допомоги. Якщо США не зможуть досягти більш чіткого уявлення про проблему неспроможних держав, допомога для вирішення проблеми неспроможності може виявитись одним із таких модних напрямів, якщо, як у цьому разі, певна вплидова установа (наприклад, Міністерство оборони) не вирішить надавати все більші обсяги допомоги для розв'язання цієї досі не визначеної чітко проблеми.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що Адміністрація Президента Буша увійшла в історію США як ініціатор безпрецедентної з часів Адміністрації Джона Кеннеді трансформації системи американської зарубіжної допомоги. Ініціативи Адміністрації Буша у сфері зарубіжної допомоги мають сенс і заслуговують на високу оцінку. Однак вони й досі викликають низку запитань.

Наприклад, МСС – це великою мірою експеримент із новою моделлю для ефективного використання зарубіжної допомоги. Досі неясно, чи буде ця модель життєздатною. Досвід PEPFAR дає інший привід для занепокоєння, оскільки демонструє, що дуже великі обсяги фінансування для окремої програми можуть негативно впливати на загальний прогрес у розвитку країн-реципієнтів. Крім того, це пов'язано з додатковим занепокоєнням – можливістю розбалансування загальної програми допомоги США.

Окрім змін у формах і методах реалізації зарубіжної допомоги, поняття «трансформація» також мало б включати радикальну зміну в бачен-

ні її завдань і цілей. Однак таке бачення було відсутнє в багатьох змінах у системі зарубіжної допомоги, що призвело її фактично до стану хаосу. Цей організаційний хаос, що характеризує зарубіжну допомогу США сьогодні, покладає на Адміністрацію Барака Обами зобов'язання продовжити реформування системи американської зарубіжної допомоги відповідно до вимог нового тисячоліття.

Адміністрація Б. Обами все ще може реалізувати перспективи та можливості трансформації зовнішньої допомоги. Передусім, переобраний президент у змозі проголосити план продовження реорганізації системи зарубіжної допомоги. Повинні бути сформовані коаліції професійних співробітників залучених агентств, щоб керувати реформами та легітимізувати їх у процесі впровадження. Якщо належним чином спланувати та запровадити організаційну реформу американської зарубіжної допомоги, це сприятиме суттєвому поліпшенню діяльності уряду США у сфері міжнародної гуманітарної допомоги з метою розвитку та для вирішення глобальних проблем. Усе це буде суттєво важливим для глобального лідерства Сполучених Штатів у XXI столітті.

Печатки – це історичні артефакти, які проливають світло на справжню історію України

Наприкінці минулого року в Києві відбулася III міжнародна сфрагістична конференція, організована Інститутом історії України, Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського, Музеєм Шереметьєвих та

Українським геральдичним товариством. Це, за словами організаторів, єдиний у світі міжнародний форум учених-істориків, які вивчають науку про печатки. Цього разу темою конференції було обрано «Сфрагістику суспільних груп

та корпорацій (інституцій) країн Центрально-Східної Європи». У роботі конференції взяли участь науковці з 26 міст України, а також представники Росії, Білорусі, Литви, Польщі та Болгарії.

По-своєму символічно, що відкриття конференції відбулося в Історико-меморіальному музеї Михайла Грушевського. Своєрідною ж увертюрою до неї стала прес-конференція в УНІАН, на якій підкреслювалося, що метою цього міжнародного заходу є, перш за все, підтримка науки і що ця підтримка має слугувати прикладом для інших.

Львівський науковець, голова Українського геральдичного товариства Андрій Гречило заслугою конференції назвав об'єднання представників різних наукових напрямів стосовно підходу та вивчення сфрагістичної науки. Він зазначив, що дослідники, перш за все, зосе-

реджуються не на колекціонерстві, а на наукових аспектах питання. На його думку, імовірно, що за 5-10 років активної праці наукова сфрагістична база значно розшириться.

Одним із старожилів конференції є польський фахівець, доктор історичних наук, професор, керівник Закладу допоміжних історичних дисциплін і архівістики Інституту історії Ягеллонського університету Зенон Пех. Із великим пієтетом відзначивши високий рівень конференції, він звернув увагу на те, що з кожним роком зростає й кількість її учасників, що йде на користь самому процесові. Розповівши про польські сфрагістичні розвідки, які ведуться з XIX ст., Зенон Пех визнав позитивний факт у тому, що українська, російська та білоруська сфрагістичні школи мають спільну історичну основу. Розвиваючи свою думку, він поділився ідеєю про створення сфрагістичного атласу на основі матеріалів про Річ Посполиту як точку стику Східної, Центральної та Західноєвропейської наукових традицій у цій галузі.

Сучасна сфрагістика, за словами Пеха, органічно

впливає на розвиток таких дисциплін, як дипломатика, геральдика, допомагає ідентифікувати атрибутику влади тощо. Тому ця наука має виходити з чисто сфрагістичних кордонів і вивчатися в тісному зв'язку з тією ж геральдикой. Ученого зацікавили зв'язки польської та української сфрагістики; угорські, білоруські напрацювання та традиції. Він віддав належне ентузіазмові українських учених і наголосив на важливості розвитку міжнародних контактів на ґрунті наукових досліджень, публікацій і персональних зв'язків.

За словами виступаючого, центром польської сфрагістики є стародавній Краків. Саме там ведеться плідна видавнича діяль-

ність, друкується багатомномна енциклопедія. Побачили світ 1-й том, присвячений підсумкам сфрагістичних досліджень; 2-й том, у якому йдеться про колекції; 3-й том, складений із матеріалів про геральдичні печатки. Нині готується 4-й – із теоретичних досліджень і методології.

Учений зазначив, що участь у такій конференції дає змогу її учасникам об'єктивно обстоювати своє бачення, не вдаючись до упереджених трактувань тих чи інших концепцій колег. У цьому сенсі підкреслювалася роль Олексія Шереметьєва як головного організатора і натхненника заходу, який об'єднав зусилля вчених-сфрагістів різних країн.

Представник Болгарії, доктор історичних наук, професор Національного археологічного інституту Іван Йорданов у своєму слові зосередився на питанні вивчення візантійської сфрагістики на території своєї країни. Він зазначив, що у нього на батьківщині сфрагістика викладається в університеті як окрема дисципліна.

Російський дослідник, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри Давнього світу та Середніх віків історичного факультету Уральського державного університету Валерій Степаненко висловив побажання щодо збільшення сфрагістичної інформації доби Київської Русі. Зокрема, появи княжих архівів, які давали б можливість краще вивчати генеалогію княжих прізвищ. Степаненко розповів про роботу в цьому напрямі російських учених, зокрема, на матеріалі солідного новгородського архіву. На його думку, в Україні таких досліджень немає і пояснюється це тим, що на її території печаток знайдено вкрай мало.

Російський колега звернувся до присутніх із красномовним закликом про необхідність створити каталог давньоруських печаток на території України до XIV сторіччя, назвавши це по-справжньому гігантською роботою.

Дослідник віддав належне особистим ініціативам Олексія Шереметьєва, завдяки ентузіазмові та матеріальній підтримці якого в Севастополі два роки тому з'явився унікальний морський музей. Щось подібне, на думку вченого, чекає й на сфрагістику, оскільки питання вже назріло.

У підсумковому слові прес-конференції Олексій Шереметьєв поінформував про першу в історії України виставку на території Києво-Печерської лаври, присвячену церковній сфрагістиці. Це, за його словами, – перший крок у створенні стаціонарного музею сфрагістики.

«Печатки – це історичні артефакти, які проливають світло на справжню історію України, – переконаний О. Шереметьєв. – Деякі з них спростовують міф про відсутність традиції української державності, підтверджують унікальність політичного та культурного розвитку нашої країни». Дослідник нагадав, що цей форум проходитиме втретє і висловив сподівання, що він буде розвиватися й відбуватиметься в наступні роки, а Київ стане центром вивчення сфрагістичної науки.

На підтвердження цих слів було продемонстровано книгу про родину князів Острозьких, написану на матеріалі історичних документів, зокрема, печаток. Також за результатами роботи двох попередніх конференцій вийшли друком дві сфрагістичні збірки – унікальні наукові видання, що об'єднали цінний дослідницький матеріал, який стане доступним для науковців і студентів вищих навчальних закладів України. Їх також можна було побачити на прес-конференції.

Справжньою ж родзинкою зустрічі виявився публічний показ двох рарите-

тів із приватного зібрання колекціонера та мецената О. Шереметьєва, що стосуються переламного моменту історії Української православної церкви, нагадують про часи козащини та підтверджують відносини наших князів із Візантійською імперією.

Перша печатка – кодацької паланки Війська Запорозького Низового 1770-х років. Її на конференції докладно охарактеризував доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України Олег Однороженко. Ця печатка, атрибутована спеціалістами Музею Шереметьєвих, має ряд відмінностей від відомих науці зразків 1750-х років. По-перше, за формою кола, по-друге, на ній є зображення коня, що біжить, з оберненою назад головою, стріли та шаблі. Ця печатка уособлює символ влади полковника. Паланка – це укріплене поселення – паланок, де жили полковник і старшина війська. До речі, у кожної па-

ланки була своя печатка, якою завірявся не один важливий документ.

Княжа корона на печатці мала вказувати на автономний характер Запорізького війська та його складових.

Другу печатку – митрополита Київського, Галицького і всієї Русі Іова Борецького 1620-х років на конференції розглянув кандидат історичних наук,

молодший науковий співробітник Інституту історії України НАН України Олександр Алфьоров. Ця печатка – єдина з відомих нам матриць православних митрополитів того періоду. Вона використовувалася за часів, коли набирало міць уніатство.

Наведемо ще один важливий факт біографії Іова Борецького, який характеризує його значущість: він був наставником відомого українського релігійного діяча – Петра Могили. Саме за настоянням Іова Петро Могила прийняв сан і за заповітом свого наставника об'єднав Лаврську школу з братською Богоявленською, що стало початком історії Києво-Могилянської академії.

Дослідники відзначають особливу цінність у тому, що ці печатки зберегли свій первозданий вигляд і тому «правдиво розповідають про історичну добу, частиною якої є». Обидва раритети зберігаються у фондах Музею Шереметьєвих, а нині експонуються в Києво-Печерській лаврі.

«Це – унікальні реліквії. Ми їх розшукали у приватних колекціях. Маємо ве-

лику надію, що ці раритети будуть помічені істориками, які шукають наукові джерела за кордоном, – з надією відзначив на прес-конференції Олексій Шереметьєв. – Наша мета – введення в науковий обіг печаток як унікальних джерел передачі інформації». На останок він пообіцяв, що 2013 р. стане ударним у музейній та науковій діяльності і заінтригував підготовкою міжнародного проекту за участі представників семи країн, де окремо будуть представлені сфрагістичні шедеври.

Наукові доповіді безпосередньо на конференції мали надзвичайно предметний характер і поділялися за тематикою. Сам лише їхній перелік дає досить широке уявлення щодо розмаїтості тем.

Так, під час розгляду теми «Сфрагістика суспільних груп доби Середньовіччя» йшлося про печатки візантійського чернецтва; візантійських святих місць

і центрів паломництва; візантійських печаток із фамільними іменами; візантизацію політичних еліт ранньої Русі; про сопографію, генеалогію та шлюби в контексті візантійсько-руських відносин.

Тут же досліджувалися портретні зображення на княжих печатках XI ст.; печатки сфрагістичного типу «Дніслово» із зображенням Серафима та існування анонімних князівських булл; датування жіночих печаток на прикладі контрмаркування булли Єфросинії Полоцької; печатки оломоуцьких біскупів та архієпископів; середньовічні печатки київських біскупів римського обряду; печатки дружин сілезійських рицарів передгуситської доби; сфрагістика напівпривілейованих верств Великого князівства Литовського і Руського XV–XVI ст.; інвентар Коронного архіву як джерела досередньовічної шляхетської геральдики; печатка київського каштеляна Павла Сопіги тощо.

Під час опрацювання теми «Сфрагістика суспільних груп Нового часу» розглядалися ранньомодерні печатки польських королевичів; гербові та агіографічні печатки ієрархів Української греко-католицької церкви; клеймування та кінські клейма в ковенських війтівських актах 70-х рр. XVI ст.; іконографія зображень бортних знамен Білгородського повіту кінця XVI ст.; печатарі Новгородської соймової інструкції 1587 р.; печатки шляхти Городенського повіту XVI–XVII ст.; проблема родового герба на печатках полоцького підвоеводи Яна Лісовського (1625–1646 рр.); печатки ніжинських греків XVII–XIX ст.; особові печатки шляхтичів-урядників перемиського роду (1730–1770 рр.) тощо.

Досить строкато була представлена й третя тема з розглянутих на конференції: «Сфрагістика корпорацій (інституцій)». Зокрема, розглядалася сфрагістична система українських (руських) пра-

вославних церковних інституцій і духівництва XVI–XX ст.; печатка Софії Київської першої половини XVIII ст.; земельні печатки у Великому князівстві Литовському в XVI–XVIII ст.; печатки Ягелонського університету XV–XIX ст.; лавничі та війтівські печатки міст Руського воєводства XIV–XVIII ст.; печатки організації «Пласт» у Галичині (на прикладі Уладу українських старших пластунів у 1920-х рр.); нарешті печатки українських установ у Канаді з книжкового фонду Львівської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Слід відзначити, що наукові розвідки, побудовані на суто українському матеріалі, представили вчені різних країн. У поєднанні з виступами, у яких висвітлювалися польські, білоруські, російські, литовські та болгарські матеріали, це давало додаткову можливість сприймати національну спадщину на тлі міжнародного історичного процесу.

Із підсумкових коментарів учасників конференції

Віталій Гавриленко, кандидат історичних наук, Львів, Україна

– Оскільки ми зібралися в Україні, в центрі нашої уваги знаходилися національні пам'ятки історії. Я доповідав про печатки цехів міста Львова. Цехова сфрагістика стояла найближче до трудової людини. Це – найбільш демократична ланка нашої дисципліни. Чому Львів? Тому що там збереглася найбільш повно колекція цехових печаток – понад 60 зразків. Це дає можливість простежити картину розвитку цього специфічного розділу нашої історії та сфрагістичної думки.

Віталій Голубович, кандидат історичних наук, Гродно, Білорусь

– Місяців два тому мені вельми поталанило – я знайшов відбиток печатки Софії Київської. За документом – приблизно 1730 року. Я зв'язався з організаторами конференції, підрихтував і взяв із собою. Відчував у цьому своєрідний знак згори.

Треба висловити подяку організаторам конференції за те, що вона відбувається.

Валерій Степаненко, доктор історичних наук, про-

фесор, Єкатеринбург, Росія

– Усі джерела з історії Русі майже вичерпані. Письмові, зокрема. Відбувається делімітація вже відомих пам'яток. А сфрагістографія зараз переживає розквіт.

Олена Степанова, старший науковий співробітник, Санкт-Петербург, Росія

– Я вперше брала участь у конференції. Вперше в Києві. Тож, враження маю найкращі і про місто, і про саму конференцію. Вона надзвичайно представницька, високого рівня, цікаві доповіді, для мене надзвичайно корисні, тому що більш пізній матеріал нерідко проектується на більш ранній візантійський час, який я вивчаю.

Микола Алексеєнко, доктор наук, Севастополь, Україна

– Сфрагістика має різні напрями. Учені, які сьогодні зібралися, привезли матеріали одного з напрямів. Це удивіло цікаво, тому що печатки мають не лише якісь персональні індивідууми, печатки мають товариства, родоводи, цехи тощо. Ось цей, так би мовити, шар інформації сьогодні отримав гідне обговорення.

Наші організатори підкріплюють роботу конференції

науковими виданнями, серйозними науковими працями, де представлені найновіші матеріали, які дають змогу сьогодні всім, хто цікавиться історією цього досить широкого періоду – з давніх часів VIII-IX ст. нашої ери до сьогодні, – докладно ознайомитися з матеріалами. Гадаю, багато хто відшукає для себе там якісь цінні речі, що в подальшому використовуватимуться в інших дослідженнях. А зацікавленість історією, як на мене, ніколи не згасає. Гадаю, будучи учасником такого цікавого наукового зібрання в українській столиці, ми стаємо співучасниками справді віхової події.

Юрій Савчук, кандидат історичних наук, Київ, Україна

– Я хотів би відзначити спершу, що ця конференція є міжнародною. Узагалі, існування науки в замкненому просторі – неможливе. І це – перший виразний яскравий доказ того, що ініціатива приватної інституції сягнула академічних вершин, сягнула сутності наукової та дає високоякісну наукову продукцію. Доказом цього є не тільки якнайширше представництво кращих сил українських учених від Львова до Харкова, від Криму до Чернігова, а й присутність науки наших сусідніх країн, університетської науки. Присутність кращих представників наукових шкіл, провідних фахівців свідчить про те, що Україна за різних історичних часів, упродовж своєї тисячолітньої історії, була покрита цими шарами цивілізаційного поля.

Візьмемо період Київської Русі та тісні контакти з Візантією і той потужний вплив, під яким розвивалася не тільки наша політична й культурна традиція, а й суспільні традиції Болгарії, Білорусі, Литви, Польщі. Воеводство Подольське утворене 1434 р., і в 1793 р. ця територія перейшла до Російської імперії. Зробимо прості арифметичні дії: від 1793 відняти 1434. Це – століття, більше за своїм виміром, ніж перебування в орбіті Російської імперії з 1793-го включно з періодом радянської України, і включно з періодом незалежної України. Це є потужні культурні шари, які нас єднають, у яких відображена історія. І, безумовно, виходячи із зацікавленості, з тих речей, про які вказував вище, можемо говорити, що колекція Музею Шереметьєвих є справді національним скарбом. Це є формат національного проекту. Це є унікальне неповторне явище, – я досить тісно контактую з багатьма науковими інституціями сусідніх країн, – аналогій цьому немає. Фактично Музей Шереметьєвих посідає

місце однієї з провідних наукових інституцій не тільки в Україні, а й у Центральній та Східній Європі.

Олексій Шереметьєв, засновник Музею Шереметьєвих

Гадаю, те, що відбулося, важливо для всіх. Для зарубіжних учених те, що вони відкривають Україну. Так, вони бували тут, вони

знають роботи істориків. Але ось що цікаво – на першу конференцію приїздили з настороженістю. Тобто, думали, що це відбувається, навіщо це відбувається, як це відбувається?.. Дехто ставився до всього з недовірою. На сьогодні, я вважаю, і на першій, і на другій, і на третій конференціях усе вдалося. Без зайвої скромності відзначаю, третя – взагалі триумф. Виникає жива дискусія, коли люди забувають про перерви, вступають в історичні суперечки. Але у будь-якому разі, ця дискусія йде на користь вивченню історії наших країн.

Я ставлюся до всього цього, як до свого дітища, тому мені подобається все. Кожна доповідь – незаляжена. Немає якихось нечесних виступів. Усе цікаво, все нове, кожна доповідь – це міні-відкриття.

Олександр Алфьоров, кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник, Київ, Україна

– Сьогодні ми бачимо вже, що зарубіжні колеги нас сприймають, радіють за нас. Вони із захопленням розглядали унікальні предмети, показані Музеєм Шереметьєвих. Вони із задоволенням читали сфрагістичні збірки-щорічники, які також є унікальними. На пострадянському просторі подібного не видають, навіть такого напряму не існує. Збірники унікальні взагалі для європейського простору.

Я особисто дуже радий, що це сприйняття настільки теплим було, що самі колеги, не помічаючи цього, роблять Київ центром сфрагістичним. І хочеться, власне, продовжувати наші пошуки в цьому напрямі. Сподіваюся, що наступного року ми зможемо запросити колег із далекого зарубіжжя, західноєвропейських країн. Основний бонус для нинішніх сфрагістів те, що мови спілкування – слов'янські. Відбувається розуміння. Але очевидно, що та планка, яка вже перейдена, була поставлена ще три роки тому.

Відкриттям на цій сфрагістичній конференції було відверте, чисте спілкування на рівних. І це ще раз доводить, що не дарма такі заходи відбуваються. Нас сприймають, нас чують, із нами погоджуються, якщо десь і критикують – у робочому форматі.

Тож, ми працюємо, і це – успіх, який закріпила III сфрагістична конференція.

Матеріали підготував Володимир СЕМЕНОВ

*Фото Ольги Бодрової
та з архіву Музею Шереметьєвих*

Щасливого Нового 2013 року!

Київська міська державна адміністрація 20 грудня за традицією запросила представників зарубіжних дипломатичних місій, акредитованих в Україні, а також українських дипломатів та інших високоповажних гостей на урочистий прийом з нагоди Нового року та Різдва Христового.

Відкрив урочистості Голова КМДА Олександр Попов, який привітав усіх присутніх, а також киян із найулюбленішими святами, побажав усіляких гараздів і запевнив, що міська влада Києва й надалі працюватиме в інтересах громади.

Вітальну естафету перебрав Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні, Дуаєн дипломатичного корпусу України Володимир Величко.

Від імені акредитованих в нашій державі дипломатів пан Величко поздоровив присутніх, а з ними – всю Україну з Новим роком та Різдва Христовим. Він зауважив, що вже досить довго живе і працює у столиці України і йому приємно відзначити, що красень Київ із часом розбудовується, стає ще кращим, а в деяких аспектах перебуває на рівні провідних столиць Європи. Завершуючи промову, старійшина побажав Київській мерії, аби у 2013 році в її розпорядженні було так само багато грошей, як снігу, що випав у місті за кілька днів до цієї посольської зустрічі.

Традиційне новорічне дипломатичне прийняття в Київській мерії за збігом обставин припадає на святкування Дня працівників дипломатичної служби України, яка 22 грудня 2012 року відзначала свій 95-річний ювілей. З нагоди професійного свята у приміщенні Дипломатичної академії при МЗС відбулися урочисті збори, які відкрив в.о. Міністра закордонних справ Костянтин Грищенко. Прозвучали привітання від імені Президента України Віктора Януковича, Прем'єр-міністра України Миколи Азарова, Голови Верховної Ради України Воло-

димира Рибак. Іменинників привітали представники різних організацій і установ, із якими українські дипломати тісно співпрацюють. Привітав колег і старійшина дипломатичної служби України, экс-Міністр закордонних справ Анатолій Максимович Зленко.

Анатолій Зленко: У першу чергу я хотів би поздоровити ветеранів, віддати їм належне за те, що вони з перших днів проголошення незалежності України долучилися до активної оперативної дипломатичної діяльності та зробили все можливе, щоб Україну якомога швидше визнав світ. Віддаю належне також багатьом дипломатам, які брали участь у безпосередньому визначенні стратегічних орієнтирів зовнішньої політики України. Дай Боже вам довгих років життя, здоров'я, натхнення і приємних спогадів про те, що вами було зроблено.

Звертаюсь до нового покоління української дипломатії. Мені здається, що це свято скорочує відстань між ветеранами і молодими. Це можливість зустрітися з вами і передати наш досвід. А це – найголовніше. Сьогодні усі відомства, які вітали вас у цій залі, відзначили професійність нашої дипломатії. Це вже заслуга нової дипломатії. І я також схилию голову перед вами і бажаю вам, дорогі друзі, подальшої успішної роботи на благо України.

Пригадуючи 1991 рік, мушу констатувати, що тоді починалося все з нуля. І головне, що у нас – тодішніх українських дипломатів – не було історичної спадщини, з якої можна було б черпати знання і досвід. Ми, безумовно, знали про дипломатію доби Київської Русі, Української Народної Республіки, дипломатію післяреволюційного та повоєнного періодів і дипломатію сьогоднішню. Ці етапи важливі. Але такої великої історичної спадщини, як у інших, ми не мали. Пригадую, як Володимир Станіславович Огризко поїхав до Москви до архіву МЗС Радянського Союзу. Там збирав інформацію про нашу дипломатію. Він мені привіз один листочок, що вміщував усі наші історичні шляхи – прізвища мі-

ністрів, які в різні періоди керували МЗС УРСР, тощо. Однак, незважаючи на таку невеличку спадщину, нам усе ж таки вдалося досягти певних успіхів.

Завершуючи своє вітальне слово, Анатолій Зленко поздоровив своїх колег із наступаючим Новим роком і Різдвом Христовим.

Приємною і для багатьох несподіваною частиною урочистостей стало присвоєння чергових дипломатичних рангів та вручення пам'ятного знака МЗС України.

Инф. «З.С.»

Книги працюють на українську дипломатію

Традиція дарування книг з особистих зібрань відомих людей чи вчених-науківців збереглася й донині. Незважаючи на вік стрімких інформаційних технологій, книга залишається духовною скарбницею людства, що поєднує минуле, сучасне та майбутнє. А сам акт дарування – це передача духовної естафети палички націй, суспільства, особистості.

Ця традиція прижилася й у стінах зовнішньополітичного відомства України. Українські дипломати, науковці, представники інтелігенції нерідко поповнюють фонди книжкових видань Відділу державного архіву Міністерства закордонних справ України своїми доробками, серед яких монографії, підручники чи просто спогади та роздуми про дипломатичну службу, і навіть передають багатотомні приватні колекції книг. Так нещодавно близько 50 видань із власної бібліотеки презентував МЗС України Юрій Михайлович Мацейко – доктор історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України, відомий вітчизняний історик-міжнародник, фахівець у галузі глобалізаційних студій та дослідження міжнарод-

них організацій і розвитку, сходовознавець. Отримавши диплом історика-міжнародника Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, захистивши дисертацію в Інституті історії АН УРСР, Юрій Мацейко почав працювати в структурі МЗС УРСР. Із 1956 по 1961 р. Юрій Михайлович працював другим, потім першим секретарем, був помічником Міністра МЗС УРСР. Понад 10 років присвятив дипломатичній службі в Постійному представництві УРСР при ООН у Нью-Йорку. У 1961-1965 рр. займав посаду першого секретаря Постійного представництва УРСР при ООН. А з 1965 по 1973 р. був радником Відділу міжнародних організацій, а потім і начальником. Протягом 1973-1977 рр. працював заступником Постійного представника УРСР при ООН. Протягом перебування в США брав участь у роботі всіх сесій Генеральної Асамблеї ООН.

За словами Юрія Мацейка, віддавши понад 20 років службі у вітчизняному МЗС, вирішив зробити ще й такий внесок – презентувати книги про глобальні стратегії Євросоюзу, глобальні перспективи і сталий розвиток, автором яких є сам, та книги, які збирав протягом свого життя. Це, переважно, документальна та наукова американістика, а також література з питань контролю над озброєнням, розброєння, безпеки, фун-

даментальні видання про холодну війну та інші англійською мовою. На думку дарувальника, книги про видатних осіб – президентів (Т. Рузвельта, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Р. Ніксона, Д. Форда), держсекретарів, які в різні роки формували зовнішню політику США, їх мемуари, спогади видатних американських і британських політиків і дипломатів – будуть цікавими та корисними для фахівців МЗС, розширять знання молодих дипломатів.

Як і в кожній людині, у Юрія Мацейка є книги, які мають свою історію, пов'язані з певними спогадами про події чи людей. Але науковець запевняє, що свої книги дарував від щирого серця і не жалюючи. Хоча зізнається, що оденьку, з автографом відомого американського політика, дипломата, лауреата Нобелівської премії, найавторитетнішого інтелектуала світу та «геополітичного гонімого Нострадамуса» Генрі Кіссінджера, усе ж такі залишив для себе. Про цю зустріч із колишнім держсекретарем та експ-радником Президента США він згадує з особливою приємністю. Це було під час приватного візиту Генрі Кіссінджера в Україну. У стінах Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка американський політик, говорячи про сучасну зовнішню політику США та політику часів холодної війни, змушений був відповісти й на поставлене за-

питання присутнього на зустрічі колишнього дипломата Юрія Мацейка. І стосувалося воно тих гарантій, які обіцяли США Україні після ядерного роззброєння. Після завершення офіційної частини, Юрію Михайловичу вдалося поспілкуватися з американським політиком особисто. Тоді й попросив Генрі Кіссінджера підписати книгу на згадку про зустріч, і саме на тій сторінці, де було вміщено фото Генрі Кіссінджера та Леоніда Брежнєва під час полювання. І тут знову Юрій Михайлович проявив свою допитливість, але цікавився вже мисливськими трофеями на фотографії. У відповідь тодішній держсекретар США запевнив, що він – не мисливець, а лише гість Леоніда Брежнєва.

Зараз Юрій Михайлович перебуває на заслуженому відпочинку. Свою трудову діяльність завершував у Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України. Він є автором понад 150 наукових публікацій, співавтором багатьох колективних монографій. За свої досягнення нагороджений орденом «Знак пошани», медаллю за «Доблесний труд», почесною відзнакою МЗС України II ступеня. А нещодавно – ще й почесною грамотою МЗС України як ветеран дипломатичної служби за особливий внесок у становлення та розбудову дипломатичної служби України та успішне забезпечення її інтересів на міжнародній арені.

Инф. «З.С.»

*Рубрику веде доктор
історичних наук,
професор
Ірина МАТЯШ*

Архівні документи доби Директорії

№ 72 Лист Голови дипломатичної місії УНР в Естонії Є. Голіцинського до Міністра закордонних справ УНР А. Лівіцького про необхідність визнання Естонської республіки та переговори з А. Йоффе й Б. Буфалем

Ревель¹, 1 лютого 1920 р.

Цілий місяць пробув я в Берліні, бажаючи виконати Ваш наказ приїхати до Варшави. Попереду ніяк не міг отримати польської візи. Отримав нарешті 3/І візу, але [про]сту, не дипломатичну, і лише на в'їзд до Польщі, без виїзду.

Тим часом від наших людей, що виїхали з Польщі, почали доходити не дуже не[п]рі[єм]ні чутки за утруднення виїзда українців з Польщі. Одноголосно твердили усі, що [в] найкращому випадку буду примушений кілька тижнів сидіти в Варшаві, як що взаг[ал]і добуду візу на виїзд.

Боючись перепустити змогу бути в Юр'їві² до кінця переговорів¹, а гадаючи щ[о] для нас дуже цікаво в'яснити відношення до нас большевиків, рішив їхати до Варшави через Ревель. За виїзд місії до Латвії довідався з Вашого обіжника № 748. Гадав, що відповідні інформації отримаю через голову латвійської місії. Виїхавши 7/І³ з Берліну, був я 14/І вже в Ревелі. Звичайно їзда ця триває далеко довше, але мені пощастило з пароплавами.

Того-ж дня, 14/І, був у міністра закордонних справ, п[ана] [А.] Біркаⁱⁱ, і прем'єра п[ана] [Я.] Теннісонаⁱⁱⁱ. На другий день рано обидва від'їздили на нараду в Гельсінгфорс, в день мого приїзду мали засідання з латвійськими делегатами з приводу Валку, отже розмови мої не були довгі. Але поставились обидва, особливо [Я.] Теннісен, до нас дуже добре. Пропонував мені їхати до Гельсінфорсу⁴. Я відмовився, указуючи, що на початок наради мав приїхати до Гельсінфорсу [М.] Залізник. Наряду було закликано фінляндцями, я не знав, чи було до нашого уряду надіслано це запрошення. Навіть, коли-б і було запрошено Україну, не маючи мандату не міг туди їхати. Докладних відомостей ще не ма[в], але по телефону було переказано мені [М.] Залізником, що на Гельсінгфорській нараді пропозиція запросити на нараду представників України перепала на домагання польських представників⁵.

В неділю, 18/І пішов з візитом до тутешнього польського представника, консула Буфала^{iv}. Говорив з ним І-години. Вразіння на мене страшне, хоч не чекав нічого доброго, але натрапити на таке відношення ніяк не чекав. Короткі результати його слів такі: "говорю Вам на підставі інструкції, які отримав з Варшави. Ніякої української республіки не-

ма, бо ані території, ані війська, ані уряду нема. [С.] Петлюра в Варшаві, влади ніякої немає, міністерство розбилося, отже говорити з Вами, яко з представником України не можу".⁶

Я сказав йому, що в інтересах Польщі, аби була самостійна Україна, яка відділятиме Польщу від Росії. Що уряд є, головний отаман в Варшаву виїхав для переговорів з польським урядом. Міністерство наше в Казятині, міністр же закордонних справ в Варшаві, бо він там головою місії української дипломатичної. При кінці розмови [с]казав [йому], що [...] при [допо]мозі [...]ського уряду формується польське⁷ військо. Звернув його увагу, що мало хотіти [щось] зробити, треба уміти це зробити. Себ-то як що поляки хотять допомогти нам сформувати своє військо, то польське військо не має йти разом з нашим на Україну. В польському війську були французські інструктори, але не було німецьких. Як поляки поставились би до німецьких інструкторів, так наше населення поставиться до польських. "Але як-же так – каже [Б.] Буфал – допомогти українцям сформувати своє військо і пустити його самого йти, а самим від того нічого не мати". [На] том ми розпрощались. Прохав звертатись до нього, коли з чим треба, але візита ме[н]і не віддав.

Коли був в Берліні, то мені удалось переговорити з [К.] Радеком^v пер[е]д самим йо[го] від'їздом до Москви. Вразіння від розмови виніс саме гарне⁸. Він говорив, що совіська Росія тепер хоче повернути всю свою енергію до повернення в нормальний стан економічного життя країни, що від України вони хотять товарообміну, заводити на Україні совіські порядки і диктатуру пролетаріату проти воли населення не будуть. Саме населення може встановити правопорядок, який хоче. По його словам на цій позиції тепер стоїть подавляюча більшість Совнаркома. Отже виходило, що ніби-то нарешті большевики зрозуміли свої помилки і більше їх не повторттимуть⁹. На жаль не це почував я від [А.] Йоффе. По від'їзді естонців на Гельсінгфорську нараду приїхав до Ревеля [В.] Кедровський^{vi}. Чекали ми приїзда [М.] Залізняка, але коли прийшло на конференцію повідомлення за знесення блокади і конференція затяглася, виїхали з [В.] Кедровським до Юр'їа.

Перед тим, шукаючи зацепки поїхати до Юр'їва, звернувся до директора, закордонного департаменту Міністерства Закордонних Справ, Геллята, питаючись, чи не можна було би користуючись переговорами в Юр'їві вислати через Совденію ешалон з нашими біженцями. Умовились, що я звернусь з цим до Посла, голови естонської мирової делегації.

В Юр'їві говорив з [А.] Йоффе¹⁰ дві години. Далі перейшов до можливості порозуміння нашого уряду з київським совіським. Погляди його мало чим відрізняються від поглядів Буфала. Ні війська, ні території у нас нема, ні уряду. Український нарід хоче совіську владу, ніякої иньшої. Але поміж иньшим у нього проскочило кілька фраз. "В Києві

центрі хлібної України перед відходом совітських військ ціна на хліб піднялась до 180 руб[ублів]. Нічого не можна було зробити, всі залізниці були перетяті". Говорили за повстанців, де він не міг себе стримати. Добре вони доїхали большевиків, коли і тепер не можуть за них спокійно говорити.

Згодився, що більшість населення стоїть за совітською владою. По його словам за неї стоїть в Донецькому і Харківському районах 100%, а Полтавському 50%, в Херсонському, Київському, Подільському 20-30%.

Прохав його довідатись за три річи:

1) Чи не може перейти з Естії ешелон наших беженців через Совдепію до Києва.

2) Чим окінчилися переговори у [І.] Мазепи з Київським Ревкомом (тимчасовий уряд). Де зараз Е і Л, які мали переговорювати.

3) Чи не може з Естії одна людина переїхати через Совдепію до Києва, яко наш кур'єр.

Обіцяв на неділю 25/І відповідь. В неділю її ще не було. [Л.] Карахан, секретар їх ми[р]ової делегації сказав, що повідомить, коли вона буде. Прощав я до середи 28/І [і] виїхав назад до Юр'їва, не дочекавшись нічого. Відповідь, властиво, можна знайти [з] інтерв'ю [А.] Йоффе з кореспондентом тутешньої часописі "Ваба маа": ["Що торкається України, то так звана Директорія не уявляє з себе нічого представництва, тому з ними не можна входити в переговори".

Вступив в переговори з [А.] Йоффе, бо [В.] Кедровський дістав Інструкцію спробувати вступити в розмови з совітською делегацією, аби намацати ґрунт. Говорив я, бо мені було легше знайти зацепку для розмови. Попереду хотів говорити разом з [В.] Кедровським, та вийшло добре, що лише я один говорив, забагато чести було-б для большевиків.

Політика большевиків всюди однородна: пробують взяти силою, неможуть – вступають в переговори. Так вже під час переговорів в Юр'їві були страшні бої під Нарвою, яку большевики хотіли забрати у естів.

Латиши наперед вигнали большевиків з усієї своєї території, тепер збираються вступити з ними в переговори. Справу цю вже позитивно вирішено латвійським урядом.

По повороті з Юр'їва був у прем'єра [Я.] Теннісена, коли між иньшою розмовою запитав його, що гадає естонський уряд з приводу формального признання нашої республіки. Відповів мені, що справа для них цілком ясна, що це дуже легко перевести, але рівночасно мусить бути і визнання нами Естонської республіки¹¹.

Тому прошу, Вас Пане Міністре, постаратись як найшвидше перевести в нашому уряді формальне признання Естії і переслати мені цю постанову. Я передам її лише тоді коли отрімаю від естонців таке-ж саме признання УНР. Рівночасно з грамотою за узнання Естонії прошу прислати мені

нові грамоти, яко українському послу при естонському уряді, бо місія наша при узнанні У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] мусить зараз повернутись на посольство. Розуміється, посольські листи не показуватиму, доки не отрімаю нашого узнання¹².

Армія Юденича розв'язана¹³. Люде розбігаються, або мостяться де тільки можна. До мене звертається багато російських офіцерів, що зразу стали українцями. З такими я, розуміється, не рахуюсь. Але тут досить є наших старшин і козаків – пара тисяч¹⁴ яких поляки забрали до неволі і запропонували, або йти до формуемой тоді армії Юденича, аб[о] сидіти в лагері для військопопалонених, Ми тоді воювали з большевиками, війни з Денікіним не було, отже не диво, що в своєму скрутному становищу пішли сюди. Не можна зі своїми, то в другому місці бити ворога. Коли [Є.] Петрушевич гадав, що можна дійти до згоди з [А.] Денікіним, то простим воякам і сам Бог звелів так думати.

Є тут і українці, що попали з німецької неволі до [М.] Юденича, гадаю, на під[ставі] цих думок.

Я міг би отправити їх ешелонами на Україну через Польшу, але для того м[а]ти пісьменний наказ це зробити від Голови Отамана. На просту телеграму не спуститись, не знаю які зараз у нас з поляками відносини.

Формується тут ешелон біжінців з України (не військово-обов'язаних).

Звичайними телеграмами нам зноситись дуже тяжко, де в чиїх інтересах може не передати телеграми, або її перекрутити. Тому додаю до цього докладу вироблену [ін]струкцію для шіфрування естонської місії, яку розсилаю до наших місій. При першій нагоді пришлю Вам і ключи. При виробленню загальної міністерської інструкції, ця інструкція може служити добрим матеріалом. Дешифрувати при цьому способом, не знаючи ключа, гадаю неможливим.

Дозволю собі при кінці сього докладу звернутись з проханням надсилати мені більше інформаційного матеріалу.

1/ІІ [19]20 [р.]

Ревель

Голова Місії До Естії

Є. Голіцинський

P.S. Моя адреса нова: Ревель, готель Петроград.

Прилога: 1) "Інструкція для шіфрування Естонської Місії" і

2) "Мирний договір Естонії з совітською Росією".

3) Повідомлення п[ана] Залізняка на гелсінгфор[ську] нараду¹⁴.

На документі відбиток круглої печатки "Українська Надзвичайна Дипломатична Місія в Естонії".

ЦДАВО України, ф.1429, оп.2, спр.22, арк.4-7. Машинопис. Оригінал.

¹ Назва міста Таллін у 1219-1917 рр.

² Назва міста Тарту у 1030–1061 та 1893–1918 рр. У 1224–1893 рр. носило назву Дерпт

³ Тут і далі дати вписано від руки.

⁴ Підкреслено в документі червоним олівцем

⁵ Підкреслено в документі синім олівцем.

⁶ На лівому березі документа вздовж останніх 3 рядків цього абзацу зроблено помітку червоним олівцем.

⁷ Підкреслено в документі червоним олівцем.

⁸ Підкреслено в документі червоним олівцем.

⁹ Так у документі. Очевидно має бути "не повторюватимуть".

¹⁰ Так у документі.

¹¹ Підкреслено в документі червоним олівцем

¹² Підкреслено в документі синім олівцем

¹³ Підкреслено в документі простим олівцем

¹⁴ Цей рядок дописано від від руки.

ⁱ Йдеться про Тартуську мирну конференцію 1920 р. між РСФФР і Естонією.

ⁱⁱ Бірк Адо (1883–1942) – естонський громадський та державний діяч, дипломат. У 1918 р. представляв Естонію у Фінляндії. Міністр за-

кордонних справ Естонії (18 жовтня 1919 – 28 червня 1920 рр.; 30 липня – 26 жовтня 1920 рр. і 23 жовтня – 16 грудня 1925 рр.). 28–30 липня 1920 р. (протягом трьох днів) був прем'єр-міністром. Член Рийгикогу (парламенту) першого скликання. У 1922–1926 рр. – посол Естонії у Москві. 14 червня 1941 р. був заарештований органами НКВС. Засуджений до розстрілу. Помер до виконання вироку.

ⁱⁱⁱ Теннісон Яан Янович (1868–1941) – естонський державний діяч, юрист, почесний доктор права Тартуського університету. У 1896–1935 рр. – власник, головний редактор газети “Postimees” в Тарту. З кін. XIX ст. – лідер національного естонського руху, засновник і лідер (1905–1917 рр.) Народної партії прогресу. Член Першої Державної думи. У 1917 р. брав активну участь у боротьбі за автономію Естонії. У 1918–1919 рр. – міністр без портфеля і в.о. міністра закордонних справ у Тимчасовому уряді Естонії. З 18 листопада 1919 р. по 26 жовтня 1920 р. – прем'єр-міністр Естонії.

^{iv} Боуфал (Буфал) Броніслав (1867–1949) – польський правник, професор Люблінського католицького університету. У 1920–1924 рр. почесний консул Польської Речі Посполитої в Ризі.

^v Радек (Собельсон) Карл Бернгардович (1885–1939) – радянський політичний діяч. Закінчив історичний факультет Краківського ун-ту. З 1902 р. – член Польської соціалістичної партії, 1903 р. – РСДРП, 1908 р. – лівого крила Соціал-демократичної партії Німеччини, 1917 р. – зав. відділом зарубіжних зв'язків ВЦВК, 1918 р. – член російської делегації на переговорах у Бресті-Литовському, 1919 р. перебував у відрядженні до Німеччини для підтримки революції, 1919–1924 рр. – член ЦК РКП(б), був секретарем Комінтерну. З 1923 р. – активний прихильник Л. Троцького. Неодноразово заарештовувався і

виключався з лав РКП(б) і ВКП(б). 1937 р. засуджений до 10 років ув'язнення.

^{vi} Кедровський Володимир Іванович (1890–1970) – військовий і громадський діяч, дипломат. Народився у Херсоні. Учасник Першої світової війни. Делегат II Всеукраїнського військового з'їзду, член Українського генерального військового комітету, учасник протигетьманського повстання 1918 р. У 1919 р. – посол УНР у Туреччині, головний державний інспектор Армії УНР, 1920 р. – посол УНР у Латвії, Естонії та Фінляндії. З 1921 р. жив у Відні. На початку 20-х рр. – голова управи Українського товариства прихильників Ліги Націй. З 1926 р. – у США. У 1926–1933 рр. – співредактор щоденної української газети “Свобода”, 1955–1963 рр. – керівник українського відділу американської радіостанції “Свобода”.

^{vii} Армія Юденича – Північно-Західна армія – армія Білого руху в період Громадянської війни в Росії. Сформована на підставі наказу військового міністра Північно-Західної області генерала Юденича 1 липня 1919 р. Її основою став Північний корпус та інші розрізнені російські антибільшовицькі військові з'єднання, що знаходились на території Псковської губернії і створюваних в той час Естонської і Латвійської республік. Припинила своє існування 22 січня 1920 р. Юденич Микола Миколайович (1862–1933) – російський білий генерал, закінчив академію генштабу. В 1917 р. – головнокомандуючий Кавказьким фронтом. Восени 1918 р. емігрував до Фінляндії, згодом – Естонії. У травні 1919 р. створив “Політичну раду”. За наполяганням адмірала Колчака прийняв на себе командування російськими військовими силами на Північному Заході. Наступ на Петроград закінчився розгромом. Після цього залишки його розбитої армії відступили до Естонії. В 1920 р. емігрував до Великобританії.

**№ 77 Обіжник уповноваженого члена Директорії УНР А. Макаренка
до послів і голів НДМ УНР про недопустимість ведення членами місій і посольств
переговорів економічного і фінансового характеру з урядами іноземних держав,
без спеціальних на те повноважень уряду УНР**

Відень, 25 лютого 1920 р.

Помічено, що деякі Дипломатичні Місії та окремі представники Української Народньої Республіки ведуть переговори в справах економічних і фінансових, та приобіцують концесії урядам, при яких вони акредитовані і приватним товариствам та особам в імені Уряду Української Народньої Республіки.

Зважаючи на те, що Українське Правительство за кордоном не добре поінформоване про дійсний стан речей і економічні та фінансові плани Уряду, крім цього не має відповідних персональних сил для розробки питань економічного характеру, такі переговори, а тим більше зобов'язання можуть бути дуже шкідливими для інтересів республіки.

Необережне відношення до таких серйозних справ яке може причинитися до тяжких для всього народу наслідків в майбутньому, в цей час, коли в Європі українське питання набуває значіння, цілковито здіскредитує уряд і похитне інтереси до Української Справи, які можуть виявитись в чужих державах, як в колах політичних, так рівно і в комерційних.

А тому і забороняється Посольствам і Місіям, їх членам і окремим представникам Української Народньої Республіки за кордоном, до якої-би сфери це представництво не належало, без спеціальних уповноважень від Уряду вести переговори, зав'язувати договори, брати концесії і приобіцую-

вати їх в справах торговельних, економічних і фінансових, як Урядам, так і громадським організаціям та окремим особам.

На разі заявлення пропозиції, або запитань в цих справах належить негайно докладати Урядові і провадити дальнішу працю після вказівок Уряду.

Всі переговори і зобов'язання проваджені особами та інституціями, не маючи на це спеціальних уповноважень, про які не було сповіщено уряду і не одержано інструкцій від Уряду вважаються позбавленими всякого юридичного значіння, об чім пропонується Послам та Головам Місій довести до відома урядів і громадянства в місцях перебування Посольств і Місій.

Уповноважений Директорії УНР

Член Директорії

А.Макаренко

За керуючого справами Директорії УНР

[Підпис]

З оригіналом згідно:

Урядовець Місії

[Підпис]

На документі є відбиток круглої печатки: “Надзвичайна Дипломатична місія УНР в Румунії”.

ЦДАВО України, ф.3696, оп.2, спр.318, арк. 23-23зв. Машинопис. За-свідчена копія.

*У документах збережена граматика
та стилістика тогочасної доби*

Суцільний театр

У центрі Цюриха, але ж не на туристичних маршрутах, знаходиться скромний фасад добре знаного у Швейцарії театру «Stok». Хтось цю назву вважає аббревіатурою та розшифровує з гумором або серйозно, хтось знаходить багатозначність у самому слові, хтось вважає назву театру його програмою. «Stok» англійською, німецькою, швейцарською мовами – ковінка, палиця, посох, словом, те, що не завадить глядачеві в мистецьких мандрах, людині – на її життєвих шляхах.

Насправді назвою театр зобов'язаний своєму засновникові – Збігневу Стоку, польському режисерові, який після жакіття перебування у фашистському концтаборі не знайшов у собі сили підкоритися комуністичній окупації та перебрався до Швейцарії. Після кількох успішних постановок у міських оперному та драматичному театрах вдалося переконати отців міста віддати йому закинутий винний підвал. Вичистив, перепланував, освітив, сам повірив, що театр у цьому просторі зможе жити, підняв перший келих за перемогу, і в цей момент двері прочинила дівчинка – жінка, а може, фея. Він назвав її музою успіху, зняв з неї черевичок, налив у нього шампанське і випив. Він був старший за неї на 20 років, а видавався їй романтичним юним лицарем театру. Вони про-

жили разом 25 років, і третім у їхній родині був театр. Еріка Хансслер спочатку просто допомагала режисерові в усіх його справах. Він не володів німецькою мовою достатньо для сцени. Запрошував професійних акторів. Помічниця почала навчатися акторській майстерності та потроху грати на сцені. Сток те, чого не міг домогтися текстовими реаліями, вирішував постановочними прийомками. І в результаті театр став яскравим своїми декораціями, реквізитом, використанням виразальних засобів цирку, пантоміми, лялькового і тіньового театрів. Почали гастролювати Швейцарією та сусідніми країнами. Щороку їздили на фестивалі до Польщі. Прийшло визнання, а Збігнев Сток пішов із життя.

По кількох роках самотності на межі відчаю перед тягарем проблем збереження справи свого життя вона налила бокал вина, прочинила двері і театр-підвал пододало світло дня.

Увійшов високий вогненно-рудий молодий і енергійний Петер Доппельфельд і запропонував скласти компанію. І ось уже майже 20 років ці двоє самовідданих служителів театру долучають до п'яної радості творчості публіку аристократичну, визнану та вибагливу. Ставлять вистави вони удвох і, власне, виконують свої ролі удвох

– вона на сцені, він – за лаштунками, вирішуючи всі технічні проблеми, як режисер по світлу, звуку й усій решті. Прихильність швейцарських глядачів має не тільки чуттєве виявлення, а й цілком матеріальне. Сто друзів, які зібралися на ювілей театру, запитали – що подарувати? Хтось запропонував мікроавтобус, який став би в нагоді під час гастролей. Ідея господарям дуже сподобалася, і наступного дня авто стояло вже під театром.

До будинку, де протікає сімейне життя театрального подружжя, так само часто щось приносять. Якось під дверима з подарунковою запискою вони знайшли з десяток ящиків із старовинними подарунковими прикрасами. Із їх використанням зробили зворушливу виставу для дорослих за казками Андерсена. Її побачив удивець, покійна дружина якого все життя збирала ляльок, – і подарував їх усі театрові. Тепер ця колекція займає майже цілу кімнату в помешканні Еріки та Петера. Так поступово їхній дім перетворився на музей, у якому дуже багато речей із колишніх вистав і купа старовини. Кожна кімната набула свого особливого стилю, а в цілому вийшов палац дитячих театральних фантазій. Сюди не на екскурсії, а на сеанси перевтілень у персонажі давнини приходять дорослі та малі.

Майже 20 років тому театр «Сток» уперше відвідав Україну. На запрошення Майстерні театрального мистецтва «Сузір'я» Еріка та Петер взяли участь у Першому міжнародному фестивалі моновистав «Київська парсуна». Афіша фестивалю – також серед музейних експонатів. Їх колекцію поповнила й рахівниця, якою тоді користувалася бухгалтерія театру «Сузір'я». На здивоване запитання Еріки Ханслер (дочки Людвіга Ханслера, экс-віце-президента всесвітньо відомої «Nestle» та ініціатора створення осередку «Амбасадор-клубу» в Україні): що це таке?, їй відповіли: «Це український комп'ютер». Еріка запропонувала нам вигідний, як на неї, обмін – комп'ютер на рахівницю. І за кілька тижнів «Сузір'я» справді стало чи не першим у Києві володарем найсправжнішої сучасної комп'ютерної техніки. Адже девіз Еріки Ханслер і Петера Доппельфельда «Життя – це суцільний театр!»

Олексій КУЖЕЛЬНИЙ,
народний артист України,
художній керівник Київської академічної майстерні
театрального мистецтва «Сузір'я»

Розкрити суть предметів і явищ

«...Ось так і виникає акт мистецтва – Картина або Музика – хтось першим побачив цю гармонію – і вказав на неї іншим – і вона стала видимою... Був туман, але хтось вказав на смутні стіни будинків – і люди побачили ціле місто, до того приховане туманом. Найкращий кадр здебільшого з'являється тоді, коли у плівковому фотоапараті закінчується плівка, а у цифровому сідає акумулятор...»

Це думки Володимира Харченка – художника, письменника, композитора, члена Національної спілки художників України. Він устиг взяти участь у майже 50 виставках у 12 країнах світу, на багатьох із яких отримував дипломи. У тому числі, на престижному трієнале Evrografik-2003.

Митець працює з цифровими технологіями в галузі мистецтва (Digital Art) із середини 80-х років ХХ століття. Ще до епохи Інтернету викладав свої роботи в мережу, що існувала до появи нинішнього «всесвітнього павутин-

ня» – Фідонет. Саме там, приміром, ним були викладені перші у світі мережеві концерти цифрової музики.

У графіці тематика його робіт є досить широкою – від класичної чорно-білої фотографії до технологічно складних композицій. У чорно-білому фото художник особливу увагу приділяє портретові. У його галереї – живописці, музиканти, політики, найрізноманітніші люди. Поряд із зображенням політика Віктора Черномірдіна – музикант із легендарного гурту Deep Purple Гловер, поруч із ними – поет Леонід Вишеславський (Голова земної кулі) – вони чудово уживаються в одному жанровому просторі.

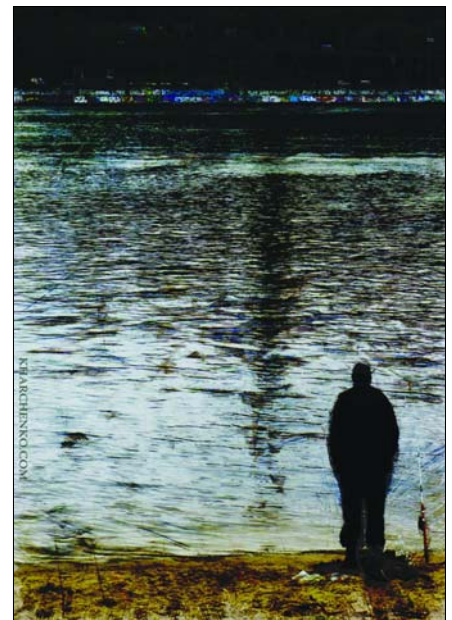
Проте автор зацікавлений у відкритті нових граней візуального цифрового мистецтва – воно може бути, наприклад, псевдо 3D – коли ефект об'єму виникає без додаткових технічних пристроїв на кшталт спеціальних окулярів тощо – безпосередньо на екрані монітора. Розкрити суть предметів і

явищ за допомогою графічних інструментів – мета художника.

Крім експериментів у галузі цифрових технологій, автор занурюється у споглядання оточуючого світу. Його улюблена тема – фактура світу, яка існує навкруги. У рідному Києві це, скажімо, фактура стін будинків. «Це – відбитки його пальців, це сліди часу, що минає. Це – емоції міста, висловлені письментами Люшера та Роршаха. Це відображення облич та долів людей у пильному дзеркалі будинків...», – пише художник у передмові до свого альбому.

В інших країнах В. Харченко працює з фактурою довкілля. У цих роботах перед глядачем із нібито випадкових щілин і плям, із деревинної кори раптом виростають, з'являються образи. Несподівані, часом просто незбагненні. У цьому напрямі автор не використовує свої напрацювання в цифровій обробці – для нього головним є – донести цей образ недоторканим.

«Я просто цитую світ, не змінюючи його своїм «поліпшенням», – говорить митець. – Дуже важливо побачити те, що хоче сказати саме він. Тому я ніколи нічого не домальовую, не видаляю, не додаю задля краси додаткових

об'єктів – все повинно бути буквально – як сказав Світ. А завдання Глядача – це побачити. Це – своєрідна медитація, спроба вгледіти незриме та почути позасловесне».

Його улюблені об'єкти в галузі «Фактури світу» – це рідний Київ і далека країна Карибського басейну – Домініканська Республіка, у якій останнім часом щороку проводить довгі місяці, повністю занурюючись у цей дивовижний світ, привозячи звідти все нові й нові відкриття у своїх роботах. Відкриваючи цю країну для нас. З любов'ю розповідаючи про її природу та людей.

Одним із багатьох напрямів, у яких працює В. Харченко, є досить цікавий ФБ-Арт – назва походить від популярної соціальної мережі Фейсбук. Суть його полягає в тому, що автор відходить від традиційної «галерейної» подачі інформації. За законами ФБ-Арту, його роботи

